

**MUZELE DIN TRANSILVANIA,
BANAT, CRIȘANA ȘI MARAMUREȘ**

TRECUTUL, PREZENTUL ȘI ADMINISTRAREA LOR

DE

DR CORIOLAN PETRANU

CONFERENȚIAR PENTRU ISTORIA ARTELOR LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ,
INSPECTOR GENERAL AL MUZEELOR DIN TRANSILVANIA.

101 ILUSTRAȚIUNI ÎN TEXT, O HARTĂ ȘI UN TABLOU STATISTIC

LES MUSÉES DE TRANSYLVANIE (RÉSUMÉ)

BUCUREȘTI

—
„CARTEA ROMÂNEASCA“, S. A

1922

Prețul Lei 60.—

MUZEELÉ DIN TRANSILVANIA, BANAT, CRIȘANA ȘI MARAMUREȘ

TRECUTUL PREZENTUL ȘI ADMINISTRAREA LOR

DE

DR CORIOLAN PETRANU

CONFERENȚIAR PENTRU ISTORIA ARTELOR LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ,
INSPECTOR GENERAL AL MUZEELOR DIN TRANSILVANIA.

101 ILUSTRĂȚIUNI ÎN TEXT, O HARTĂ ȘI UN TABLOU STATISTIC

LES MUSEES DE TRANSYLVANIE (RÉSUMÉ)

BUCUREȘTI

„CARTEA ROMÂNEASCA“, S. A.

1922

DE ACELAȘ AUTOR :

Inhaltsproblem und Kunstgeschichte. Wien, 1921. — «Arbeiten des Kunsthistorischen Instituts der Universität Wien, Bd. XXII». (Carte publicată de Universitatea din Viena cu o prefață de prof. univ. consilier Josif Strzygowski).

Teatrul ca operă arhitectonică. — București, 1919.

Rumäniens siebenbürgische Museen. — «Studien zur Kunst Asiens und Europas» Josef Strzygowski zum 60. Geburtstage.

Critica artistică. — Lecție de deschidere la Universitatea din Cluj (9 Februarie, 1920). «Vieața Nouă». Anul XVI-lea numerele 7—8 și 9—10.

Istoria generală a artelor. — Vol. I—II. Evul mediu. (In preparație).

Din această lucrare 1000 exemplare s'au tipărit și pe hârtie cromo. Fiecare exemplar poartă semnătura autorului.

Poate nici o activitate științifică ori socială nu este atât de rău apreciată în România întregită, ca aceea a funcționarului de muzeu. Fel de fel de păreri greșite circulă chiar în clasa noastră intelectuală, în privința rostului muzeelor și a activității funcționarilor de muzeu. Pe când în streinătate apar cărți și reviste științifice despre muzeologie, iar națiunile culte se întrec în dezvoltarea muzeelor existente, considerând activitatea muzeelor ca una dintre cele mai serioase, științifice, culturale, sociale, la noi cu excepția unui grup foarte restrâns de intelectuali continuă sarcasmul și ironia. Prin preluarea administrativă a muzeelor din Transilvania, Banat și părțile ungurene, numărul muzeelor s'a ridicat la mai mult ca dublu. Este timpul suprem, ca să dăm atenția cuvenită chestiunii muzeelor, este necesar să ne dăm bine seamă de esența ei și de principiile conducătoare ale administrării lor. Această administrație nu se poate compara cu altfel de administrație, ea reclamă oameni de specialitate și aprofundare științifică a chestiunii. Lipsa și necesitatea cărților de muzeologie în românește va justifica introducerea generală dată în capitolul prim al lucrării prezente.

În afară de stabilirea unor considerațiuni generale în privința esenței chestiunii muzeelor, studiul de față se ocupă de muzeele din Transilvania, Banat și părțile ungurene, cu scopul de a zugrăvi icoana fidelă a muzeelor și colecțiilor din aceste ținuturi, în primul an al administrării române: câteva cuvinte despre situațiunea lor actuală, despre valorile ce zac în ele, despre averea, veniturile, personalul și istoricul lor, câteva proiecte pentru ameliorarea situațiunii. Este de remarcant, că antecesorii noștri

maghiari nu ne-au lăsat vre o carte ori vre un studiu care să aprecieze cum trebuie chestiunea muzeelor din Transilvania, ci numai statistici oficiale din toată Ungaria de eri (ultimele din 1916), cari nu corespund de loc stărilor de azi. A trebuit deci să facem cercetări la fața locului, studiind muzeu de muzeu, examinând și comparând inventarele, registrele, rapoartele, anuarele și corespondențele maghiare și germane ale muzeelor, controlând informațiile date de diferite persoane, iar aceasta muncă, în deosebi la început, eră foarte anevoiasă. Situația încetul cu încetul s'a schimbat favorabil, urmașii noștri vor găsi o stare de fapt incomparabil mai ușoară decât aceia în care ne găseam noi în primul an al conducerii românești. Având convingerea, că prin aceasta modestă lucrare am adus o pietricică pentru temelia viitoarelor cercetări și administrațiuni ale muzeelor din Transilvania, Banat și părțile mărginașe, urmează acum, ca frații din vechiul Regat, Bucovina și Basarabia să ne dea prin oamenii lor de specialitate o icoană clară a muzeelor, colecțiilor și a problemelor de acolo, ca problema muzeelor din România întregită să poată fi unitar concepută.

Cluj, Decembrie 1921.

C O N Ţ I N U T

	Pag.
Prefață	3
Conținut	5
I. Introducere în chestiunea muzeelor. — Muzeele în general, istoricul colecționării și fondarea muzeelor, scopul colecționării și scopul muzeelor, principii de muzeologie contemporană, statul și muzeele, arhitectura muzeului, mobilierul, colecțiile de reproducere și bibliotecile de specialitate.	9
II. Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. —	
Publicațiile streine despre muzeele ardelenе, înființarea muzeelor și colecțiilor, societățile de muzeu, muzeele particulare și confesionale, dezvoltarea lor, sprijinul statului și înflorirea muzeelor, principiul colecționării, caracterul, mărimea, valoarea națională și internațională, arhitectura, biblioteca, colecțiunile de reproducere. Administrarea muzeelor, Inspectoratul general al Muzeelor din Transilvania	35
1. Muzeul Național al Transilvaniei în Cluj. Istoricul	51
Colecțiunile Muzeului Național al Transilvaniei	63
2. Muzeul Baron Brukenthal, Sibiu, Istoricul	78
Colecțiunile Muzeului Baron Brukenthal	83
3. Muzeul Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român în Sibiu, Istoricul	90
Colecțiunile Muzeului Asociațiunii	94
4. Muzeul Bănățean, Timișoara, Istoricul și colecția de anticități. Colecțiile de istoria naturală ale Muzeului Bănățean .	104
5. Muzeul Național Săcuesc, Sft. Gheorghe	104
6. Muzeul din Alba-Iulia-oraș	111
7. Muzeul din Oradea-Mare	116
8. Muzeul Palatului Cultural din Arad	121
9. Battyaneum în Alba-Iulia-cetate	124

10. Muzeul județean din Deva	131	
11. Muzeul Carpaților din Casa regelui Matei Corvin, Oluș	135	
12. Muzeul săsesc din Țara Bârsei, Brașov	138	
13. Muzeul orașului Baia-Mare	141	
14. Muzeul Societății de științe naturale, Sibiu	144	
15. Muzeul Societății ardeline a Carpaților, Sibiu	147	
16. Muzeul orașului Sighișoara	147	
17. Muzeul armenesc Gherla	150	
18. Muzeul Palatului Cultural din Sighet	151	
19. Muzeul Palatului Cultural din Târgu-Mureș	152	
20. Muzeul Societății Kölcsey în Satu-Mare	155	
21. Muzeul județului Satu-Mare în Careul-Mare	156	
22. Muzeul de arme a orașului Sibiu	156	
23. Muzeul Casei Culturale din Turda	158	
24. Muzeul de arte și meserii, Cluj	159	
25. Muzeul industrial din Târgu-Mureș	162	
26. Muzeul de relicvii maghiare, Cluj	163	
27. Muzeul poetului Arany în Salonta	164	
28. Colecțiunile școlare	164	
III. Statul Român și muzeele din Transilvania, Bănat, Crișana și Maramureș. — Inițierea Inspectoratului general al Muzeelor din Transilvania și scopul său. Activitatea Inspectoratului. Studiul muzeelor, defectuositatea trecutului și neajunsurile provocate prin război. Programul nou de activitate. Subvenționarea muzeelor, completarea personalului, redeschiderea colecțiilor pe seama publicului. Chestiunea revendicărilor		175
IV. Les musées de Transylvanie. (Résumé)	195	
Anexe: 1. Tabloul Muzeelor din Transilvania, Bănat, Crișana și Maramureș	219	
2. Harta României pentru vizitatorii muzeelor din Transilvania	221	
3. Tabela ilustrațiilor	225	
4. Readucerea obiectelor de muzeu ale Transilvaniei dela Budapesta.	229	

I.

INTRODUCERE ÎN CHESTIUNEA MUZEELOR

I.

INTRODUCERE ÎN CHESTIUNEA MUZEELOR.

În filologie adeseori se constată, că unele cuvinte cu timpul își modifică, ori își schimbă cu totul înțelesul, că ele înseamnă mai mult sau mai puțin decât la început. Astfel stăm cu cuvintele: «muzeu», «pinacotecă», «galerie» și «gliptotecă». Cuvântul «muzeu» precum este cunoscut își trage originea dela Muze. Muzeul a însemnat la Greci lăcașul, sanctuarul Muzelor și cum Muzele erau nouă la număr, cuvântul muzeu avea un înțeles mai larg decât azi. În aceste sanctuare ale Muzelor veneau aceia cari s'au dedicat artelor ori științelor: aici se perfecționă cantul, dar și instrumentele muzicale, aici se manifestau poezii, dar și savanții. Celebrul muzeu din Alexandria era o instituție de stat somptuoasă, în care savanții în liniște se puteau dedica științei, având în afară de liniștea necesară și un material bogat pentru cercetări: biblioteci și colecții ¹⁾. Cuvântul «pinacotecă» a însemnat la Greci locul unde se păstrau icoanele, la Romani atrium-ul dacă era decorat cu picturi ori cu alte opere de artă. Azi înseamnă galerie de tablouri. Cuvântul «galerie» aveà la început în *Liber pontificalis* al papei Hadrian (+ 795) însemnarea

¹⁾ Ernst Curtius: *Kunstmuseen, ihre Geschichte und ihre Bestimmung* Berlin, 1870.—Julius Beloch, *Griechische Geschichte*, Strassburg, 1904—Adolf Furtwängler: *Ueber Kunstsammlungen in alter und neuer Zeit*. Festrede München, 1909. —

de edificiu. În secolul al XVII-lea galeria este un coridor cu tablouri, la 1810 Lipowsky întrebuițează cuvântul în înțelesul de colecție de tablouri și obiecte de muzeu, iar Burtin în acelaș timp în înțelesul de colecție de tablouri. În muzeografia de azi cuvântul galerie și-a păstrat acest din urmă înțeles ¹⁾. Gliptoteca a însemnat originar cabinet de pietre gravate (glyptos și theke), azi are un înțeles mai larg de colecție sculpturală.

Cuvântul *muzeu* a pătruns la noi împreună cu celelalte neologisme în secolul trecut și cu înțelesul obicinuit în limbile europene de vest. Constantin Negruzzi (Opere I. 301) vorbește de «muzeele Italiei», Al. Russo (Scrieri, ed. Haneș, p. 92) întrebuițează încă forma neasimilată deplin limbei noastre: *muzè*; dimpotrivă, în vremile mai nouă întâlnim adesea chiar în literatură (de ex. Conv. lit. XLIII, p. 1055) cuvântul *muzău* pe care îl înregistrează mai întâiu Polizu în Dicționarul său. Cel dintâiu scriitor român, care întrebuițează acest neologism — fără ca el să fi pătruns însă în limbă — este pe cât știm Dimitrie Cantemir, care în Hronicul său (ed. Tocilescu, p. 298) explică *muzeele* prin «cămărilor unde stau la citeală sau la învățătură» ²⁾ etc.

Cuvântul muzeu al Grecilor nu corespunde noțiunei de azi, Se pune acum întrebarea, dacă găsim în antichitate colecțiuni publice de artă, istorie și naturale. Palatele domnitorilor din Asiria și Egiptet erau cunoscute prin bogăția operelor de artă ce se găseau în ele. Dar și templele grecești conțineau colecții, de exemplu în templul dela Efez vedeai multe icoane, statue, etc. În temple ori în apropierea lor se păstrau relicvii, arme, iar în parcuri vedeai animale exotice. Colecțiunile s'au născut involuntar, fără intenția prealabilă de a aduna cât de multe obiecte. Primele muzee, cari s'au creiat cu intenția vădită de a aduna cât de multe obiecte, le găsim în epoca elenistică în secolul al treilea: sanc-

1) *Th. v. Frimmel*: Handbuch der Gemäldekunde. Leipzig, 1894.

2) Aceste din urmă amănunte le mulțumesc informațiilor date de d. prof. Sextil Pușcariu, directorul Muzeului Limbii Române din Cluj.

tuarul din Daphne, palatele din Pergam ¹⁾ și ale Ptolemeilor, reședința regelui Pyrrhos în Ambrakia.

La Romani templele erau, ca și la Greci, muzee născute involuntar, termele asemenea cuprindeau în sine un considerabil număr de opere de artă. În înțelesul european, modern al cuvântului, primul muzeu este acela a lui Asinius Pollio, care la sfatul lui Iulius Cezar și-a deschis publicului colecțiile. Muzeul lui nu a fost sanctuar, ci de fapt muzeu, în care opere selecționate au fost aranjate și expuse după principii anumite cu scopul de a servi educația. Pallat ²⁾ susține că primul muzeu a fost al lui Vipsanius Agrippa. Prima colecție de mulaje a avut-o Hadrian, care în vila sa a adunat mulajele operelor celebre văzute în țările clasice.

Bizanțul, Roma orientală avea colecțiuni în băile publice, în biserici și palate. Bizantinii cari aveau un deosebit gust pentru lux, au colecționat tezaure artistice tot din plăcerea luxului. În biserica Hagia Sophia se găseau peste 400 statue. Scriitorii bizantini ne povestesc, că în sala de audiențe a palatului imperial erau expuse bijuteriile, aurăriile, argintăriile, tezaurul imperial, obiecte scumpe din antichitate, coroane cu smalt, pietre scumpe, vestminte pompoase. Acest palat era un muzeu de obiecte valoroase de arta industrială, precum au trebuit să fie și palatele demnitarilor bizantini. Ele îndestulau pe de-o parte luxul proprietarilor, pe de altă parte ele serveau pentru a excela înaintea vizitatorilor. Luxul bizantin pătrunde în Europa occidentală. Domnitorii apuseni asemenea au avut, ca și bisericile și mănăstirile, tezaure, colecții de artă și lux ³⁾.

¹⁾ *Fränkel*: Gemäldesammlungen und Gemäldeforschungen in Pergamon. Jahrbuch des kais. Deutschen Arch. Inst. VI. 49.

²⁾ *Ludwig Pallat*: Kunst-und Kunstgewerbe-Museen Berlin und Leipzig 1906. — *Bonnaffé*: Les collectionneurs de l'ancienne Rome, Paris, 1867.

³⁾ *Charles Diehl*: Manuel d'Art Byzantin, Paris 1910, p. 394.—*Gregorovius*: Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter, Stuttgart 1886 — 96. — *Bode*: Die Entwicklung der öffentlichen Sammlungen des Mittelalters, etc. Deutsche Rundschau 1883, H. 10.

Tezaurile medievale bisericesti sunt asemănătoare celor grecești, se observă în ele tendința de a aduna ceva rar, extraordinar și miraculos. Unul dintre cele mai însemnate exemple este tezaurul S. Marco. Vestminte lumești, arme, trofee s'au depozitat în biserici, de exemplu în S. Maria delle Grazie lângă Mantua.

Un deosebit interes pentru antichități și colecțiuni se începe cu secolul al XIV-lea în Italia ¹⁾. Petrarca, Poggio, Cyriacus de Ancona au fost precursorii umanismului. În deosebi pentru antichitățile romane era mare interesul. Camerele de studiu ale savanților erau muzee create cu scopul ca să-i înalțe sufletește prin amintirea clasică. Casele domnitoare aveau asemenea colecții. Isabella d'Este a avut prima colecție de geme în 1470. Afară de Mantua și în Ferrara și Milano s'a colecționat. În stil mai mare au colecționat Mediceii în Florența: Cosimo, Pietro, și Lorenzo. Colecția de medalii de aur și argint a lui Lorenzo conținea 3000 de piese. Mediceii au colecționat din interes de stat. În Renaștere trebuie căutată originea muzeelor de azi.

Admirațiunea pentru antichități clasice s'a transpus și în Roma, sediul papilor ²⁾. Statuele clasice au intrat în sălile palatului papal. Iuliu II, care a făcut săpături, intenționa să reconstruiască Roma antică. Clemens XII și Benedict XIV formează Muzeul Capitolin, cu ajutorul lui Alessandro Albani; Clemens și Pius VI Muzeul Pio-Clementin ³⁾, pentru combaterea curentului, care vedea în lumea antică o lume părăsită de Dumnezeu.

Mișcarea care s'a început în Italia în secolul al XIV-lea se mărginează mai cu deosebire la operele antice-romane. S'au

¹⁾ *J. v. Schlosser*: Kunst und Wunderkammern der Spätrenaissance. Leipzig 1908.—*E. Curtius* op. cit. — *Murray*: Museums, Their History and their Use. Glasgow, 1904.

²⁾ *Frieda Schottmüller*: Die Entwicklung der Römischen Museen. Museumskunde 1913. — *Duhn*: Über die Anfänge der Antikensammlungen in Italien, Berlin 1880.

³⁾ *Harnack*: Deutsches Kunstleben in Rom. Weimar 1896 — *E. Müntz*: Les arts à la cour des Papes 1870.

colecționat și reproduceri mai mici ale sculpturilor antice. În secolul al XV-lea tiranii Italiei colecționau — precum ne documentează inventarele camerelor cu tezaur — în deosebi camee, bijuterii, covoare, tacâmuri, mobile, statuete de bronz și plachete, mai puțin tablouri. În cinquecento se schimbă situația: principii italieni se străduiesc a aduna cât de multe picturi ale maiestrilor contemporani și vechi: Isabella d'Este în Mantua și Elisabeta Gonzaga în Urbino au dat exemple bune în această privință. Chiar și o colecție specială găsim la Paolo Giovio: o galerie de portrete ale personalităților celebre. Patricianii venețieni, savanții, artiștii rivalizau în colecțiuni. Sculptura mare se găsește mai mult excepțional în aceste colecții ale secolului XV—XVI-lea. Apare și cartea lui Marcantonio Michiel despre colecțiunile Veneției, foarte importantă pentru muzeografi și istorici de artă.

Dar și în celelalte țări s'a început colecționarea și expunerea obiectelor cu secolul al XV—XVI-lea ¹⁾. Întărindu-se în nord burghezimea, primăriile orășanești devin mici muzee, corporațiunile industriale își au și ele colecțiunile lor. Se păstrează opera magistrală a fiecăruia care intră în corporație și astfel se nasc muzee cari cuprind opere din mai multe secole. În secolul al XVI-lea familiile patriciene își au muzeele familiare, cari în afară de obiecte familiare moștenite cearcă să câștige și opere exotice, obiecte de istoria naturală, etc. Dürer colecționează pentru Pirkheimer în Veneția. Dorința de a colecționa este în general răspândită. În deosebi s'au colecționat monede și geme antice. Dintre domnitorii nordici Francisc I colecționează prin Primaticcio și Cellini obiecte de artă, iar Henric II continuă opera lui. Când Vasari a vizitat Fontainebleau, s'a crezut în a doua Roma. Domnitorii Spaniei Carol V și Filip IV, Henric VIII al Angliei și Rudolf II al Austriei ²⁾ erau mari colecționari și, intrând în legătură

¹⁾ *W. Bode*: Der Kunstsammler, Berlin & Stuttgart 1910. — *J. Lesing*, Kleinkunst, Berlin & Stuttgart 1910.

²⁾ *Svátek*: Die rudolfinische Kunstkammer in Prag. Wien, 1879.— *Venturi*: Zur Geschichte der Kunstsammlungen Rudolf II. Repertorium f. Kunstwiss. Bd. VIII.

cu artiștii italieni, au pus temelie galeriilor de tablouri celebre: a Luvrului, ¹⁾, a muzeului imperial din Viena și a galeriei Prado din Madrid. Fratele lui Carol V. ²⁾, Jean de Berry ³⁾ este primul colecționar modern, care nu pentru «raritate» colecționează, ci din iubirea și priceperea artei. Ferdinand I pune baza unei «Kunst-kammer» la Viena, în anul 1563.

În secolul XVII găsim în numeroase case nobile muzee, galerii și colecții. În Anglia ducele de Buckingham, lordul Arundel, dar în deosebi Carol I, colecționau cu pasiune antichități. Chiar Rubens a colecționat pentru Carol I, care era mare prieten al colecționării. Henric IV, al Franței, Filip IV, Leopold (cu ajutorul lui Teniers), Mediceii ⁴⁾ au adunat cu un zel extraordinar obiecte. Mediceilor se poate mulțumi galeria Pitti și Uffizi. În tezaurele și muzeele regilor și nobililor se colecționează în afară de arme familiare, picturi și obiecte de artă industrială și rarități, cari erau la fel prețuite ca și operele de artă, pentru a forma «Kunst und Wunderkammern». Pentru rarități și obiecte prețioase se construiau dulăpioare (Kunstschränk) cari cuprindeau în sine numeroase mărunțișuri de valoare. În 1565, apare lucrarea medicului curții bavareze Quicheberg, cea mai veche metodologie a muzeelor. Ea este o introducere pentru colecționari, care sistematizează materialul. La 1727 Neickel publică «Museografia». Tablouri olandeze din secolul XVII-lea redau cu exactitate fotografică colecțiuni de tablouri și obiecte prețioase ⁵⁾. Rembrandt însuși avea colecții de obiecte prețioase, rarități și opere de artă. La sfârșitul secolului Franța era în fruntea tuturor țărilor prin colecțiunile ei ⁶⁾. Deosebit de iubite erau lucrările contimporane,

¹⁾ *A. Lemaitre*: Le Louvre, Monument et Musée, depuis leurs origines jusqu'à nos jours. Paris 1877.

²⁾ *Labarte*: Documents inédits sur l'histoire de la France. Paris 1879.

³⁾ *Guiffrey*: Inventaires de Jean duc de Berry. Paris 1894—96.

⁴⁾ *E. Müntz*: Les collections des Médicis au XV. siècle. Paris, 1888.

⁵⁾ *Frimmel*: Gemalte Galerien. Berlin 1896.

⁶⁾ *E. Bonaffé*: Les collectionneurs de l'ancienne France, Paris, 1873.—
Idem: Recherches sur les collections de Richelieu. Paris, 1883.—*De Cosnac*: Les richesses du Palais Mazarin. Paris 1884.

portelanul, bronzul, tabacherele care aveau pe atunci prețuri fantastice. Colecțiunile lui Mazzarin le-a preluat Ludovic XIV, care a completat Luvrul. În Germania și Țările de jos aveau mare preț statuetele de fildeș. Dintre nobilii austriaci se disting Lichtenstein, Harrach și Schwarzenberg.

În secolul al XVIII-lea se începe exploatarea bogățiilor artistice ale Țărilor de jos, multe din ele ajung în Anglia și Franța. Aici era o mare circulație comercială a operelor de valoare. În 1766 găsim prima licitație în Anglia, la 1770 în Austria. La licitațiile din Paris, dar și în Olanda au cumpărat Frideric cel-Mare, August de Saxonia, Caterina II-a operele cari formează azi o parte a muzeelor din Berlin, Dresda ¹⁾ și Petersburg. Epoca rococo colecționează pe lângă bronz statuete de lut și porcelan. Descoperirea Pompeiului atrage atenția asupra artei mărunte. Franța și Anglia încep să colecționeze pentru dezvoltarea cunoștințelor istorice obiecte greco-romane, apoi în legătură cu ele din epoca Renașterii. Pentru evul mediu lipsește interesul. Pe când însă Roma selecționează operele după principiile estetice de atunci, Anglia fondează Muzeul Britanic, deschis la 1759, primul muzeu înființat prin parlament. Egiptul, Mezopotamia, Grecia, etc., au fost reprezentate aici, instituția devenind cu timpul cel mai bogat muzeu istoric. În 1779 se deschide publicului «Museum Fridericianum» în Cassel. În Franța Ludovic al XV. încă dela 1750 deschide palatul Luxembourg. La 1791 se deschide Luvrul.

Colecționarea operelor de artă plastică este cea mai târzie. Pe timpul Revoluției franceze Alexandre Lenoir aduna numeroase sculpturi religioase în «Musée des monuments français». Pe timpul Restaurațiunii însă muzeul a fost distrus și numai o mică parte a ajuns în Luvru ²⁾.

¹⁾ *Valentin Scherer*: Deutsche Museen. Jena 1913. — *G. Klemm*: Zur Geschichte der Sammlungen für Wissenschaft und Kunst in Deutschland, 1888. — *V. Fleischer*: Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler. Wien, 1910.

²⁾ *Ch. Saunier*: Les conquêtes artistiques de la Révolution et de l'Empire. Paris, 1902.

Secolul al XIX-lea începe cu încercarea lui Napoleon de a crea un muzeu central în Luvru, care să cuprindă obiecte de artă din toate țările ¹⁾. Acest muzeu central însă a fost descompus în 1814, redându-se obiectele proprietarilor. «Musée Napoléon» a avut o considerabilă influență asupra cercetării istorice. Prin el s'a născut și ideia unui mare muzeu de stat, fără restricții în privința vizitării. — Caracteristic pentru secolul al XIX-lea este, că fiecare țară cultă își ține de datorie a fonda ori dezvoltă muzee de valoare. În acest secol s'au născut importante galerii din Londra, Berlin, Frankfurt, etc. O bogată colecție de sculptură italiană și primul muzeu de artă industrială îl găsim în South Kensington Museum din Londra, fondat la 1852, căruia i-a urmat Muzeul de arte și meserii din Viena la 1864. Primul muzeu cultural în Germania este Muzeul Național German în Nürnberg ²⁾ (fondat la 1852), căruia i-a urmat Muzeul Bavarez Național ³⁾ (1867). Numeroase muzee s'au născut în fiecare țară în decursul secolului al XIX-lea. În România Muzeul Național de Antichități s'a fondat la 1864. Au urmat apoi Muzeul de științe naturale, Muzeul Aman, Kalinderu, Etnografic, Simu și altele. Muzeul național din Budapesta a fost fondat la 1802. Cel mai vechi și de valoare muzeu al Ardealului este Muzeul Brukenthal, fondat la 1817. Celelalte muzee ardelenne sunt din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

După ce am aruncat o privire fugitivă asupra istoricului colecționării și a muzeelor, din care putem trage concluzia, că colecționarea obiectelor de muzeu are istoria ei străveche, ne vom întreba: care a fost cauza, scopul și obiectul colecționării în trecut, ca să vedem în urmă care este scopul muzeelor de

¹⁾ Ibidem. — *Quatremère de Quincy*: Lettres de préjudice qu'occasionnerait aux arts et à la science le déplacement des monuments de l'art de l'Italie etc. Paris, 1796.

²⁾ *Hampe*: Das Germanische Nationalmuseum von 1852—1902. Leipzig, 1903.

³⁾ *Hefner-Alteneck*: Entstehung, Zweck u. Einrichtung des bayrischen Nationalmuseums in München, Bamberg 1890.

azi, care este în general chestiunea muzeelor? Dacă ne întrebăm cari au fost cauzele cari au îndemnat individul, corporațiunea, orașul, țara ca să colecționeze, studiind istoria colecționării, vom afla că colecționarea obiectelor științifice, istorice, artistice nu s'a făcut la început din motive științifice, artistice, ori numai din pietate istorică. În adâncimea sufletului omenesc există dorința eternă de a păstra ceia ce ni se pare plăcut, ori valoros. Primele colecțiuni au caracterul de tezaure, de opere prețioase și de curiozități, adunate cu scopul de a documenta bogăția, forța, priceperea stăpânului cărui aparțineau. Ele cuprindeau în sine și trofee de război, dintre care unele aveau chiar formă artistică. Curiozitatea, superstiția, credința, dorința de a pune în evidență bogăția lor au avut rolul lor în înființarea și aprecierea acestor colecțiuni. Domnitorii barbari ai Orientului au colecționat de exemplu opere clasice pentru a dovedi cultura lor clasică, deci nu din motive culturale, artistice ori științifice.

Admirația pentru antichități ca atare s'a dezvoltat mai târziu și la început ea a rămas redusă la operele antichității clasice, abia în ultima evoluție a Renașterii se colecționează dintr'un punct de vedere mai general. Baldinucci ¹⁾ este primul care punând ordine în colecția cardinalului Leopold de Medici aplică ideia dezvoltării istorice. Este interesant a examina ce anume s'a colecționat în cursul vremurilor. Câteva indicații s'au dat cu ocazia istoricului colecționării. Aproape fiecare secol al evului nou a adunat cu pasiune opere de un fel anumit ori dintr'un timp anumit, neglijând pe celelalte. Operele evului mediu au fost din cauza nepriceperii topite în secolul al XVIII-lea. Muzeul Britanic ²⁾ a introdus colecționarea fără deosebire de timp și loc și acest principiu caracterizează secolul XIX și XX-lea. Cu toate astea din timp în timp se schimbă specimenul colecționat cu predilecție. Foarte

¹⁾ *Baldinucci*: Prefața dela «Notizie de'Professori», ediția Classici Milano, 1811.

²⁾ *E. Edwards*: Lives of the founders of the British Museum. London, 1870.

mult depinde de modă și de părerile dominante asupra valorii obiectelor și măestriilor. Cu introducerea din nou a stilului Renașterii în arhitectură s'a colecționat mult faianța și majolica Renașterii. În pictură se colecționează relativ mai puțin pictorii italieni ai secolului XVII—XVIII-lea, decât mai înainte.

Colecțiile vechi în general au avut un caracter aristocratic de amator. Un domnitor, tiran, nobil are în palatul său colecții neordonate după vre-o sistemă, care delectează numai persoana proprietarului și mediul în care trăiește. Muzeul acesta nu servește generalitatea. Generații întregi au știut de existența lui fără ca să-l fi cunoscut. Aceasta este prima fază. A doua fază în istoria muzeelor este aceea când colecțiile se deschid pentru cercuri mai largi, ele devin mai sistematice, devin de fapt muzee în locul colecțiilor pur particulare. Însă numai o mică clasă de savanți, artiști și diletanți le înțelege, ele rămân și mai departe rezervate aristocrației spirituale. În această situație rămân muzeele aproape până la finele secolului al XVIII-lea ¹⁾. Astfel de muzeu eră pe timpul lui Iulius Cezar, acela a lui Asinius Pollio, muzeu aristocratic. În această categorie cad și muzeele nobililor italieni și ale papilor în epoca Renașterii. Adunarea națională a dat în 1791 publicului Luvrul: «Acest muzeu să stea deschis pentru oricine, ca oricine să poată lucra în el». Dar de curând s'a dovedit, că nu e de ajuns numai a deschide un muzeu, pentru că în modul acesta el aproape nici un folos nu aduce pentru public. *Kunstkammer* din Berlin ²⁾ de ex. avea anual numai 200 vizitatori la începutul secolului trecut. Secolul al XIX-lea aduce cu sine a treia fază: democratizarea muzeelor. Ele au început să se deschidă nu numai formal, dar și în privința conținutului interiorului, valorile culturale-artistice ale muzeelor încep să prindă rădăcini în sufletul masselor mari ale popoarelor, intensitatea interesului și a priceperii crește mereu. Winkelmann,

¹⁾ *Kremmer*: *Múzeumi tanulságok*, Budapest, 1918.

²⁾ *V. Ledebur*: *Geschichte der Kgl. Kunstkammer*, Berlin, 1831.

întemeietorul istoriei artelor genetice, a avut influență considerabilă pentru deșteptarea interesului față de operele antichității. Frideric Wilhelm III-lea adună la un loc toate colecțiunile sale din palate și castele cu scopul de a servi educația publicului mare.¹⁾ Ca rămășițe tradiționale ale colecțiunilor aristocratice pot fi privite formalitățile cari se cer la unele muzee, de ex.: anunțarea cu o zi mai înainte, lăsarea unei cărți de vizită, ori mai ales dispoziția din Rusia de a intra în muzeu fără pălărie și în frac. În vederea educației publice și a științei lucrează muzeele mari europene. Acest mare scop educativ e pe calea realizării, fără ca să se poată afirma, că este realizat pe deplin. Cu toate că muzeele sunt accesibile masselor, conținutul muzeelor nu a putut intra în sufletul masselor, clase întregi ale publicului trec prin sălile muzeelor fără să profite de fapt sufletește și intelectualicește, ori în acea măsură care ar fi de dorit și care scop prin mijloace raționabile totuși ar putea să fie atins.

Prin curentul democratic al muzeelor s'a schimbat și administrarea lor. În locul aristocratului diletant și al artistului pensionat a intrat în activitate savantul responsabil pentru conservarea, definirea și expunerea obiectelor. Scopul muzeelor a devenit față cu adunarea rarităților și reprezentarea, față cu diletantismul aristocratic altul: muzeele încep să servească scopuri științifice propriu zis: istoria artelor, arheologia, preistoria, cari au câștigat prin muzee un mijloc pentru studiu. Hipertrofia scopurilor pur științifice a evocat o reacțiune, care propune o respectare a tendințelor culturale-artistice ale prezentului. Acest principiu accentuat unilateral este însă tot așa o hipertrofie, ca și principiul, că muzeele sunt numai pentru savanți. Scopul muzeelor nu poate fi altul decât colecționarea și conservarea monumentelor, păstrarea și restaurarea lor, ca să nu fie deteriorate ori ca să nu dispară, apoi a le expune științific în modul cel mai favorabil și a stabili toate raporturile cari pot servi pentru cunoștința lor, pentru știință întocmai ca și pentru cultura generală: a le descrie

¹⁾ Curtius, op. cit., 23.

în catalog care să conțină tot ce se știe și se poate comunica referitor la obiecte, a servi acest interes și prin inscripții. Funcționarul de muzeu nu este numai savant, ci în primul rând un organ al muzeului. ¹⁾ El are o funcțiune dublă, care pe de o parte corespunde chemării savantului, pe de altă parte, aceleia a învățătorului. Afară de colecționarea, conservarea și expunerea obiectelor el are datoria de a servi știința, pe de altă parte însă și de a o populariza. El definește, caracterizează obiectele, le prețuește valoarea istorică și artistică, iar rezultatele le dă publicității. Muzeul însă își face și partea lui educativă afară de simpla expunere intuitivă a obiectelor prin gruparea și descrierea lor, fie această descriere prin cataloage, anuare, studii, articole, fie prin graiul viu. Muzeul prelucrează științific operele, servind științele și artele, el servește și educația completând cunoștințele câștigate în școală, instruindu-și publicul în mod intuitiv, dezvoltând o activitate educativă, care nu se poate înlocui. ²⁾ În modul acesta muzeul este un factor indispensabil pentru cultură. Nu putem decât accepta principiul fostului director general al muzeelor din Berlin, Richard Schöne: «Fiecare instituție la fel are datoria ca să aducă tot folosul posibil și să urmărească necesitățile artei, științei și ale culturii în general».

Dintre toate activitățile funcționarului de muzeu nici una, nici colecționarea, nici conservarea, ori știința pură nu are importanța pentru public față cu activitatea educativă. Dintr'un punct de vedere mai filozofic toate celelalte activități stau în serviciul suprem al educațiunii științifice și artistice, iar pentru aceasta nu există un alt mijloc mai intuitiv decât muzeele. În locul concepției vechi a pătruns încetul cu încetul concepția democratică, iar conferința din Mannheim a muzeologilor a ajuns la convingerea, că muzeul modern numai ca instituție democra-

¹⁾ *Tietze*: Die Methode der Kunstgeschichte Leipzig, 1913.

²⁾ *Volbehr*: Die Absichten des Kaiser Friedrich Museums der Stadt Magdeburg, Museumskunde 1910.

Charles Morice: Pourquoi et comment visiter les Musées. Paris, 1909.

tică își poate îndeplini datoria în viața spirituală a națiunilor. ¹⁾ Motivul principal care îndreptățește această nouă concepție este principiul umanitar pentru care a luptat o ceată de bărbați luminați în frunte cu Ruskin ²⁾ Bather ³⁾ Förster ⁴⁾ Volbehr. ⁵⁾ Lupta are ca țintă răspândirea culturii în toate straturile omenirii. Straturile sociale stau încă și azi într'o mare disproporție culturală. Unul din mijloacele cele mai eficace care ajută la nivelarea disproporțiilor culturale între straturile sociale este muzeul, care poate să exercite o influență intensivă asupra maselor mari, pentru a desvolta și completa cunoștințele, pentru a desvolta gustul estetic. Acest scop nu se poate atinge printr'o simplă expunere a obiectelor fără a ține seama de gradul de cultură al vizitatorilor, fără un sistem bine cumpănit. Intuiția singură nu e suficientă. Muzeele adevărate sunt lăcașuri ale educației ideale, pentrucă ele învață elevul distrându-l. Sufletul obosit de truda zilei este recreat prin contemplare, este liberat de tirania momentului și micimile vieții, el se avântă la înălțimea omului întreg, a omului adevărat și general. Muzeele devin centre de contemplare istorică și filosofică a vieții, legându-ne cu trecutul și împiedecându-ne a fi unilateral moderni, ele devin într'adevăr lăcașuri ale Muzelor în înțelesul elenic al cuvântului, destinate concentrațiunii tacite și meditării asupra scopurilor vieții și asupra legilor desvoltării ⁶⁾.

Până acum am tratat în general despre rostul muzeelor, acum ne vom ocupa de modificările produse prin caracterul muzeelor. Deobicei se face distincțiune între trei feluri de muzee: 1. muzeu național, 2. muzeu local și 3. muzeu special. Ar fi mai po-

1) Die Museen als Volksbildungsstätten Berlin, Heymann, 1904.

2) John Ruskin: Fors Clavigera. Letters to the workmen and labourers of Great Britain.—A. R. Wallace: Museums for the people «Macmillans Magazine London, 1869.

3) F. A. Bather: The museum and the citizen. Museumkunde 1905.

4) Fr. Förster, Die Museen und die Arbeiter. «Neue Zeit» 1909, p. 759—62.

5) Theodor Volbehr: Die Zukunft der Deutschen Museen. Stuttgart, 1909.

6) Curtius op. cit.

trivit a face următoarele clasificățiuni: 1. muzeu central, 2. muzeu provincial și local și 3. muzeu special. Le vom lua rând pe rând. Muzeul central poate fi național ori internațional. Luvrul, dar mai ales British Museum sunt muzee centrale internaționale, vrând să cuprindă în sine nu numai o singură țară, nici numai Europa, ci mai multe continente. Scopul acesta însă este departe de a fi realizat și e întrebare în ce cadre va putea reuși. Cel mai perfect muzeu central era să fie «Musée Napoléon» care dorea să facă din Paris nu numai centru al artelor, dar și un centru pentru studiul istoric al artelor. Asemenea tendințe centraliste se observă și în alte țări sub influența Muzeului Napoléon, așa în Bavaria și Austria. Față cu tendințele centraliste nu a lipsit reacțiunea. Quatremère de Quincy protestează în contra scoaterii operelor din mediul lor. De fapt efectul unei opere de artă stă într'un raport atât de strâns cu asociațiunile istorice, estetice și personale, inseparabile de locul originar și destinat de artiști, încât smulgerea ei din mediul natural produce o pierdere din efect și valoare. Pentru multe obiecte primirea în muzeu e nefavorabilă din această cauză. În cazul însă când obiectul și altfel nu e în mediul originar ori dacă valoarea este atât de superioară încât nici în muzeu nu pierde nimic din efect și valoare, dacă locul păstrării originare nu este sigur, iar obiectul este amenințat cu dispariția, atunci muzeul are tot dreptul de a-l ridica și așeza între celelalte obiecte de muzeu. ¹⁾ Azi se obișnuiește a expune la un loc artele plastice cu produsele artei industriale. ²⁾ Aceasta creiază oarecare mediu pentru operele unui gen artistic, le scoate mai mult în relief. La Muzeul Național German și la Muzeul Național Bavarez s'a încercat a forma interioruri pitorești cu multă fantazie istorică, acestea însă totuși nu pot fi privite ca model, deoarece numai rar au o valoare mai durabilă și rar corespund realității. Muzeele centrale nu pot rivaliza dacă sunt internaționale cu bogăția și varietatea unui

¹⁾ Tietze op. cit. 285.

²⁾ Scherer: Deutsche Museen, P. 248.—R. Valentiner: Umgestaltung der Museen im Sinne der neuen Zeit. Berlin 1919.

muzeu național, cu atât mai puțin cu cele locale ori speciale, tendința muzeelor centrale internaționale va fi deci a ține seama de cultura generală tipică a țărilor respective și a o exprima în câteva opere, nu speciale, ci tipice.

Muzeele naționale de asemenea nu pot rivaliza în privința varietății și bogăției cu cele provinciale ori speciale, ele asemenea vor alege obiecte tipice. Chemarea muzeelor naționale este a zugrăvi icoana tipic caracteristică a culturii unei națiuni, ele colecționează nu numai obiectele create dar și cele găsite pe teritoriul național al unității politice, le conservă, expune și prelucrează științific, cu scopul ca să devină avut comun al tuturor oamenilor, în primul rând al națiunii respective. Muzeele naționale ale Apusului rivalizează azi între ele luptând pentru demonstrarea vechimii culturii pe baza celor mai vechi obiecte de muzeu. Originalitatea culturală a unei singure națiuni și notele distinctive ale culturii se discută. Căutând să stabilească raportul între operele naționale și între cele streine, muzeele naționale nu pot renunța la surorile din altă țară ca material comparativ. Muzeul nordic din Stockholm are o secțiune «plein-air», anume case țărănești, monumente istorice aduse din țară și așezate în apropierea muzeului sub cerul liber. În ele se găsesc interioruri istorice și etnografice, iar în locul gardianilor țărance în costume naționale, cari lucrează.

Muzeul provincial ¹⁾ ori local are să fie expresiunea culturală a unei regiuni geografice mai restrânse. Fiecare secol în istoria unei regiuni își are caracterul său special, acest caracter îl scoate în evidență în manifestațiuni tipice muzeul provincial. El nu se

¹⁾ *Madeley*, Charles: District museums. *Museumskunde*, 1905.—*Grosse Ernst*: Aufgabe und Einrichtung einer städtischen Kunstsammlung. Tübingen, 1902.—*Moschetti*, Andrea: La funzione odierna dei musei civici nella vita municipale italiana. Padova, 1903.—*Pinder*: Die Aufgaben der Provinzialmuseen, Leipzig, 1881.—*Ervin Szabó*: A városi múzeumok föladatai és a fővárosi múzeum. Budapest, 1913.—*Arch. Ért.* III 1, p. 44.—*Clement de Ris*: Les musées de province, Paris, 1872.—*Montenach*: Les musées régionaux, Fribourg 1915.

mărginește numai la istoria, preistoria, arheologia, etnografia, arta, industria regiunii respective, dar se extinde și asupra istoriei naturale, pentru că numai în modul acesta va fi expresiunea sintetică a regiunii ori a localității. Nu va lipsi natural câte un specimen din alte regiuni, pentru a se putea face asocieri, legături, comparații. *Muzeul special* își are misiunea în numele său, astfel de muzee sunt muzeele tehnice, clasice, agronomice, etc. Scopul acestor muzee este mai mult a servi cunoștințele de specialitate decât a face educație, drept aceea ele pretind oarecare cunoștințe prealabile de specialitate. Unele din ele, cum e de exemplu Zeughaus din Berlin, nu este numai pentru a servi cunoștințele de specialitate, dar și pentru a însufla sentimentul războinic, înfățișând trecutul glorios al poporului german : școală de patriotism. (Vezi Ért. III. 1. p. 50).

Este important pentru directorul ori custodele muzeului a-și da bine seamă care este și care trebuie să fie caracterul muzeului său : central-internațional, central-național, provincial, regional local ori special. În baza acestui principiu se va face colecționarea și expunerea obiectelor. Este natural că se impune o selecțiune și nu toate obiectele, fie ele chiar rare, vor fi expuse. Altele sunt obiectele muzeului central și altele ale muzeului local. Nu fiecare obiect vechiu e bun pentru muzeu. Este inevitabil ca la muzee să nu se adune și obiecte cari sunt inadmisibile din punctul de vedere al caracterului muzeului, fie prin donațiuni, fie prin cumpărări avantajoase, dar funcționarul conștient va ști să facă schimburi favorabile spre a reliefa caracterul muzeului. Funcționarul de muzeu adună obiectele tipice ale epocilor, apoi le grupează făcând din diferitele obiecte o colecțiune sistematică după principii științifice. Ce deosebit de important este cu această ocazie ca directorul și funcționarii muzeelor să fie în clar cu esența instituțiunii muzeului înțelegându-și rolul de savant și învățător !

Dacă însă direcțiunea recunoaște muzeul ca un centru pentru răspândirea culturii, ea trebuie să susțină legătură cu viața

de azi, cu gradul de cultură a publicului care vizitează muzeul. Nu de o coborâre a nivelului cultural e vorba, ci de popularizare. Cataloage reci, pur științifice, titluri și date cronologice nu au aproape nici un efect asupra publicului mare. Inscricții cari conțin explicațiuni, cataloage explicative, destinate publicului cu indicația bibliografiei principale, conferințe de popularizare, conduceri prin săli, publicațiuni populare, toate acestea servesc cultura masselor. Care intelectual chiar nu profită din aceste popularizări desconsiderate de unii? Merită atenție inscripțiile muzeului Grassi din Leipzig, cari într'o formă ușoară te instruesc fără a pierde esența. În modul amintit publicul nu va grăbi obosit sufletește din sală în sală, ci involuntar, distrându-se va eși îmbogățit în cunoștințe. Muzeul Kaiser-Friedrich din Berlin prin gruparea conștientă și prin catalogul său pentru public este o excelentă școală pentru a studia istoria artelor și pentru a cunoaște principii de critică artistică, iar direcția muzeului, care cuprinde o ceată de savanți distinși, nu se sfiește a servi scopul educativ al publicului. S'a dovedit ca un principiu foarte sănătos a împărți muzeul în două: o colecție mai mică din operele mai valoroase și tipice cu toate indicațiunile necesare pentru publicul mare și o a doua colecție numai pentru specialiști, în care să se adune tot celălalt material. Muzeele germane de azi se împart în două: Studien-sammlung și Schausammlung, adică colecții pentru studii și colecții pentru expoziții. Muzeele americane pot fi privite azi ca cele mai moderne, cele mai democratice. Pentru cultivarea copiilor există secții separate, aranjate după gradul lor de cultură, există și un buletin al muzeului pentru copii, se pun premii pentru copiii vizitatori. În muzee se țin conferințe de popularizare, se publică cataloage pentru popor, o parte a colecțiilor se împrumută provinciei. Ele sunt de dimineață până seara deschise. Colaborarea dintre bibliotecă și muzeu poate asemenea în mare măsură ajuta atingerea scopurilor educative, așa că muzeul dă vizitatorului bibliografia principală prin catalog, iar biblio-

teca la rândul său se ocupă de obiectele muzeului. ¹⁾ Sunt și alte mijloace cari susțin legătura cu viața. În primul rând conducerile prin muzeu, conferințele și expozițiile temporare. Cu ocazia jubileelor, aniversărilor este de mare folos a aranja expoziții, ori când interesul general este concentrat asupra unui eveniment, ori asupra unei persoane, muzeul să se folosească de ocazie, pentru a expune obiectele cari stau în legătură cu acestea. Prin aceasta muzeul câștigă simpatii, admirație și se impune masselor. Obiecte de artă, istorice, naturale, dar în deosebi obiecte de pietate, pot veni în considerare cu aceste ocazii. Să relevăm însă hipertrofia obiectelor de pietate. ²⁾ Nu fiecare obiect care a stat în vre-un raport cu persoana unui erou ori martir este obiect de pietate, demn de a-l păstra în muzeu. Multe numai în raport familiar au o valoare, pe când pentru muzeu și publicul mare nu au nici o însemnătate. Numai acele obiecte pot veni în considerare cari au fost caracteristice ori de însemnătate în viața unui erou. Cât de ridicole devin alt cum obiectele de toate zilele ale oamenilor celebri, dovedește muzeul din 1848 din Arad.

În general muzeele să accepte principiul «multum, non multa», ori vorba lui Ruskin: «Să dăm puțin, dar puținul să fie bun și frumos» ³⁾. «Prima datorie a muzeului este a da un exemplu de perfectă ordine și perfectă eleganță». Muzeul din Berlin a avut mai multe opere expuse în 1880 decât azi, cu toate că de atunci s'a cumpărat enorm de mult. Se poate vedea ce selecțiune serioasă se face într'un muzeu serios. Expunerea obiectelor selecționate să aibă în afară de principiul științific și pe cel estetic înaintea ochilor. Pentruca spectatorul să poată gustă cu intensitate operele, nu e nevoie de săli mari îmbrăcate de sus până

¹⁾ *Henry W. Kent*: Coöperation between libraries, schools and museums Library journal, 1911, p. 557.

²⁾ *Lauffer Otto*: Das historische Museum, sein Wesen und Wirken und sein Unterschied von den Kunst- und Kunstgewerbemuseen. Museumskunde, 1907. Idem: Herr Schwedeler-Meyer und die historischen Museen. Museumskunde, 1910. — Kremer op. cit. —

³⁾ *Parker*: Das Ruskin-Museum in Scheffield (Die Museen, etc., P. 71).

jos cu opere, e mai bine o sală mică cu puține opere valoroase și decât săli supraîncărcate cu obiecte de valoare variată, în care fiecare operă strică efectul și valoarea celeilalte. Ca o utopie care trădează spiritul vremii, se poate considera propunerea recentă a lui R. Valentiner: a concentra la un singur loc capodoperele din toată Germania cu scopul de a crea un muzeu al capodoperelor (Museum der Meisterwerke)¹⁾.

Intimitatea prea mare ori majestatea rigidă nu e recomandabilă pentru compoziția interioarelor, în orice caz aranjamentul sălilor să tradeze un gust deosebit și un simț artistic. Numai în modul acesta este muzeul de fapt lăcaș al Muzelor și este în stare să delecteze publicul, iar delectându-l să-i facă educația. Dacă muzeul nu vrea decât numai să servească cu cunoștințe, fără ca să mulțumească simțul estetic, nu va avea succesul dorit. Aproape nimeni din public nu vine la muzeu ca să învețe, ci ca să se distreze, ori ca delectându-se să învețe ceva. Ceiace e estetic ori cel puțin aranjat estetic poate veni în considerare pentru public, mai ales dacă ne gândim, că muzeele trebuie să câștige publicul, iar nu să-l alunge. Muzeele engleze și americane din timp în timp împrumută suburbiilor, cartierelor de muncitori și orașelor de provincie colecții bine selecționate cu scopul de a se apropia de masele poporului, care nu are întotdeauna timp și posibilitatea de a veni în centru. Ca foarte avantajos s'a dovedit a lega aceste colecții cu biblioteci.

Aproape neexistente sunt muzeele cari pot prospera fără ajutorul statului²⁾, al județelor, ori orașelor. Colecțiile cari așteaptă îmbogățirea lor numai prin donațiunile publicului, stagnează de obicei. Muzeele cari trăesc și înaintează cheltuiesc sume considerabile. Cumpărările, săpăturile, aranjamentul, în afară de spesele personalului, încălzitului, luminatului și ale conservării, consumă sume mai mari decât s'ar putea în general închipui.

¹⁾ R. Valentiner: Umgestaltung der Museen etc.

²⁾ P. Dupré et G. Ollendorf: Traité de l'administration des Beaux-Arts, Paris, 1885.

te centru a ne imagină ce sume enorme absorb muzeele apusene mari, vom face bine să luăm împrejurările normale de înainte de război, când banii aveau o valoare incontestabil mai mare și să comparăm câteva cifre. Bugetul muzeelor regale din Berlin a fost în anul 1913—14 de 3 milioane, Muzeul Britanic a avut în acelaș an 5 milioane și jumătate, muzeele din Paris 1 milion și jumătate, după acestea urmează muzeele din Budapesta cu două milioane, Frankfurt cu 1 milion și $\frac{1}{2}$, Hamburg cu aproape un milion, Boston cu un milion. Față cu acestea muzeele din București au avut în total pe anul bugetar 1913—14 numai 347,240 lei, aproape cât a cheltuit statul maghiar numai pentru subvenționarea muzeelor de provincie. Să sperăm că în viitor se va da mai mare atenție și la noi muzeelor. Chemarea statului în privința muzeelor ¹⁾ este a da sprijinul moral și material acolo unde vede năzuințe și forțe capabile de muncă, pe de altă parte a exercita un control sănătos, a da îndrumări, îndemnuri, prin organele științifice și administrative, a urmări cu atenție toată mișcarea în viața muzeelor din țară și străinătate, a căuta satisfacerea necesităților. Această sarcină o îndeplinesc de obicei organe de specialitate în sânul Ministerului de culte, ca inspectorate ori directorate generale. Să nu se creadă însă că ajutorul statului face tot. Conducătorul de muzeu circumspect știe cum să ademenească publicul ca să facă donațiuni și știe cum se poate face mult din mijloace modeste. Totul depinde de om.

Ajutorul moral necesar îl mai dă și presa. Pentru mulți oameni ziarele și revistele formează singura hrană sufletească. Prin simplul mijloc de a atrage atenția, prin popularizarea rezultatelor activității de muzeu, presa poate face servicii considerabile. Nu un muzeu de provincie și-a făurit renumele prin ajutorul presei. Revistele de artă au luat laudabila inițiativă de a informa din timp în timp publicul despre năzuințele și noile achiziții ale muzeelor prin text și ilustrații, ținând prin aceasta

¹⁾ R. Mielke: Museen und Sammlungen. Berlin, 1903.

în curent publicul mare cu activitatea lor, susținând totodată și legătura între viața artistică și muzeu. Serviciile ce le aduc prin aceasta revistele și ziarele cauzei muzeelor sunt de neprețuit.

Introducerea noastră ar avea o mare lacună dacă nu ne-am ocupa cel puțin în câteva cuvinte de edificiul ¹⁾, aranjamentul și biblioteca muzeelor. Arhitectura muzeelor este opera secolului al XIX-lea. În acest secol s'a edificat un mare număr de muzee și s'au câștigat experiențe cari ne pot azi cruța de greșelile trecutului. La începutul secolului al XX-lea Lichtwark afirmă, că dintre muzeele continentului nici o jumătate de duzină nu corespunde scopului. La edificiul muzeului ca și la al teatrului ²⁾ nu s'a ținut în deajuns seamă de cerințele practice. S'a dat prea mare însemnătate fațadei, vestibulului, în detrimentul sălilor. Scopul unui edificiu de muzeu este nu numai a adăposti și păstra obiectele, dar a da posibilitatea ca ele să se valideze. Spațiul și lumina sunt primele condiții. Colecțiunile cresc, clădirea trebuie să fie deci de așa natură încât ea să poată fi mărită, iar spațiul atât de încăpător încât colecțiunile să nu fie îngrămădite. S'a dovedit ca favorabil dacă sălile cu obiecte nu sunt prea mari; în compartimente obiectele, mai ales cele mai mici, se validează mai bine. Azi sălile cu obiecte sunt de două soiuri: unele destinate pentru publicul mare cu obiectele mai de valoare (Schau-sammlung) și altele destinate pentru savanți. Acestea din urmă pot fi mai mari ca dimensiune. Valoarea emoțională a sălilor destinate pentru public va fi de așa natură încât vor silii pe vizitator să stea cât de mult în ele. Drumul care-l parcurge vizitatorul trebuie să ducă tot mai departe, fără a-l readuce în săli văzute. Intimitatea prea mare a spațiului ori răceala lui prea mare este de înconjurat, spectatorul totuși să simtă majestatea locului. Decorul și culoarea pereților să nu atragă prea multă atenție asupra

¹⁾ *Wagner*: Handbuch der Architektur IV. 6, 4. 1891.—*Grosse*: Aufgabe u. Einrichtung etc.—*A. Lichtwark*: Museumsbauten. Die Museen, Berlin, 1904.—*Szalay*: Tájékoztató múzeumok és könyvtárak építésére és berendezésére. Budapest, 1909.

²⁾ *C. Petranu*: Teatrul ca operă arhitectonică. București, 1919.

lor. Lumina sălilor poate veni de sus prin acoperișul de sticlă ori prin fereastră. Lumina de sus înseamnă economia pereților, ea este de obicei mai discretă. Funcționarul de muzeu va ști din experiență pentru cari obiecte este mai acomodată lumina de sus. Este un principiu a nu zidi sălile cu obiecte spre sud, sudvest și sudest, deoarece razele soarelui ruinează obiectele, iar ferestrele acoperite cu perdele pe timpul vizitei nu dau lumină suficientă. E bine ca ferestrele să nu fie prea jos, iar obiectele prea departe. Dacă ferestrele sunt prea mici, atunci în zile neguroase muzeul nu va putea fi vizitat. Incălzitul și lumina electrică sunt indispensabile, altcum colecțiile nu pot fi deschise iarna și seara. Este de preferat încălzitul central; caloriferul se plasează de obicei la mijlocul sălii, iar împrejurul lui canapele și fotele, pentru vizitatori. Muzeele mari adeseori au o sală în care adună tot ce e mai bun, așa cum a făcut în trecut de exemplu Luvrul în Salon carré, ori în Tribuna Muzeului Uffizi. În afară de sălile care cuprind obiectele expuse pentru public și specialiști, muzeele trebuie să mai cuprindă săli pentru depozite, birouri pentru funcționari, săli pentru conferințe, săli pentru expoziții temporare. Unele muzee apusene au chiar restaurante, însă fără băuturi spirtoase. Vestibulele pompoase de obicei ocupă spațiul cel mai potrivit pentru expunerea obiectelor, e bine a-i reduce mărimea. Locuințele funcționarilor și ale servitorilor sunt asemenea din cauza pericolului de incendiu a se reduce la minimum, adeseori le găsim alături de muzeu în edificiu separat. Muzeele cuprinzând valorile artistice și științifice ale unei țări trebuie să fie în mod serios asigurate contra focului, furturilor și ruinei prin praf, soare și umezeală.

În ce privește locul unde să fie zidit muzeul, s'a dovedit ca avantajos ca muzeul să fie izolat de alte edificii pentru a fi scutit de incendiu și ca să poată fi mărit, totuși pe cât e posibil să fie în apropierea centrului, ca să atragă atenția asupra sa și ca să fie cât de mult vizitat. La efectul exteriorului, arhitectul numai atunci e permis să cugete când problemele interiorului

sunt rezolvite. Exteriorul clădirii va fi expresiunea interiorului. Nici monumentalitatea prea rece, nici intimitatea nu pot fi idealul exteriorului unui muzeu. Creațiunea artistică a arhitectului unui muzeu nu este legată de un stil istoric oarecare, se preferă însă a căuta o legătură cu țara ori provincia în care se edifică.

Mobilierul unui muzeu joacă un rol subordonat față cu colecțiuni: el nu trebuie să atragă atenția asupra sa, ci să scoată în relief cât de mult obiectele, să le păstreze de praf și să le asigure contra furturilor. Înălțimea prea mare a dulapurilor este nefavorabilă pentru obiecte, asemenea așezarea lor mai jos decât un metru.

În afară de obiectele originale muzeele de obicei posedă și colecțiuni de reproduceri ¹⁾ pentru a completa cunoștințele câștigate prin originale. Prima colecție de mulaje se crede, că a avut-o Hadrian. În epoca Renașterii Leone Leoni realizează un muzeu de mulaje. În Franța Francisc I a comandat prin Primaticcio copii în bronz ale operelor celebre, în Germania Frideric I și Frideric Wilhelm colecționează mulaje. La 1832 Muzeul din Versailles începe colecționarea gipsurilor, peste doi ani Thiers înființează pe lângă școala de belearte un muzeu de mulaje. Colecția de gipsuri înființată la 1857 în Sydenham în Anglia era aranjată ca și a lui Thiers după principii estetice. Cel mai însemnat muzeu de reproduceri este muzeul Trocadero în Paris, înființat prin stăruințele lui Viollet-le-Duc la 1882. Astăzi aproape fiecare muzeu mare are colecție de mulaje. Unele, ca să evite culoarea neplăcută a gipsului, îi dau o patină care o face mai suportabilă, așa de exemplu Muzeul din Magdeburg. Reproducerea tablourilor se face prin copii executate de artiști ori prin reproduceri mecanice pe bază fotografică. Muzeul Schack din München are o colecție de copii. Azi se preferă reproducerile pe bază fotografică, față cu gravurile de mai înainte. Nu este un muzeu mai mare care să nu poseadă colecții de fotografii, cari servesc în primul rând

¹⁾ C. Petranu: Reproducerea operelor de artă și muzeele de reproduceri. Revista Evoluția, Cluj, 1921, No. 2, 3, 4.

studiile funcționarilor. Activitate de muzeu cu greu se poate închipui fără de ele. Tot atât de necesare sunt însă și bibliotecile de specialitate ale muzeelor, cari cuprind în afară de specialitățile reprezentate în muzeu (istoria artelor, arheologie, etc.) cărți generale și practice de muzeologie ¹⁾. A intra în detaieri ar însemna pentru noi a părăsi cadrele unei introduceri.

¹⁾ Totuși pare necesar a aminti câteva manuale practice și câteva reviste: *Graeses* Zeitschrift für Museologie und Antiquitätenkunde. Dresden 1878.—*Koetschau*: Museumskunde dela 1905 până azi.—*Frimmel*: Gemäldekunde, Leipzig, 1894.—*Schwartz*: Grundsätze für die Ordnung von Sammlungen vorgesch. Altertümer, 1898.—*Rathgen*: Die Konservierung der Altertumsfunde. Berlin. 1908. — *Voss*: Merkbuch Altertümer auszugraben u. aufzubewahren. Berlin, 1894, *Loga*: Ordnung u. Katalogisierung eines Kupferstichkabinetts. Berlin 1910.—*Bátky*: Utmutató néprajzi múzeumok szervezésére. Budapest, 1906. — *Flinders* Methods and aims in Archaeologie London, 1904.—*Michaelis*; Ein Jahrhundert kunstarch. Entdeckungen, Leipzig, 1908.—*E. Voss*: Bilderpflege. Ein Handbuch für Bilderbesitzer, Leipzig, 1898. — *Bouviere*: Handbuch der Oelmalerei für Künstler und Kunstfreunde. Nebst einem Anhang über Konservierung, Regeneration und Restauration alter Gemälde. 8 Aufl. Leipzig, 1910.—*L. Brieger*: Das Kunstsammeln. 3 Aufl. München 1920.

II.

**MUZEELÉ DIN TRANSILVANIA, BANAT, CRIȘANA
ȘI MARAMUREȘ**

II.

MUZEELE DIN TRANSILVANIA, BANAT, CRIȘANA ȘI MARAMUREȘ.

Muzeele din Transilvania sunt prea puțin cunoscute în afară de hotarele provinciei și chiar în cuprinsul țării în cercurile mai largi ale publicului. Cauza este, că până acum nu s'a făcut propaganda necesară, publicațiunile au fost insuficiente, organismul muzeelor ardeleni nu a fost în contact continuu cu muzeele din streinătate, ba ele nici nu au fost din punct de vedere cultural în deajuns exploatare chiar pentru provincia noastră. Nu a existat o carte ori măcar un album care să cuprindă la un loc istoricul, starea actuală și însemnătatea muzeelor din Transilvania într'o limbă mondială, dar nici în limba statului maghiar de ieri. S'au publicat ce-i drept mai multe șematisme în limba maghiară, dintre cari ultimul fiind din 1914, datele statistice și personale nu mai corespund cu starea actuală, cum nu mai corespund nici acelea publicate în revista oficială: «Múzeumi és Könyvtári Értesítő». Problema muzeelor ardeleni nu a fost unitar concepută din punct de vedere al provinciei, ci din punct de vedere al Ungariei de ieri. Cu toate astea câteva din muzeele noastre au reușit să atragă atenția lumii științifice din apus: așa Muzeul Brukenthal din Sibiu prin participarea la expozițiile din Londra și Brügge, prin publicațiile germane, dar mai ales prin scrierile istoricului de artă Theodor von Frimmel și prin cercetătorii savanți ca Bredius, Hofstede van Groot, Voll. Capodoperele acestui muzeu: tablourile de Jan van Eyck, Hans

Memling, David Teniers etc. sunt cunoscute și citate în streinătate. Mai multe muzee au participat cu obiectele mai de seamă la Expoziția milenară din Budapesta în anul 1896, mai puține însă la expozițiile internaționale din Apus, așa de exemplu, Muzeul Național al Transilvaniei din Cluj la expoziția din Viena (1875) și Paris (1900), muzeul din Sft. Gheorghe la Paris 1900, cel din Alba-Iulia la expoziția de arte și istorie din Roma și la «Jagdausstellung» din Viena. Monumentele antice ale muzeului din Alba-Iulia sunt cunoscute prin lucrările cercetătorilor Jung, Domaszewski, Münsterberg, Oehler și Finály. Săpăturile și rezultatele lor, comorile Muzeului Național al Transilvaniei s'au publicat și în rezumate franceze, unele obiecte au devenit cunoscute prin studii germane.

Săpăturile muzeului din Sft. Gheorghe sunt publicate în limba franceză, Muzeul societății de știință naturală și al Carpaților din Sibiu au editat anuare și publicații germane. Fiecare muzeu din Transilvania are publicațiile sale, totuși numai cele din Sibiu, Cluj, Alba-Iulia și Sft. Gheorghe au putut deveni mai cunoscute în Apus fie prin publicațiile streine, fie prin participarea la expoziții internaționale.

Ideia ce ne-o putem face pe baza publicațiilor scrise într'o limbă mondială este prea palidă și neexactă față cu realitatea.

Transilvania posedă în afară de colecțiile școlare 27 de muzee cari merită a fi studiate atât în privința valorilor artistice și culturale, cât și în privința organizației și administrării lor. Ele servesc nu numai pentru a înfățișa cultura provinciei și a o răspândi în sânul populației, dar cuprinsul muzeelor ardelenese servește și material pe baza căruia știința poate câștiga aspecte noi.

Inființarea colecțiilor, organizarea muzeelor ardelenese se datorește influințelor culturale din Apus, mai ales din Germania, Austria și Ungaria. Deși nu putem deocamdată stabili precis cari au fost primele colecțiuni cu caracter mai mult sau mai puțin public, bisericile și școalele din timpuri vechi au posedat colecții artistice și științifice cunoscute de un public mai mare. Liceul

evang. săsesc din Sibiiu deja la anul 1446 posedă colecții publice, Liceul rom. cat. din Oșorheiu și Careul-Mare, colegiul ref. din Aiud în secolul al XVIII-lea, bibliotecă Battyaneum are asemenea colecții în acest timp. În jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea se pune baza colecțiilor Muzeului Baron Brukenthal, care la anul 1817 fu deschis publicului. Acesta este cel mai vechiu muzeu al Transilvaniei, întrucât cele amintite mai sus au avut numai caracter de colecții. Restul muzeelor datează din jumătatea a doua a secolului al XIX-lea, cu excepția Muzeului societății de științe naturale din Sibiiu, fondat la 1849. Muzeul Național al Transilvaniei din Cluj, deși proiectat prin dieta Transilvaniei din 1841-1842 ca muzeu de stat, a fost creat numai în anul 1859 pe cale particulară, prin o societate de muzeu. Un considerabil rol au avut la înființarea muzeelor ardeleni societățile arheologice și istorice. În general situația muzeelor din Transilvania se deosebește de a celor din Apus prin aceea că ele aparțin în majoritate unor asociații particulare, ori orașelor, județelor, confesiunilor; statul nu posedă decât două Muze de arte de meserii și o parte a Muzeului Național al Transilvaniei. Majoritatea muzeelor particulare totuși sunt supravegiate și îndrumate de stat prin organe speciale.

Ideia de a înființa muzee prin societăți nu este nouă și nu își are originea în Transilvania. Volbehr o atribuie lui Goethe. Societățile arheologice și istorice își încep activitatea pe la 1820 în Germania, dând naștere în decurs de câteva decenii unor muzee cum este Muzeul Național german din Nürnberg, Muzeul Sileziei, Muzeele din Hamburg, Mannheim, Lipsca, Muzeele industriale, Muzeul provincial din Berlin. Rezultatele au fost îmbucurătoare: prin mijloace modeste societățile au creat muzee valoroase întărind interesul pentru trecutul provinciei și iubirea de patrie. Ele au rămas în parte și mai târziu în administrația societăților, altele în lipsa mijloacelor de susținere au cedat benevol muzeele proprii statului ori orașului. Pe când în Germania fondarea societăților de muzeu cade în jumătatea primă a secolului trecut,

în Ungaria și Ardeal fondarea acestor societăți se întâmpină în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai ales între 1870-1900. Intemeierea lor se atribuie stăruințelor lui Pulszky și Rómer, mai de grabă însă se poate atribui influenței germane în general. Cea mai veche societate de muzeu în Ardeal este o societate săsească înființată la 1849: Societatea ardeleană pentru științele naturale la Sibiiu. Ca vechime, a doua este Societatea Muzeului Transilvaniei în Cluj, fondată la 1859, urmează apoi cele din Oradia Mare (1870) Temișoara (1871-1873), Sighetul-Marmației (1873), Deva și Sibiiu (1890), Arad (1881), Alba-Iulia (1886), Satu-Mare (1891), Dej și Baia-Mare (1899). Din acestea, societatea Kölcsey din Arad, societatea arheologică din Deva, Baia-Mare și Sighet și-au cedat colecțiile orașului ori județului respectiv. Societățile arheologice susținătoare de muzeu au avut și au și în prezent misiunea apreciabilă de a dezvolta muzeul, a feri colecțiunile și obiectele din oraș și județ de înstreinare și devastare, societățile pot fi privite ca un organism cultural activ care îngrijește buna stare și sporirea colecțiilor de muzeu și care răspândește cultura istorică și artistică dezvoltând și iubirea de patrie, dar societățile înseamnă totdeodată și un organism de control local al administrației unui muzeu. Asemenea societăți cu ajutorul statului și sub controlul organelor de specialitate ale statului, precum s'a dovedit, pot da de fapt rezultate îmbucurătoare.

Deși se crede că situația ideală pentru stat este aceia când muzeele aparțin statului, totuși chestiunea proprietății nu are importanță atât de mare. Muzeele particulare și confesionale pot aduce statului aceleași rezultate, dacă sunt publice și corespund cerințelor timpului. Dacă scopul muzeelor este a ajuta cercetările științifice și cultivarea publicului, aceasta se poate ajunge nu numai prin muzeele de Stat, ci și prin muzeele particulare, comunale, confesionale, etc. Ele însă au nevoie de sprijinul moral și material al statului. Prin subvenționarea de către stat a muzeelor particulare se face o politică culturală cu mult mai economică, deoarece statul scapă de balastul de a întreține funcțio-

narii, de a edifica și cumpăra colecțiile existente. În schimbul ajutorului statul câștigă dreptul de a controla utilizarea subvenției, de a da îndrumări în ce privește colecționarea, aranjarea științifică și deschiderea colecțiilor.

Statul îndeplinește prin aceasta înalta misiune culturală de a sprijini inițiativa particulară a muzeelor, cari fără ajutorul statului eventual ar stagna, s'ar închide, s'ar ruina și dezorganiza. Un stat cultural nu poate tolera o perspectivă care amenință existența a vreo 20 de muzee.

Este interesant a constata, că pe când în Germania Mielke numai la 1903 propagă aceste idei, în Transilvania muzeele particulare sunt de pe la finea anilor 1890 subvenționate de stat.

Mai vechi decât muzeele propriu zise sunt în Transilvania colecțiunile școlare. «Ratio educationis» din jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea a Mariei Terezia a recomandat, iar «Organisationsentwurf» (planul de organizare) al contelui Thun dela 1849 a dispus ca școalele să procure colecțiuni și rechizite. Deși istoria colecțiilor școlare datează din secolul al XV-lea, majoritatea lor este din jumătatea a doua a secolului al XIX-lea. Ele nu s'au mărginit numai la procurarea mijloacelor de învățământ, ci au colecționat obiecte de muzeu și așa s'au născut două colecțiuni mai însemnate: cea dela colegiul Bethlen din Aiud și cea dela liceul român din Blaj.

După ce ne-am format o părere despre înființarea muzeelor și colecțiilor școlare din Ardeal, să amintim ceva despre dezvoltarea lor. Deși Transilvania este extraordinar de bogată în rămășițe preistorice și arheologice, deși în biserici, la particulari se găsește încă un mare număr de obiecte de muzeu, dezvoltarea muzeelor din Ardeal nu a înaintat deosebit de repede. Două lucruri se cer pentru dezvoltarea unui muzeu: personalități și mijloace. Personalități ca Finály, Rómer, Ormós, Kuún, Cserny, Jankó au depus o muncă uriașă cu puține mijloace, deoarece societățile de muzeu nu au avut fondurile necesare pentru colecționări, majoritatea obiectelor s'a obținut ca donațiuni, depozite, numai o

foarte mică parte s'a achiziționat prin cumpărări și chiar atunci numai prin cumpărări cu totul favorabile. Ca și la oricare muzeu care se îmbogățește numai prin donații și depozite, sporirea colecțiilor anevoe progresa și nu se poate desvolta sistematic într'o direcție unitară, predilecțiile și valorile donatorilor vor determina vrând nevrând caracterul muzeului. Multe obiecte care nu intrau în cadrul muzeului prin specialitatea lor, obiecte cari de fapt nu merită a fi expuse într'un muzeu, au trebuit să fie primite și expuse pentru a satisface vanitatea donatorilor și pentru a îndemna publicul ca să facă donațiuni. O excepție a format muzeul Brukenthal, căruia fondatorul i-a lăsat și un fond. Săpături sistematice în această primă fază a muzeelor ardeleno nu s'au prea făcut, parte din cauza lipsei de mijloace, parte din alte cauze. A fost un lucru firesc dacă conducătorii acestor muzee particulare văzând cât de greu merge înainte dezvoltarea muzeelor singurate, s'au adresat statului cerând sprijin material și moral. Ministerul la început nu a contribuit decât numai în modestă măsură la înzestrarea muzeelor de provincie. Atenția guvernărilor a fost concentrată spre centru și de fapt în capitale s'au creat muzee mari, cari nu se puteau compara cu începuturile modeste ale provinciei. Dorul provinciei de a lucra pentru muzeele locale s'a manifestat însă tot mai mult, cererile pentru subvenție ale muzeelor din Transilvania s'au sporit tot mai mult, în cât statul s'a văzut silit a studia și reglementa chestiunea muzeelor particulare din provincie. La anul 1898 s'a înființat un Inspectorat general al muzeelor cu regulament aprobat de Rege. În cercul de competență a Inspectoratului general intră muzeele particulare, confesionale, orășenești și județene, 1) care se supun de bună voe controlului de stat, 2) cari primesc ajutor material dela stat, 3) cari primesc obiecte ca donațiuni ori depozit din partea statului. Până în anul 1918 din muzeele și colecțiile Transilvaniei 18 au intrat în cercul de competență a Inspectoratului. Numărul instituțiilor dependente s'a sporit dela anul 1918—1920 cu 9, adică în total cu 27 muzee și co-

lecțiuni. Statul în schimbul subvenției date își asigură dreptul de control la utilizarea subvențiilor date și organizarea științifică a muzeelor dependente.

Prin aceasta s'a creiat o nouă situație de drept între muzeele particulare și între stat, din care situație ambele părți au profitat. Inspectorii muzeelor fiind oameni de specialitate prin contactul lor continuu cu conducătorii muzeelor de provincie au putut să dea o direcție mai sănătoasă, mai științifică vieții de muzeu. Pentru funcționarii muzeelor de provincie s'au ținut cursuri, s'au dat îndrumări pentru completarea studiilor, sfaturi bune, s'au făcut donațiuni, depozite, schimburi, specialiști au fost trimiși din centru pentru selecționarea materialului și aranjarea lui, s'a editat o revistă și cărți de folos practic. Primind muzeele din provincie ajutoare materiale au putut face săpături și cumpărări mai sistematice, colecționarea devine mai conștientă, colecțiile se sporesc în mod considerabil față cu starea dinainte. Prin noul raport juridic între muzeele particulare și stat s'a început într'adevăr o nouă eră în viața muzeelor ardelene. Colecționarea sistematică și intensivă, expunerea științifică, creșterea cunoștințelor de specialitate, contactul muzeelor și reciprocitatea, acestea sunt caracteristicile acestei a doua faze a muzeelor din Transilvania. Și dacă totuși după douăzeci de ani de activitate a Inspectoratului muzeelor, rezultatele nu sunt cu totul îndestulătoare, dacă ele nu pot fi comparate cu muzeele mari din Apus, cauza este în primul rând ținta și mijloacele insuficiente. Pe când muzeele mari din Apus au cheltuit fiecare câteva milioane pe an înainte de războiu, în Transilvania pe anul 1913 douăsprezece muzee beneficiază de o subvenție totală de 13700 coroane din partea statului, iar Muzeul Național al Transilvaniei are separat 56000 coroane subvenție de stat. Este natural, că din aceste mijloace restrânse nu s'au putut cumpăra capodopere internaționale, nu s'au putut face săpături în stil mare. Directorii muzeelor se plâng, că capodoperele artei ardelene sunt cumpărate de streini cu sume mari. În anul 1918 subvenția de stat a crescut relativ, totuși din

cauza scumpetei nu s'a putut realiza mai mult ca înainte. In primul an al conducerii românești, muzeele ardeleno au fost subvenționate cu peste 400.000 lei, din cauza scumpetei extraordinare și din cauză că prima activitate a trebuit să fie remediarea relelor provocate de război în legătură cu conservarea colecțiilor și aranjamentul muzeelor, îmbogățirea colecțiilor numai în modestă măsură s'a putut realiza.

Muzeele din Transilvania în general sunt muzee de istorie culturală ale provinciei. Principiul acesta al colecționării a fost stabilit parte de conducătorii muzeelor, parte de Inspectoratul muzeelor. Mai multe județe își au muzeele lor în capitala județului, ele se mărginesc la istoria culturală a județului respectiv. In capitala Transilvaniei, la Cluj, se găsește un muzeu central al provinciei: Muzeul Național al Transilvaniei. In afară de acest muzeu central al provinciei mai există trei muzee naționale, care și-au pus ca țintă reprezentarea trecutului unei singure națiuni din Ardeal și anume: cel românesc la Sibiu (Muzeul Asociațiunii), cel săsesc tot la Sibiu (Muzeul Brukenthal) și cel săcuiesc la Sf. Gheorghe (Muzeul Național Săcuiesc). Muzele județene se găsesc la Oradea-Mare, Deva, Arad, Brașov, Alba-Iulia, Careul-Mare, Sighet, Târgu-Mureș, Turda. Intenția Inspectoratului este a pune baza viitoarelor muzee județene în acele județe cari încă nu au muzee, în afară de cele trei județe bănățene și săcuiești. Precum muzeele naționale așa și cele județene ale Ardealului cuprind dela preistorie până în zilele noastre tot ce poate arunca o lumină asupra trecutului cultural. Mai există muzee care își mărginesc cercul lor de activitate numai la un singur oraș, de ex. Muzeul orașelor Baia-Mare Satu-Mare, Sighișoara. Pentru majoritatea muzeelor noastre se potrivesc cuvintele: Muzeu provincial, muzeu regional, muzeu local = Provinzialmuseum, Heimatsmuseum, Ortsmuseum. Lui Goethe i se atribue în Germania ideia muzeelor provinciale și locale, de fapt Goethe face propagandă pentru acest soi de muzee, recomandând chiar diferitele posibilități: 1. a câștiga colecțiile unui colecționar local ca depozit,

2. să se unească mai mulți colecționari depozitând la un loc tezaurele ; 3. acolo unde nu sunt colecționari particulari, să se formeze societăți de muzee. Scopul să fie : a întări iubirea de patrie și a ridica nivelul culturii generale. În cadrul colecțiilor intră și istoria naturală din regiunea respectivă. Ar fi greșit să credem, că în muzeele ardeleno se găsesc numai obiecte de origine ardeleană. Un Eyck, un Canaletto, odinioară proprietatea unui particular ardelean, este asemenea o dovadă a culturii din trecut a Ardealului. Muzeul Baron Brukenthal poartă pecetea unui Ardelean de o cultură europeană, tablourile streine ale Muzeului Național al Transilvaniei arată interesul și priceperea donatorilor nobili de odinioară în materie de artă. La Muzeul de științe naturale din Sibiu, vizitatorii ardeleni ai diferitelor continente au oferit colecțiile câștigate de ei cu ocazia călătoriilor ce au întreprins în diferitele părți ale lumii. Pentru istoricul culturii ardeleno aceste obiecte streine își vor avea importanța lor.

În afară de muzeele provinciale, naționale, județene și locale, Transilvania și părțile anexate posedă și un număr de muzee speciale, de exemplu : Muzeele de arte și meserii din Cluj și Târgu-Mureș, Sala de arme din Sibiu, Muzeul etnografic din casa regelui Matei Corvin din Cluj, Muzeul de relicvii maghiare din 1848 la Cluj, Muzeul de istorie naturală din Sibiu, Muzeul ecleziastic al Battyaneumului din Alba-Iulia. Majoritatea obiectelor sunt găsite pe teritoriul provinciei.

Ca mărime a colecțiilor, muzeele noastre fiind muzee de provincie, nu pot fi comparate cu muzeele mari ale capitalelor apusene mai degrabă cu muzeele provinciale din străinătate. Cel mai mare muzeu este Muzeul Național al Transilvaniei din Cluj cu 100.000 obiecte, în afară de obiectele de istorie naturală cari numeră separat câteva sute de mii de piese. Muzeul Baron Brukenthal din Sibiu are 65.000+4000 naturale. Muzeul Bănățean din Timișoara 52.000+13.000 naturale. Muzeul Național Săcuiesc, Sf. Gheorghe 35.000+13.000 naturale. Muzeul Asociațiunii din Sibiu, 21.000+29.000. Muzeul Arheologic din Alba-Iulia 19.000+6000 naturale.

Muzeul din Oradea-Mare 17.000, Muzeul județean din Deva 11.000, Muzeul Palatului Cultural din Arad 9000. Muzeul orașului Baia-Mare 8000. Muzeul din Casa regelui Matei, Cluj, 8000. Muzeul Săsesc din Brașov 8000+2000 naturale. La celelalte muzee, numărul obiectelor este mai mic de 5000. Din colecțiile școalelor, cea mai mare este a Colegiului Bethlen din Aiud cu 11.000+45000 naturale.

Aceste cifre rotunjite ne pot da o idee aproximativă despre mărimea muzeelor ardelenene, nu însă și despre însemnătatea lor, despre valoarea artistică ori științifică a conținutului lor. Ar fi greșit a crede că aceste instituții conțin numai capodopere, ori a exagera însemnătatea muzeelor ardelenene pentru streinătate. Muzeele Transilvaniei fiind așezăminte provinciale, județene, locale, însemnătatea lor este mare în primul rând pentru localitate, județ, regiune, provincie și țară, deoarece ele înfățișează în mod intuitiv istoria culturală a acestora, ele ajută cunoașterea trecutului, iubirea patriei și răspândirea culturii.

Pentru streinătate ele servesc ca izvoare pentru cunoașterea trecutului provinciei, ale cărei rămășițe sunt cu mare sârguință adunate, pe baza lor se poate câștiga o icoană despre notele caracteristice ale culturii provinciei, despre raportul ei cu țările apusene și cu Orientul. Dar muzeele noastre oferă nu numai material pentru completarea icoanei culturale din Europa orientală, ci conțin obiecte și grupuri de obiecte de interes și valoare internațională. Săpăturile sistematice, ale căror rezultate se găsesc în mai multe din muzeele noastre, prezintă interes pentru preistorie și arheologie în general. Aurăria și smalțul ardelean din secolul al XVI—XVII, cu nota lor particulară, cer asemenea a fi apreciate în Apus. Tablourile de Jan van Eyck, Memling, Breughel, Teniers fiind capodopere, sunt de interes internațional. Numărul însemnat de maiestri mici olandezi, din care unii au devenit foarte rari, orfevrăria saxonă sunt de valoare pentru istoricul de artă. Acestea sunt numai câteva din capodoperele muzeului Brukenthal. La Muzeul Național al Transil-

vaniei numeroasele urme ale artei și civilizației romane din Dacia, tezaurul din epoca migrațiunii popoarelor dela Apahida, picturile lui Canaletto, Lotto, Bassano sunt de folos pentru omul de știință, precum și tabulele cerate dela muzeele din Blaj, Cluj, Aiud, săpăturile muzeelor din Cluj, Alba-Iulia, Timișoara, Sf. Gheorghe au dat în unele privințe aspecte noi științei. Numismaticul va găsi o colecție multilaterală mai ales la Cluj și Sibiiu și va remarca monedele barbare. Studiul miniaturilor medievale va câștiga prețioase contribuțiuni când se vor publica în mod demn miniaturile carolingiene și romanice ale Battyanumului din Alba-Iulia. Numeroase incunabule se găsesc aici, câteva și la celelalte muzee. Colecția de capitele romane ale muzeului din Alba-Iulia este una dintre cele mai mari; colecțiunile de cărămizi sigilate, rămășițele cultului lui Mithras, la mai multe muzee, arta industrială italiană din epoca Renașterii, picturile lui Luini, Cranach, Schaffner la Oradea-Mare, sunt obiecte a căror valoare nu se mărginește la hotarele României. Din aceste câteva exemple se poate constata, că deși tendința muzeelor din Transilvania este colecționarea obiectelor ce reprezintă trecutul provinciei, ele conțin o sumă de valori științifice și artistice de interes european.

Colecțiunile muzeelor din Transilvania sunt adăpostite parte în edificii clădite anume pentru acest scop, parte în clădiri istorice, parte în case particulare transformate pentru scopurile muzeelor. Edificii de muzeu moderne nu avem multe, totuși unele din acestea pot satisface pe muzeologul de profesie. Cea mai veche clădire de muzeu o avem la Târgu-Mureș: Muzeul de arte și meserii edificat de Stefan Kiss la 1895, urmează apoi cel din Oradea-Mare clădit de Rimanóczy la 1895. În acelaș timp Metz termină Muzeul de științe naturale la Sibiiu. Muzeul de arte și meserii din Cluj este opera lui Pákey din 1905, în acest an s'a zidit și Muzeul Asociațiunii din Sibiiu de arhitectul Baranyai din Zagabria. La 1905 este terminat Institutul zoologic al Universității din Cluj, unde etagiul de jos a fost conceput ca muzeu pentru

secția zoologică a Muzeului Național al Transilvaniei. La 1912 se edifică Muzeul Național al Săcuilor în Sf. Gheorghe prin Hüttl și Kós. În 1913 sunt terminate palatele culturale din Arad și Târgu-Mureș. Primul este opera lui Szántay, al doilea al lui Komor și Jakab. Peste un an se ridică edificiul nou al Palatului Cultural din Sighet. Războiul a împiedecat clădirea localurilor corespunzătoare pentru celelalte muzee. Edificiile enumerate mai sus reprezintă stilul secolului al XIX-lea, atât în exterior cât și ca interior, plan și aranjament. Trei muzee numai reprezintă câte un stil istoric adaptat la cerințele unui muzeu: cel din Oradea-Mare și Muzeul industrial din Târgu-Mureș sunt edificate în stilul Renașterii italiene. Cel din Sft. Gheorghe vrea să exprime stilul ardelean-săcuesc cu turn de apărare, un stil care ca atare nu a existat. Muzeul din Oradea-Mare nu are etaj, celelalte edificii de muzeu sunt cu etaj. Palatele culturale («atenee») din Târgu-Mureș și Arad reprezintă cele mai moderne clădiri din punct de vedere muzeologic, și apar astfel ca adevărate palate, pompoase, decorate cu sculpturi, picturi și mozaicuri. Ele au biblioteci, săli de lectură, săli de expoziție, săli de conferință, birouri, au calorifer, lumină electrică, lumină de sus, mobilier potrivit, săli pentru tablouri mari, cabinete pentru obiecte mai mărunte. Atât palatele culturale, cât și celelalte edificii moderne, sunt îndestulătoare din punct de vedere muzeologic.

Precum în streinătate edificiile istorice au fost transformate în muzee, așa și în Ardeal: turnul vechi din Sighișoara numit «Studenturm» din secolul al XV-lea, casa Regelui Matei Corvin din Cluj (din secolul al XV-lea), o sală a primăriei vechi în Sibiu, palatul baronului Brukenthal (din secolul al XVIII-lea), castelul princiar din Turda (XV-XVI), edificiul bisericii Trinitarilor din Alba-Iulia (sec. XVIII), curia familiei Lászlóffy din Gherla, sunt azi transformate în muzee. Păcat numai că unele din ele au fost restaurate cu oarecare fantezie istorică. Edificiile istorice de sigur își au favorurile lor ca muzee, totuși din punct de vedere muzeologic la noi ca și în alte țări rareori corespund ce-

rințelor elementare ale unui muzeu: majoritatea lor nu are lumină suficientă, spațiu și căldură. Transformarea în muzeu a edificiilor istorice în lipsa mijloacelor de edificare continuă: Muzeul județean din Deva intenționează mai de mult a plasa colecțiile sale în așa numita «Magna Curia». În castelul familiei Huniade din Hunedoara Asociațiunea proiectează un muzeu.

O parte a muzeelor este adăpostită în edificii cari au servit ca locuință, școală, birouri. Localurile au fost chiar dela început neacomodate pentru buna expunere a obiectelor, situația apoi a devenit insuportabilă atunci când crescând colecțiunile nu au mai putut fi expuse, ci numai depozitate. În aceste cazuri muzeul de fapt este numai o magazie, care apără de ruină obiectele, poate servi ca material cercetărilor savante, nu își poate însă îndeplini, în total ori chiar în parte, rolul educativ. Muzeele din Baia-Mare, Satu-Mare, Timișoara, Muzeul Național din Cluj, nu au edificii proprii, ele luptă cu lipsa de spațiu și lumină. Este o tristă realitate, că cel mai mare muzeu al Transilvaniei, Muzeul Național din Cluj, în lipsa unui edificiu potrivit este îngrămadit în mai multe părți ale orașului, din cari numai vre-o șase săli pot fi aranjate și deschise pentru public, iar restul, cu mult mai mare, este inaccesibil publicului. Situația aceasta insuportabilă, a cărei cauză este numai lipsa edificiilor potrivite, a fost precum azi și în trecut privită ca o stare provizorie. Fiind cu neputință de a clădi acum în primii ani după război, situația aceasta prin forța împrejurărilor va trebui să se mențină timp neprevăzut. Aceasta este cu atât mai dureros, deoarece conducătorii muzeelor respective cunosc principiile unui muzeu modern, deși dezordinea aparentă provocată prin lipsa de spațiu ar face să credem contrarul. E imposibil a aranja «Studiensammlung» și «Schausammlung» acolo unde nu este loc. Dacă însă la aceste din urmă muzee localul este necorespunzător, mobilierul, vitrinele, dulapurile, etajerele sunt aproape la toate muzeele mulțămitoare. Este adeseori de admirat cu ce putere de invenție lucrează conducătorii, ca obiectele să se valorifice pe cât

se poate mai bine. Dulapurile sunt solide, praful nu pătrunde în ele, colorile de obicei neutrale, cu excepția secției botanice a Muzeului Național, unde colorile prea intensive și luxul execuției sunt în dauna colecțiilor.

Fiecare muzeu își are biblioteca și revistele de specialitate, unele conțin în afară de strictul necesar pentru studiul colecțiilor o bibliotecă publică, ce cuprinde și alte specialități și beletristica. Astfel de bibliotecă publică are Muzeul Național al Transilvaniei cu 179.000 volume, ea este așezată într'un edificiu potrivit cerințelor de azi, împreună cu cele 173.000 volume ale Universității. Muzeul Baron Brukenthal din Sibiu are o bibliotecă publică de 127.000 volume, Muzeul din Sft. Gheorghe de 40.000, Palatul cultural din Arad 60.000, Battyaneum din Alba-Iulia 35.000, Biblioteca Asociațiunii 29.000, Palatul cultural din Târgu-Mureș 20.000 volume. Aceste biblioteci sunt plasate în acelaș edificiu cu muzeul, în afară de a Muzeului Național. Ele sunt publice. Bibliotecile de specialitate ale muzeelor propriu zise sunt mai mici, unele nu sunt strict de specialitate. Muzeul Bănățean are 13.000, Baia-Mare 6000, Oradea-Mare 8000, Muzeul Carpaților din Cluj 3200, Deva 1500, Gherla 1400 volume. Mai puțin bogată este colecția de reproduceri artistice. Muzeul Brukenthal conține aproape 300 mulaje ale sculpturilor antice, din epoca Renașterii și a clasicismului secolului al XIX-lea. Muzeul Național din Cluj posedă 70 lăzi cu mulaje, cari din cauza lipsei de spațiu se găsesc în amfiteatrul vechiului teatru nedespachetate. La Muzeul de arte și meserii din Cluj se mai găsesc reproduceri în gips, mai ales de artă industrială. Fiecare instituție își are în fotografie obiectele mai importante și fazele săpăturilor, mai puțin însă sunt prevăzute muzeele noastre cu colecții de fotografii din muzeele mari apusene, servind ca material de comparație. În muzeul din Oradea-Mare se găsesc reproduceri colorate «Arundel Society», la Baia-Mare de asemenea un număr foarte redus.

Funcționarii muzeelor din Ardeal, cu excepția celor dela Muzeul Național, nu sunt salariații statului. La Muzeul Național

din Cluj directorii secțiilor sunt profesorii de specialitate ai Universității. Directorii și funcționarii palatelor culturale din Târgul-Mureș și Arad sunt funcționarii orașelor respective, la Deva și Careul-Mare sunt plătiți de județ, la Muzeul Brukenthal și la Battyaneum de către confesiuni. La celelalte muzee funcțiunile sunt privite ca onorifice, titularii lor sunt de obicei profesori la liceele din orașele respective, precum în general în Transilvania funcțiunile muzeelor sunt ocupate de profesori ori de alte persoane cu titluri academice. Acești funcționari de muzeu primesc de regulă un modest onorar anual dela societatea respectivă și dela stat. Majoritatea lor și-a completat cunoștințele prin călătorii de studiu în țară și în streinătate, a urmat cursurile aranjate de Inspectoratul Muzeelor pentru funcționarii de muzeu. Este adeseori de admirat munca benevolă depusă din iubire de cauză pentru buna păstrare și dezvoltare a colecțiunilor și pentru răspândirea culturii.

Muzeele sunt administrate prin directorii muzeelor, cari lucrează în bună înțelegere cu conducătorii orașelor, societăților și confesiunilor proprietare. Controlul suprem îl exercită Inspectoratul general al muzeelor din Cluj, un organ al Ministerului Cultelor din București cu atribuții fixate prin regulament. Inspectoratul nu este numai un simplu organ de control, dar și un îndrumător al muzeelor, care cu ajutorul oamenilor de specialitate se îngrijește ca colecțiunile să devină de fapt factori ai științei, artei și culturai naționale prin administrarea, înavuțirea și expunerea pricepută, prin reglementarea schimburilor și depozitelor, prin stabilirea unui raport mai strâns între muzeele țării. Care a fost rezultatul activității Inspectoratului în trecut s'a relevat mai sus. Inspectoratul român și-a propus următoarele probleme de rezolvit, cari au fost nesocotite în trecut: 1. edificarea unei clădiri corespunzătoare pentru Muzeul Transilvaniei la Cluj; 2. completarea lacunelor tuturor muzeelor din Ardeal prin material românesc; 3. exploatarea culturală a colecțiunilor existente pe seama tuturor cetățenilor cari locuiesc în țară, democratizarea mu-

zeelor; 4. stabilirea unui contact mai intensiv între muzeele noastre și cele din vechiul Regat și streinătate; 5. creierea de muzee județene acolo unde ele lipsesc și unde chiar muzeele regionale lipsesc; 6. înființarea unui muzeu de reproducere fotografice și de mulaje.

Deși lucrările în aceste direcții s'au început prin tipărirea cataloagelor, inscripțiilor în trei limbi, prin colecționarea de material românesc, etc., înainte de a realiza aceste probleme au trebuit satisfăcute alte cerințe mai elementare ale muzeelor pentru a vindeca rănila ce le-a adus războiul. O sumă de muzee au rămas după războiu fără conducători. Inspectoratul a trebuit să se îngrijească de ocuparea funcțiilor. Neavând funcționarii și personalul necesar, în lipsa mijloacelor materiale și din cauza strămutării colecțiilor, aproape toate muzeele s'au închis. Inspectoratul a trebuit să dea ajutorul moral și material, ca aceste Instituții să funcționeze din nou. Azi majoritatea muzeelor s'a deschis din nou și funcționează. Ajutoarele de Stat au trebuit să fie utilizate pentru personal, pentru conservarea, aranjarea din nou și deschiderea colecțiilor și numai restul a putut fi întrebuințat pentru îmbogățirea muzeelor cu obiecte noi. În ce privește exploatarea culturală și științifică a colecțiilor s'au luat măsuri ca să se facă conduceri, expoziții temporare, inscripții, cataloage, la cari să se țină seamă de majoritatea populației române și de vizitatorii streini. Este de remarcat greșala trecutului de a tipări numai inscripții și cataloage maghiare, din cari nici majoritatea absolută a populației, nici streinii vizitatori nu au putut profita. Pentru a ajuta cunoașterea reciprocă a muzeelor din Ardeal cu acelea din vechiul Regat, Bucovina și Basarabia, pentru a face cunoscute muzeele Transilvaniei în streinătate, s'a pus sub tipar această și alte lucrări ale Inspectoratului muzeelor din Transilvania. Această inițiativă a întâmpinat cu atât mai multe greutăți cu cât nimic asemănător în trecut nu s'a făcut. O altă chestiune care a trebuit grabnic studiată și remediată a fost cestiunea revendicărilor muzeelor ardeleno delo muzeele din Ungaria.

În decursul războiului mondial și chiar după războiu, un însemnat număr de valoroase obiecte de muzeu aparținătoare muzeelor și particularilor din Ardeal au fost depozitate la muzeele din Budapesta, pentru a fi salvate de eventualele devastări ale războiului. Inspectoratul muzeelor din propria inițiativă a compus listele obiectelor, s'au făcut procesele verbale și actele necesare și a lucrat ca redarea acestor obiecte să fie asigurată prin articole speciale ale tratatului de pace. S'au compus și liste ale obiectelor de muzeu ale Transilvaniei, cari înainte de război au fost achiziționate de muzeele din Budapesta și cari în primul rând privesc trecutul Transilvaniei. Lucrările cari au reclamat mai multe luni de muncă încordată sunt terminate și așteaptă rezolvirea lor de către cei în drept.

1. MUZEUL NAȚIONAL AL TRANSILVANIEI DIN CLUJ ¹⁾.

Ideia de a înființa un mare muzeu al Ardealului a precedat cu un secol fondarea. Aceasta s'a făcut prin dieta ardeleană la propunerea conților Josif și Samuil Kemény în anii 1841—42, prevăzând pentru acest scop suma de 100.000 fl. Reprezentanții Sașilor însă au fost contra proiectului de lege, care, cu toate că donațiile și ofertele creșteau mereu, nu a fost sancționat. Dieta ceruse din nou la 1847 rezolvirea favorabilă a cauzei muzeului, însă nu a primit răspuns. La 1852 Ladislau Kőváry propune înființarea muzeului pe cale particulară în cadrele unei asociații.

¹⁾ Az Erdélyi Múzeum Egylet évkönyve, 1—14. Kolozsvár 1861—73.—Az Erdélyrészi Múzeum-Egylet évi tudósításai 1874—1882.—Az Erdélyi Múzeum-Egylet orvostermészettudományi szakosztályának értesítője 1875—1903.—Az Erdélyi Múzeum-Egylet bölcsészet-nyelv és tört. szakosztályának kiadványai 1874—1891.—Erdélyi Múzeum 1874—1882, 1892—1915.—Emlékkönyv gróf Mikó Imre emlékszobra leleplezése alkalmára 1889.—Emlékkönyv 1903.—Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve 1906—1914.—Az Erdélyi Múzeum Egyesület vándorgyűléseinek emlékkönyvei 1906—1913.—Kelemen L.: Az Erdélyi Múzeum Egyesület múltja és jelene 1909.—Az Erdélyi Múzeum Egyesület Alapszabályai, 1905.—Az Erdélyi Múzeum Egyesület Ügyrendje 1907.—Az Erdélyi Múzeum Egyesület Természettudományi Szakosztályának ügyrendje. Cluj, 1906.

Această idee o reia la 1856 un fiu de seamă al Ardealului, contele Emeric Mikó, donând vila sa cu un parc de nouă jugăre pentru scopurile muzeului. Ideia a fost nimerită, s'au început din nou donațiile. Guvernul din Viena numai în August 1859 a aprobat statutele. Ședința de constituire s'a ținut la 23 Noemvrie a aceluiaș an. În discursul de deschidere contele Mikó accentuează ideia unei Societăți, cuprinzând în sânul ei toate națiunile și clasele patriei, care apoi să creieze muzeul. Ca limbă oficială

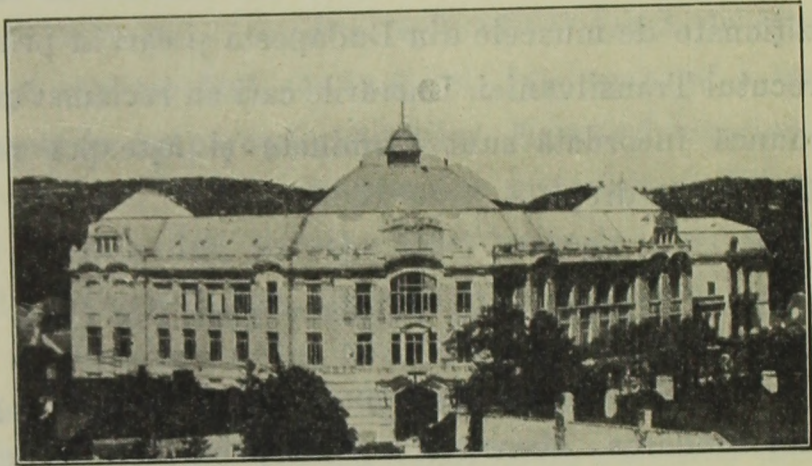

Fig. 1. — Biblioteca Universității și a Muzeului Național al Transilvaniei, Cluj.

a Societății se votează cea maghiară. Faptul acesta eră considerat pe timpul acela de Maghiarii ardeleni ca un eveniment politic, deoarece în statute guvernul austriac a înlocuit consecvent cuvântul «național maghiar» cu «regnicolar». Intenția guvernului a fost a creă un muzeu al tuturor națiunilor din Ardeal. Colecțiunile erau modeste, ele ocupau două camere.

Activitatea Societății se începe la 1860. Primul proiect de buget arată 10.142 fl. venit și 8.585 fl. cheltuieli, din cari însă numai 2000 pentru colecțiuni. În acest an biblioteca cuprinde 15.439 cărți, 1083 manuscrise, 4707 monede, 10.092 antichități și obiecte de domeniul istoriei naturale.

În primăvară biblioteca fu deschisă publicului în casa contelei Bethlen; tot acolo s'au păstrat într'o cameră antichitățile, monedele și manuscrisele. Antichitățile și monedele au fost trans-

portate în vila renovată a contelui Mikó, ocupând la 1862 o cameră, iar colecțiile de științe naturale patru camere. S'a simțit însă necesitatea de a selecționa obiectele, deoarece multe se găseau în dublu exemplar, iar altele erau fără valoare. După selecționare, la 1865 secția de antichități cuprinde 1701 antichități și curiozități, 19.993 monede, plus colecția Eszterházy 3779 monede. Muzeul însă luptă cu lipsa de spațiu și local potrivit, se adresează deci la 1867 Camerei cerând un ajutor de stat de 200.000

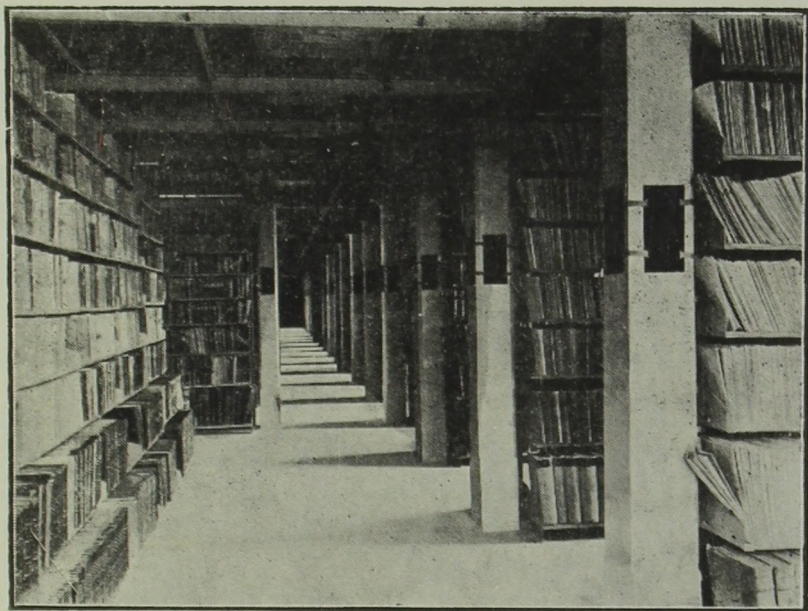

Fig. 2. — Depozitul de cărți al Bibliotecii Universitare și al Muzeului Național din Cluj.

fl. pentru edificare și 50.000 pentru aranjament și susținere. Răspunsul a fost nefavorabil. Colecțiunile erau așezate în trei locuri. În viața Societății începe o fază nefavorabilă: interesul membrilor și acționarilor scade, mai ales că cheltuielile personale s'au ridicat la aproape dublul acelor materiale. La 1872 spesele personale trec peste 10.000 fl., pe când cele materiale fac abia 3000 fl., din cari pentru colecții propriu zis rămân numai 1300 fl. În acest an se formează din secția naturalelor cele trei secții independente. Pentru a ne forma o idee despre starea colecțiilor amintim următoarele: biblioteca are vreo 30.000 volume, secția arheologică vre-o 3000 antichități și 20.000 monede, secția botanică 7316

specii în peste 50.000 bucăți, cea zoologică vre-o 17.000 bucăți și grupuri, cea mineralogică-geologică 8000 obiecte.

Cu anul 1872 se începe o epocă nouă în viața muzeului și a Societății de muzeu. Se înființează Universitatea din Cluj, iar Statul leagă un contract cu Societatea prin care se îngrijește de local și personalul necesar colecțiilor, iar pentru utilizarea colecțiilor plătește Societății 5000 fl. anual. Contractul cu statul

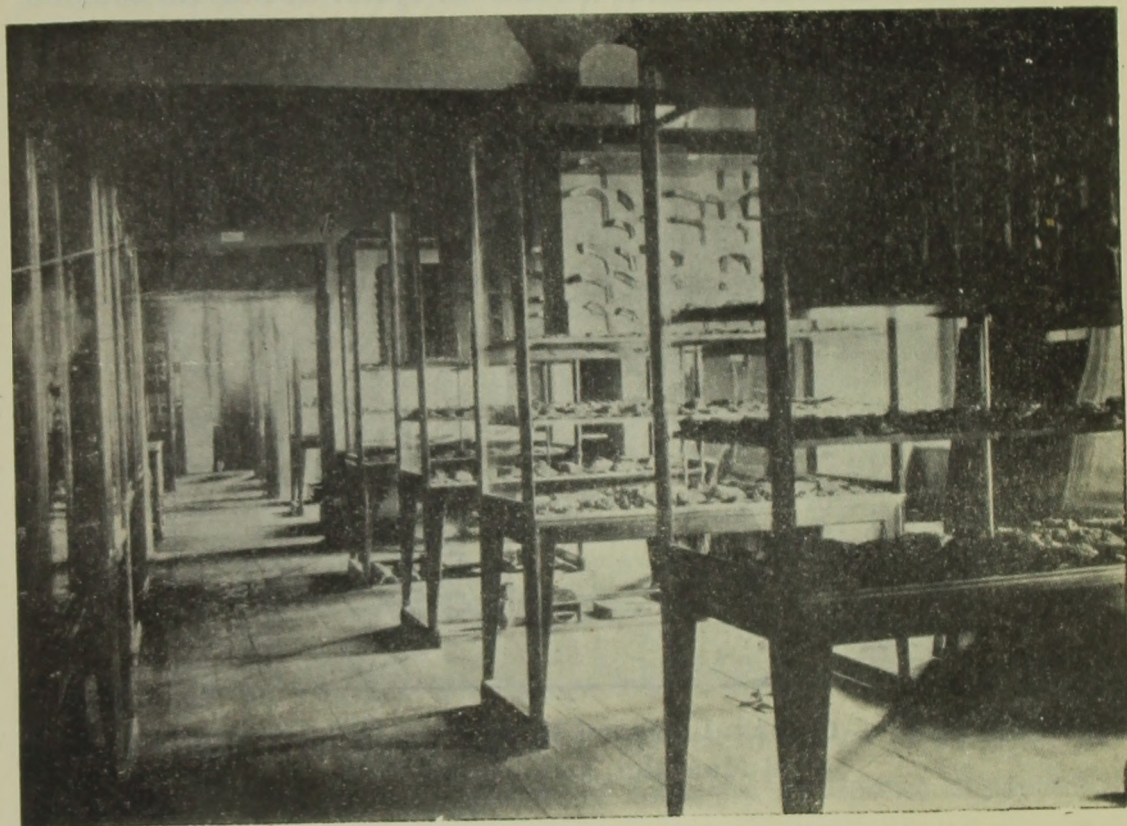

Fig. 3. — Colecția preistorică a Muzeului Național al Transilvaniei, Cluj.

a ajutat material Societatea, ale cărei venituri se ridicau acum la 16.000 fl. La 1874 secția arheologică se mută la Universitate în cinci camere, biblioteca în edificiul Arhivelor Statului ocupând o sală, două camere și un culoar. Deși Universitatea a utilizat colecțiile, nu s'a creat o viață științifică mai intensivă, precum se credea. Secretarul se plânge chiar la 1878 în privința aceasta. Pentru a stimula activitatea științifică se înființează două secții științifice în sânul Societății: una de științele naturale-medicale și alta istorico-filologică. În virtutea statutelor modificate la 1883

secțiile câștigă independență absolută, până la 1905, când secțiile devin numai organe științifice ale Societății. Colecțiunile din cauza deplasărilor, a insuficienței inventarelor, nu se găsesc în cea mai bună regulă, custodele nu odată raportează: «din câte obiecte constă muzeul nu pot ști». Secția arheologică se îmbogățește puțin, iar interesul membrilor scade din nou. La dorința comisiei de supraveghere în 1881 se face primul catalog de

Fig. 4. — Colecția etnografică Orosz a Muzeului Național al Transilvaniei.

scriptiv al secției preistorice, iar la 1886 un inventar în trei exemplare, fără îndoială un însemnat moment în viața internă a muzeului. La 1883 secția mineralogică ajunge prin schimb la însemnate colecții. Localul secției de antichități nu corespunde de loc: 20—25 vizitatori însemnau deja mult, iarna nu se încălzea, scopul ca muzeul să fie accesibil unui public cât de numeros nu poate fi îndeplinit. Se mai constată și lipsa de interes, apoi faptul că descoperirile mai importante sunt transportate la Budapesta la Muzeul Național, iar obiectele medie-

vale și moderne transilvănene, în cari de altcum Muzeul ardelean erà foarte sărac, sunt cumpărate de agenți cu mijloace materiale însemnate și duse în străinătate. Muzeul în lipsa mijloacelor suficiente erà silit să constate acestea, în timp ce creșterea colecțiunilor sale rămâne neînsemnată. O deosebită achiziție fu pentru secția de antichități descoperirea tezaurului din Apahida

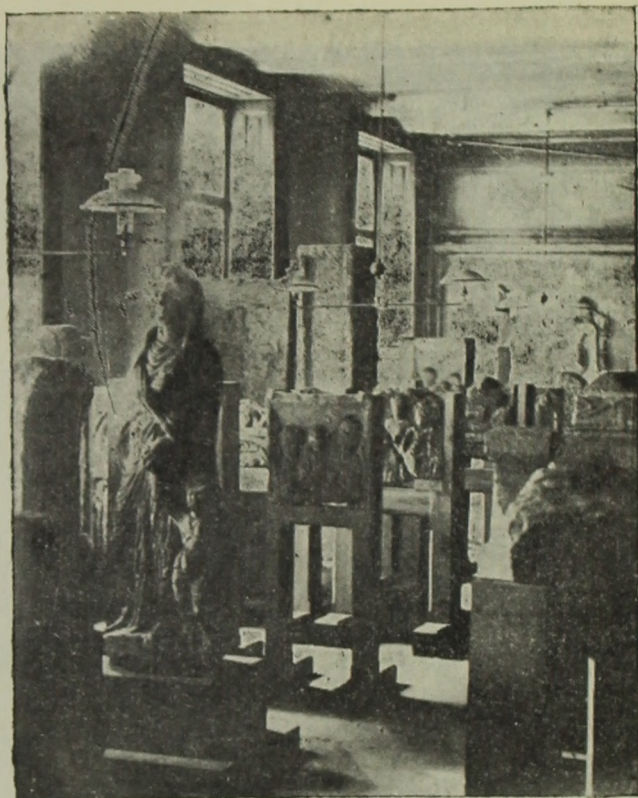

Fig. 5. — Din colecția romană a Muzeului Național al Transilvaniei, Oluj.

la 1889, prin care ajunge în posesiunea unor obiecte de renume mondial. În anul acesta se face restaurarea tablourilor prin Moretti. Ele erau în majoritate donațiunea contesei Dion. Bánffy. La 1890 se trimete din nou un memoriu în chestia localului la Minister, iarăși fără vre-un rezultat. Până la 1897 creșterea colecțiunilor este modestă. O achiziție mai însemnată se face prin cumpărarea unei colecții preistorice la 1891, prin descoperirea tezaurului de aur din Boarta (Mihályfalva) și prin tezaurul de argint dela Alba-Iulia. Importanta descoperire a drugilor de aur dela Crasna a intrat la Muzeul Național din Budapesta. La 1897 se

câștigă valoroase bijuterii din epoca migrațiunii popoarelor și din secolul al XVI-lea, descoperite în trei sicrie ale bisericii din Ce-

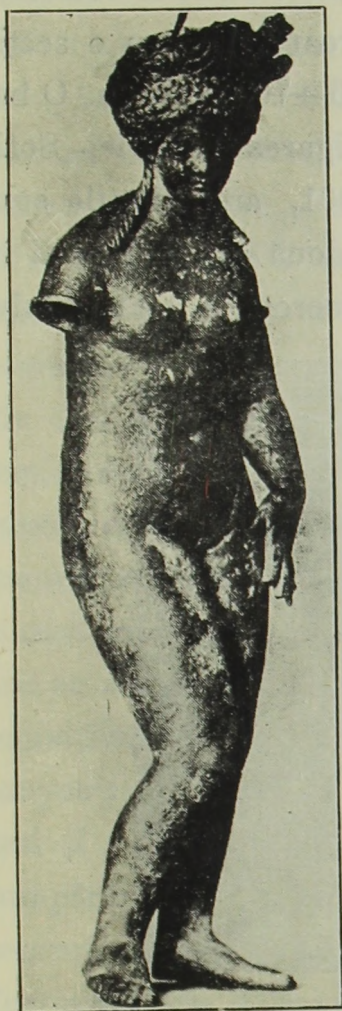

Fig. 6. — Venus din Turda. Muzeul Național al Transilvaniei, Cluj.

loace bănești, lipsa de contact cu publicul și cu lumea științifică și de specialiști. O altă greșală fundamentală fu constatată: muzeul este mai sărac în ceea ce era Ardealul celebru, în lucrări în smaltz; până la 1902 muzeul de fapt nu avea nici măcar o singură piesă, evul mediu și modern era asemenea modest reprezentat. Acum în direcția aceasta s'a început activitatea. La

tatea-de-Baltă (Küküllövár). Tot la 1897 se modifică statutele Societății: Scopul Societății devine susținerea și dezvoltarea muzeului în legătură cu Universitatea, cultivarea științelor și *propagarea științei maghiare*.

Statutele noi din 1897, moartea directorului secției de antichități Henric Finały, care dela întemeiere până la 1889 a lucrat pentru dezvoltarea muzeului, venirea unui director nou dela Budapesta, au determinat o nouă fază a dezvoltării. Noul director Bela Pósta, fost custode al muzeului Național din Budapesta, constată lipsurile mari ale Muzeului Ardelean, lipsa de spațiu, de mij-

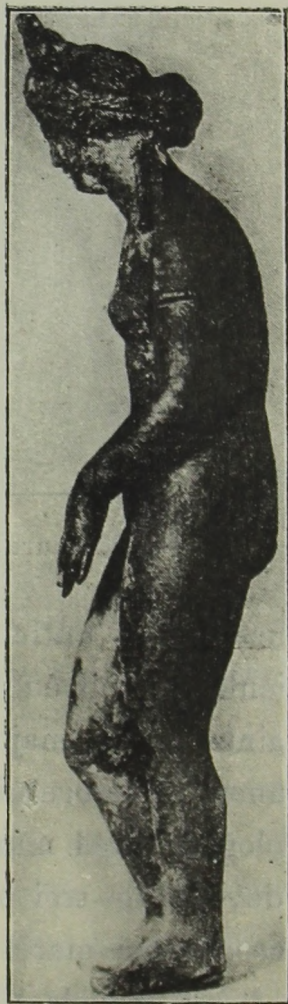

Fig. 7. — Venus din Turda (profil), Muzeul Național al Transilvaniei.

1899 directorul pleacă cu o delegație la Ministerul din Budapesta în chestia localului, în anul următor se înaintează un memoriu cerând un însemnat ajutor de stat. Fondul societății era 455.000 coroane, capitalul 120.000 coroane. Pentru o secție s'a putut aloca anual numai aproximativ 6—700 coroane. O îmbogățire mai însemnată se face prin câștigarea colecției Sofia Thorma, transportată dela Orăștia. La 1901, antichitățile sunt așezate în noul local al Universității în două săli parter și în două la subsol. Se face inventarierea și numerotarea materialului

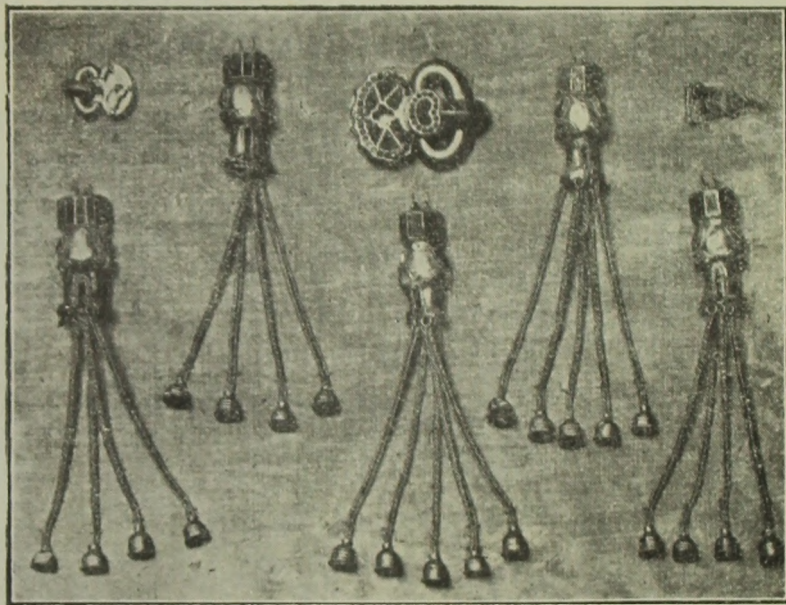

Fig. 8. — Tezaurul din Apahida. Muzeul Național al Transilvaniei.

muzeului de antichități. La 1903 secția aceasta se deschide publicului, publicându-se și o călăuză. Secția botanică, care mai înainte era în majoritate colecție de plante, devine la 1901 prin munca directorului Richter, de fapt un muzeu botanic. Secția zoologică după munca de un deceniu a directorului Ștefan Apáthy a devenit de trei ori mai mare până la 1900, iar valoarea ei de zece ori mai mare. Ce a făcut statul pentru muzeu, arată raportul prof. Apáthy dela 1903: fără stat de mult s'ar fi ruinat, chiar acum pândim și așteptăm posibilitatea ca să dea mijloacele materiale pentru dezvoltarea mai departe.

Activitatea profesorilor universitari ca directori de secție

și a funcționarilor Universității a ridicat repede muzeul ardelean. Incepând cu anul 1904, muzeul a primit ajutor de stat prin Ministerul Cultelor, în afară de cele 10.000 coroane anuale de mai înainte. Subvenția statului a crescut dela cele 15.000 din 1904, la suma de 86.208 coroane în anul 1914. Subvenția anuală a statului a contribuit în mod însemnat la creșterea colecțiilor. În raportul său din 1906, directorul secției de antichități recunoaște, că din veniturile proprii ale Societății de muzeu se poate face numai un singur procent al achizițiilor, pe când din subvenția statului nouăzeci și nouă. În afară de cumpărări, colecțiile au crescut și prin săpături. Secțiunea de antichități și cea zoologică au avut însă și mai departe a lupta cu lipsa de spațiu.

Prima nu a putut expune

în cele patru săli dela Universitate decât o parte, pentru restul obiectelor au fost închiriate edificii în oraș. Ea este așezată și azi în patru locuri: la Universitate, în strada Gherescu No. 2, în Calea Regele Ferdinand No. 33 și în amfiteatrul teatrului vechiu de lângă Universitate. Secția botanică a muzeului este și azi plasată în trei edificii: la Universitate, în edificiul teatrului vechi și în edificiul grădinei botanice. Numai secția zoologică a primit la 1909 un local potrivit cerințelor moderne.

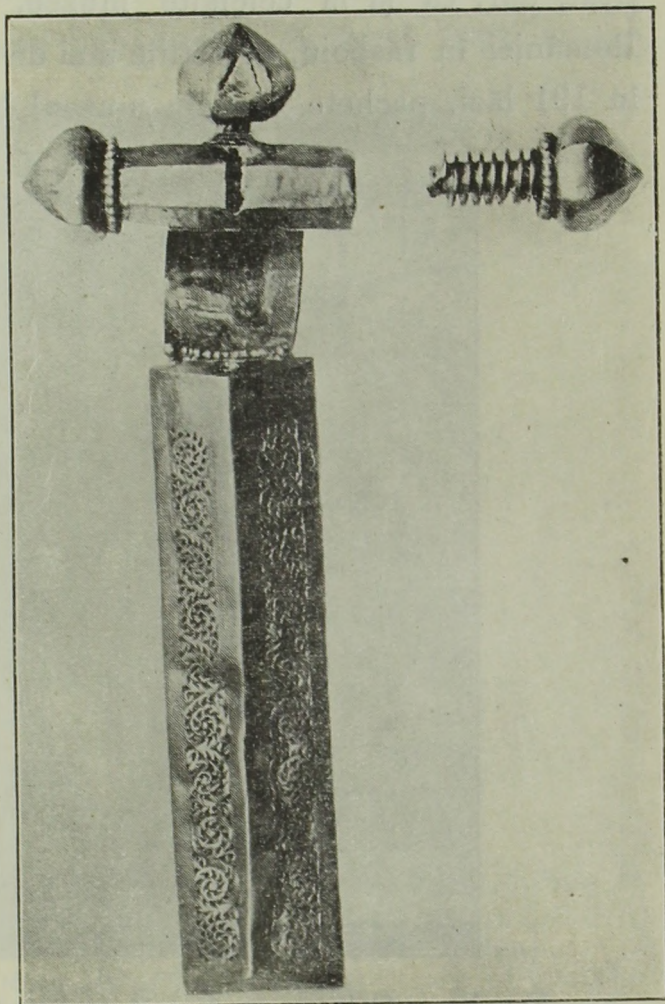

Fig. 9. — Tezaurul din Apahida. Muzeul Național al Transilvaniei.

Secțiunea mineralogică-petrografică are localul puțin încăpător dela Universitate. Secțiunile au fost prevăzute cu mobilierul necesar, dar — în afară de secția zoologică — nu au primit edificii corespunzătoare. În timpul războiului nu numai că nu s'a edificat, dar, ca și la celelalte muzee, în 1916 cu ocazia intrării României în războiu, colecțiile mai de valoare au fost transportate în 191 lăzi, pachete, etc., la muzeul Național din Budapesta, de

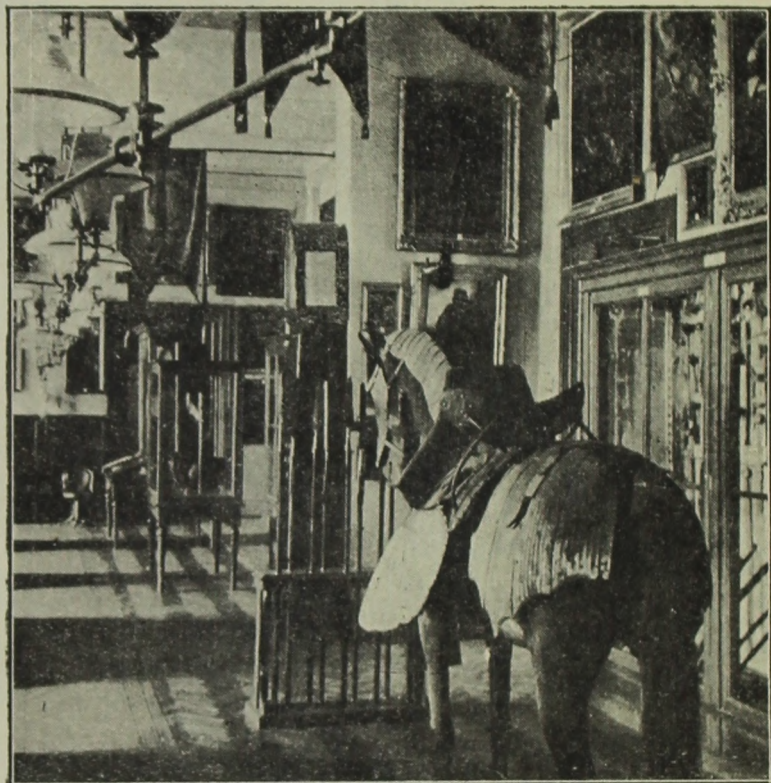

Fig. 10. — Colecția medievală modernă (aranjamentul vechiu) a Muzeului Național al Transilvaniei.

unde au fost readuse mai târziu, însă au rămas în parte nedespachetate. Prin aceasta s'a produs o considerabilă dezordine.

În astfel de situațiune a găsit noua stăpânire chestiunea Muzeului Național al Transilvaniei. Un depozit de obiecte în patru locuri deosebite, fără un edificiu de muzeu, secția de antichități cu resturile unui aranjament în parte nesatisfăcător și fără inventare în regulă. Comandamentul Militar Român a rechiziționat o parte din colecțiunea de arme. În Mai 1919 luându-se în primire Universitatea de către Consiliul Dirigent Român, s'a luat sub supraveghe-

rea și administrarea Statului Român și Muzeul Transilvaniei. În trecut pe baza contractului din 1872, directorii de secție ai muzeului Național erau profesorii de specialitate ai Universității. După acest principiu a procedat și Consiliul Dirigent. Profesorii Universității române din Cluj și-au ocupat funcțiile de directori de secție odată cu începerea semestrului de iarnă 1919. Func-

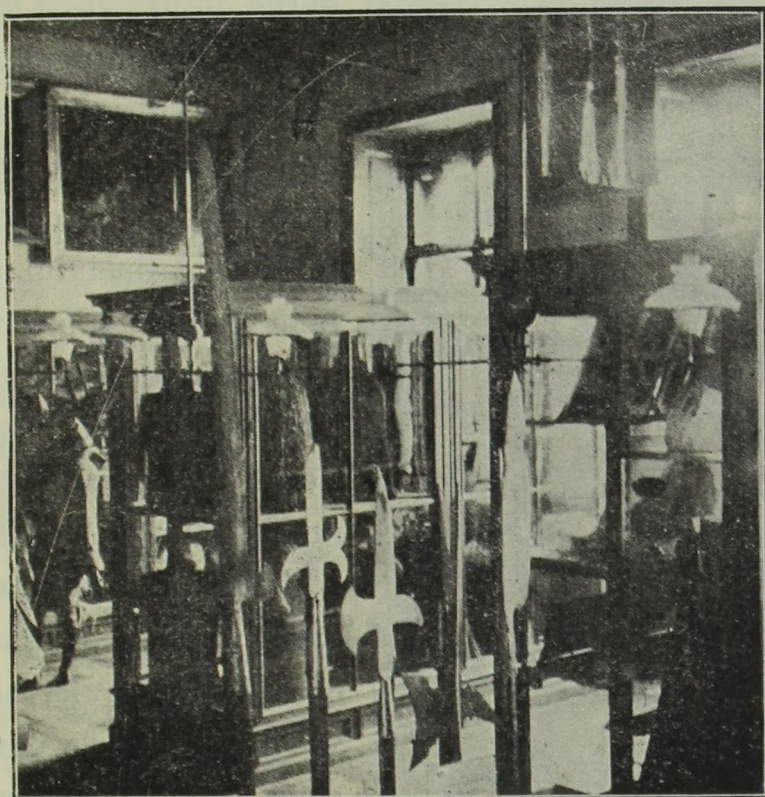

Fig. 11. — Colecția medievală-modernă (aranjamentul vechiu) a Muzeului Național al Transilvaniei.

ționarii de muzeu și servitorii de muzeu maghiari fiind funcționari ai statului, iar nu ai Societății, au rămas în funcțiile lor. Muzeul Ardelean ca atare în primul an al conducerii românești, în afară de creșterea colecțiilor, nu s'a schimbat mult. O mai mare strămutare a fost necesară la secția de antichități. În cele patru săli ale Universității obiectele erau într'atât îngrămădite, încât s'a sacrificat sistema și claritatea: în aceeaș sală se găseau expuse obiecte preistorice, egiptene, romane, medievale și moderne, ba chiar într'un dulap obiecte din trei epoci deosebite. S'a hotărât deocamdată ca în cele două săli parter să fie așezată

colecția romană și numismatică, în edificiul din strada Gherescu colecțiile celelalte, dintre cari materialul preistoric este în parte aranjat. Este natural că numai o parte a eschiziunii va putea fi

Fig. 12. — Bunavestirea altarului din Jimbar. Muzeul Național al Transilvaniei.

expusă, prin urmare soluția luată, deși corespunde mai mult principiilor muzeologiei moderne, totuși va fi numai temporară. Se impune o singură măsură: edificarea unui mare muzeu al Transilvaniei în care să se oglindească tot trecutul cultural al Ardealului. Acest edificiu nu va adăposti naturalele, deoarece acestea vor primi edificii speciale. Muzeul Național al Transilvaniei va lua imediat ființă, îndată ce există edificiul. În momentul de față există numai un mare depozit de colecțiuni valoroase, în total vre-o 100.000 de obiecte, din care inventariate sunt 71845 bucăți. Colecțiunile nu sunt deschise pentru public. Bine este reprezentată preistoria și

epoca romană, binișor evul mediu și nou, mai puțin bine artele plastice. Etnografia română și ea este reprezentată mai modest. O achizițiune a Inspectoratului general al muzeelor din Transilvania este depozitul de 6000 obiecte din domeniul etnografiei române ale învățătorului Andrei Orosz. Istoria culturală a Românilor din Transilvania nu este reprezentată. Rămâne o înaltă misiune a direcțiunii muzeului: de a completa continuativ colecțiile cu rămășițele materiale ale culturii noastre religioase, atât de deosebită de cea maghiaro-saxonă, cu obiectele de pietate ale

oamenilor mari ai trecutului nostru, cu arta noastră cultă, în fine cu tot ce poate arunca o lumină asupra istoriei culturale române din Ardeal. Asemenea și etnografia română va trebui reprezentată continuativ, până ce va ajunge la însemnătatea ce o merită. Atunci, Muzeul Transilvaniei de fapt va fi un muzeu care să reprezinte Transilvania, iar nu o singură națiune privilegiată în trecut.

Colecțiunile Muzeului Național al Transilvaniei ¹⁾. —

I. *Secția de antichități* se compune din șapte subsecțiuni: egipteană, preistorică, romană, medievală, modernă, etnografică și numismatică. Subsecțiunea *egipteană* constă din colecția mică a baronului Balázs Orbán: originale dintre cari mai importantă este o mumie întreagă, apoi copii în gips. *Subsecțiunea preistorică* e cea mai bogată dintre toate. Din epoca paleolitică sunt de menționat uneltele omului diluvial din peștera de lângă Cioclovina (jud. Hunedoara) și cele dela Igritei de lângă Peșteră (jud. Bihor). Epoca neolitică conține colecția Torma, care completează săpătura făcută în Turdaș ²⁾ și Valea-Nandrului; o colecție de ceramică pictată din Ariușd (jud. Trei Scaune), rămășițele stațiunilor din Corpade (jud. Cojocna) și din Târgu-Mureș. Din epoca eneolitică este cimitirul de lângă Decea; o colecție mică comparativă din stațiunea dela Periamoș ³⁾ (jud. Torontal). Epoca de bronz e bine reprezentată. În afară de obiecte aflate sporadic și în afară de depozitele mai mici, cuprinde depozitul mare dela Uioara-de-Jos (jud. Alba-Inf.) care cântărește aproape 1200 kilograme. Epoca Hallstatt și scitică e reprezentată prin mormânturi, dintre cari sunt însemnate cele dela Gâmbaș (jud. Alba Inf.), Blaj, Târgu-Mureș și Uioara-de-Sus. Din epoca La-Tène

¹⁾ Aceste date se bazează în primul rând pe datele prezentate de direcțiile diferitelor secțiuni.—Utmutató az Erdélyi Országos Múzeum Érem és Régiségtárában, Cluj, 1903. — Travaux de la section numismatique et archéologique du Musée National de Transilvanie. Cluj, 1910—1918, vol. I—VIII.

²⁾ H. Schimdt: Tordos (Zeitschrift Ethnologie, Berlin, 1903, Bd. XXV. S. 438—69).

³⁾ M. Roska: Fouilles aux remparts (Sánchalom) de Perjamos. Budapest.

muzeul posedă cimitirul din Apahida și două mormânturi din Balșa (jud. Hajdú, Ungaria) dintre care unul e o înmormântare cu car.

Subsecția romană este însemnată prin numărul obiectelor și varietatea lor. Numai cele mai nouă achiziții sunt rezultate ale săpăturilor științifice dela Porolissum, Mănărau (jud. Hunedoara) Gârbou (jud. Solnoc-Dobâca), Tarcea (Hotarul Clujului). Alte săpături, cari nu s'au făcut de către Institutul arheologic al Universității, oferă mai puține observațiuni (acelea dela castelele din Gherla și dela Ilașva-de-Jos). In afară de resturi de edificiu (tuburi, pavaj), obiecte casnice (lămpi, vase de lut și sticlărie), unelte de bronz și fier, unelte de toaletă, există și un bogat material epigrafic și sculptural. Sunt de remarcat, tabulele cerate, statuia Afroditei din Turda, o farfurie de argint elenistică, reliefuri în bronz, stampile de oculiști. Dintre reliefurile în piatră sunt de remarcat monumentele sacrale și funerare. Din cercul culturii grecești de pe malul de nord al Mării-Negre este importantă o hidrie aflată în Bene (jud. Bereg).

Colecția medievală și modernă. — Obiectele din epoca migrațiunii popoarelor sunt rezultatul unor săpături sistematice, făcute la Cluj, Varfalău, Gâmbaș. Descoperirea cea mai valoroasă este tezaurul din Apahida ¹⁾, o podoabă a muzeului. Jumătatea a II a evului mediu și evul nou sunt reprezentate prin obiecte de artă industrială și o mică colecție de artă plastică. Din primul grup face parte o colecție de arme care cuprinde mai multe epoce, subepocele sunt însă reprezentate prin serii incomplete. Demne de remarcat sunt săbiile din secolul XI—XIII și platoșa pentru cal din timpul regelui Mateiu ²⁾. Arta industrială specific ardeleană a fost numai târziu introdusă în muzeu, totuși nu lipsesc obiecte de valoare. Pentru augmentarea acestui grup s'au cerut depozite

¹⁾ *Hampel*: *Altertümer des frühen Mittelalters* III. 39 ff. — *Arch. Ért.* 1897, P. 278.

²⁾ *Pósta B*: *Mátyáskori emlékek az Erdélyi Múzeum Érem és Régiségtárában.* Budapest 1901.

dela biserici. Aurăria ardeleană, dar mai ales ceramica ardeleană, este bogată (sobe, farfurii, ibricuri) precum și vasele de cositor stampilate. Dintre mobile cele mai vechi sunt din sec. XV-lea. În timpul mai nou colecția s'a mărit prin moștenirea contelui Kuún și a contesei Otilia Vass. Colecția de costume aparține în majoritate sec. XVII—XVIII. Colecția de bele-arte constă din portaluri, detațiuni arhitectonice medievale și moderne, în mare parte din Cluj, din galeria de tablouri cu peste 200 opere, dintre

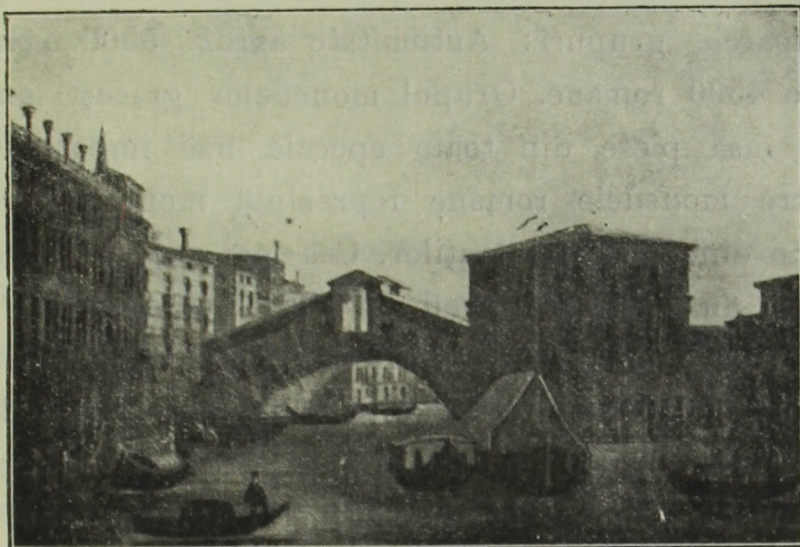

Fig. 13. — Canaletto : Podul Rialto. Muzeul Național al Transilvaniei.

cari expuse erau vre-o 160, ea conține tablouri de Canaletto, Bassano, Isak van Ostade, Van der Neer, Dolce, Giordano, Osenbeck, Meytens, Kupetzky, etc. Colecția posedă și gravuri, a câștigat în timpul din urmă unele tablouri din partea județului și a Universității. Din pictura veche a Ardealului sunt de remarcat altarele pictate ¹⁾ din Jimbar, sec. XVI-lea, acela din biserica Sf. Mihail în stil baroc se găsește în teatrul vechi. Tot aici este și colecția de mulaje în 70 lăzi nedesfăcute din lipsa spațiului, donația Muzeului de bele-arte din Budapesta. În

¹⁾ V. Roth : Siebenbürgische Altäre. Strassburg, 1916 — Idem : Les autels de Szent-Erzsébet et de Székelysombor. Publication de la section etc. I. Cluj, 1910.

afară de aceste colecțiuni muzeul posedă și o colecție farmacologică.

Colecția etnografică are 3040 obiecte inventariate, în majoritate românești. Ea este o colecție științifică, în care uneltele și armele ocupațiilor primitive au o deosebită valoare. Din cauza rechiziționării unei părți a localului din Calea Regele Ferdinand No. 33, colecția fu îngrămădită în trei odăi, iar inventarierea ei a încetat.

Colecția numismatică cuprinde 32.143 monede și jetoane cu următoarele grupuri: Antichitate aprox. 5500 monede, din cari vre-o 4500 romane. Grupul monedelor grecești nu e mare, cuprinde însă piese din toate epocile mai importante. Vre-o 800 dintre monedele romane reprezintă monetăria republicei restul este din epoca împăraților. Cea mai mare valoare au monedele cari nu se găsesc în ed. II a lui Cohen. Vre-o 200 este numărul monedelor barbare aflate în Ardeal. Grupul medieval constă din 2800 bucăți în majoritate maghiare. Grupul modern cuprinde aprox. 22.000 monede europene și transatlantice. Majoritatea o formează monedele ardeleno și maghiare, apoi cele poloneze. Tot în grupul acesta se găsesc jetoanele, medaliile, plachetele, bacnotele.

Colecțiile Societății literare, istorice și etnografice din județul Solnoc-Dobâca. (Administrate de Muzeul Național al Transilvaniei, Cluj).

Societatea s'a format în anul 1898, aprobarea statutelor și constituirea au urmat la 1899. Muzeul ²⁾ a fost adăpostit în edificiul liceului din Dej. La 1900 muzeul s'a supus controlului de stat exercitat prin Inspectoratul Muzeelor. Deoarece societatea nu a putut să se îngrijească nici de adăpostirea demnă, nici de administrarea potrivită, muzeul a fost dus la Cluj și depozitat

¹⁾ Descriptio numerorum antiquorum etc. in «Erdélyi Múzeum Egylet Évkönyvei» vol. VI. 1871—3.

²⁾ A Szolnokdobokamegyei Irodalmi, Történelmi és Etnográfiai Társulat alapszabályai Dés. 1893. — A Szolnokdobokamegyei Irodalmi, Történelmi és Etnográfiai Társulat Évkönyvei I—III. Dés 1900—1902.

spre administrare la secția de antichități a Muzeului Național al Transilvaniei. Obiectele însă sunt inventariate separat și au buget separat. Societatea s'a desființat în acelaș an. Biblioteca a rămas și pe mai departe la Dej, la 1913 a primit un ajutor de 700 cor.

Baza colecțiilor o formează obiectele județului și cele câștigate prin donațiuni. Muzeul de bele-arte din Budapesta a depozitat câteva tablouri; colecția etnografică conține în majoritate obiecte românești. Muzeul constă din secția de antichități, de arta industrială, de belearte și din cea etnografică. Numărul total al obiectelor este 3791. Biblioteca constă din 1532 volume. Statul a contribuit pentru bibliotecă cu câte 3—400 cor. anual.

II. *Secția Botanică.* ¹⁾ Pe când Muzeul zoologic și-a găsit adăpost vrednic în noua clădire a Institutului zoologic, iar colecțiile de geologie-mineralogie, deși prea mult înghesuite, sunt expuse în instituturile respective, comorile muzeului botanic așteaptă de ani de zile un acoperământ primitiv, vrednic de valoarea științifică și culturală a acestor colecții.

Căci aceste colecții merită într'adevăr o clădire corespunzătoare, merită să fie vizitate de oricine se interesează de bogățiile noastre botanice.

Cea mai valoroasă parte a muzeului este *herbarul*, așezat în clădirea veche a Institutului de botanică sistematică. În dulapuri de o eleganță exagerată (sunt cele mai luxoase din întreaga Europă), lipite pe hârtie trainică și bine aranjate, sunt aci nu mai puțin de 460.000 plante, cuprinzând flora țării noastre complet, dar având destul de bine reprezentată întreaga floră europeană, pe lângă colecții mai modeste extraeuropene. Colecțiile herbarului cresc zilnic prin plantele primite din toate părțile lumii în schimbul publicației noastre «Flora Romaniae exsiccata». Scările și salele întregului edificiu sunt împodobite cu tablouri cuprinzând grupuri de plante caracteristice din munții noștri.

¹⁾ Comunicatul Muzeului Botanic.

Herbarul este rezervat specialiștilor, publicul mare neavând ce profita prin vizitarea lui.

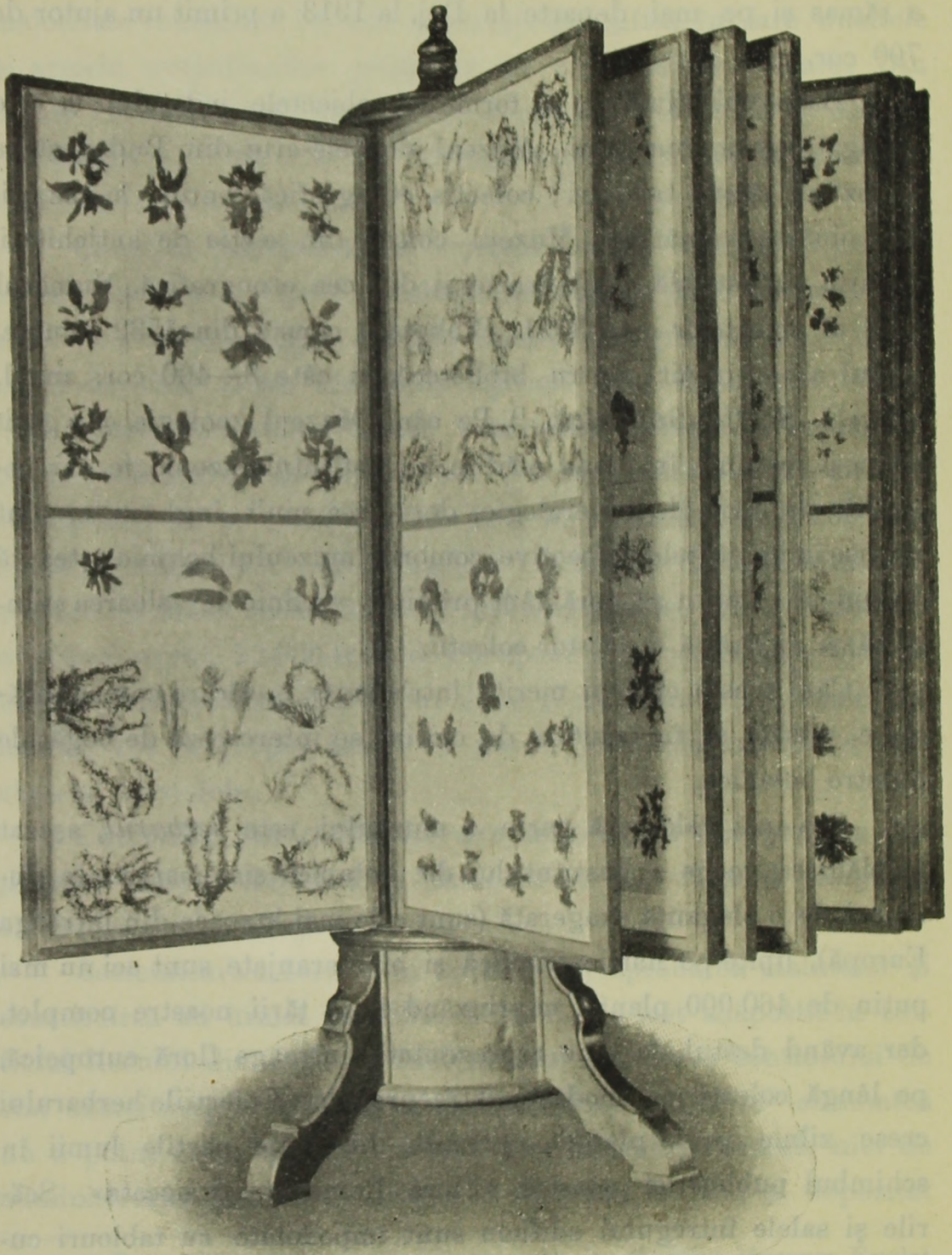

Fig. 14. — Din colecția de plante a secției botanice.
Muzeul Național al Transilvaniei.

Cu atât mai instructivă este o plimbare prin *muzeul botanic* propriu zis. În coridorul Institutului de botanică generală dela Universitate se găsește o primă parte a acestui muzeu. O lungă serie de dulapuri cuprinde o expunere a sistemului plantelor criptogame. Alge, ciuperci, licheni, ferige, etc. în mod instructiv preparate, completate cu desene, modele de maché, sticlă și lut arată tipurile principale ale plantelor fără flori. Colecția bogată a ciupercilor comestibile și veninoase are darul să intereseze și pe vizitatorii amatori.

O altă serie de dulapuri este destinată plantelor utile (alimentare, medicinale, de condiment, oleaginoase, resinifere, etc.) ilustrând prin preparate bine reușite folioasele multilaterale pe care le avem din lumea plantelor.

În laboratorul microscopic putem admira expunerea sistematică a gimnospermelor, un frumos exemplar din planta africană *Welwitschia mirabilis* și tablouri cu floarea Lotus dela Oradea. Mai vastă este colecția de tablouri cu plante caracteristice din diferitele noastre regiuni, expusă, ori mai bine zis îngărmădită în lipsă de spațiu, în sala de curs. O colecție paleobotanică instructivă este în coridorul de alături.

Plantele cu flori conservate în alcool, formalină ori preparate uscate, sunt expuse sistematic într'o sală mare a vechiului teatru național, unde se confecționau odinioară culisele și decorurile scenei. Colecțiile complete privitoare la plantele textile, tutunurile ardelenene și la cultura hameiului sunt încă vrednice de remarcat, pe lângă grupurile oecologice frumoase ale plantelor de sărături, turteaua etc.

În alte 2 camere putem admira colecții splendide de secțiuni de lemne, produse vegetale aduse de un fost elev al institutului din Asia, (India, Japonia, China) și o colecție teratologică importantă. Alte 2 camere tot atât de nepotrivite pentru astfel de scopuri, sunt pline cu borcănase de semințe felurite. Colecția semințelor de palmieri este cât se poate de completă.

Colecția de trunchiuri de copaci a muzeului botanic este foarte bogată, dar în lipsa unui local lemnele pădurilor noastre sunt conservate în curtea vechiului teatru, trunchiurile exotice pe scara teatrului.

Când vom avea la un loc toate aceste prețioase colecții într'o clădire corespunzătoare, pe care nădăjduim s'o obținem cât mai curând, orice vizitator, specialist ori diletant, va putea fi mulțumit de muzeul botanic dela Cluj, care va expune, sub toate raporturile, frumusețile și bogățiile florei noastre, pe lângă obiectele botanice de interes general din lumea întreagă.

III. *Colecția Zoologică.* ¹⁾ Această colecție ocupă două mari săli în etajul de jos al Institutului zoologic și 4 camere mai mici ca depozit de material nedeterminat. Colecțiile sunt închise în dulapuri de lemn cu geamuri de sticlă, care apără destul de convenabil materialul împăiat.

Colecția zoologică cuprinde următorul material pentru diferitele grupe zoologice:

Vertebrate.

1. *Pești* conservați în formol, 247 buc., majoritatea exotici și puțini din apele Ardealului; apoi schelete de pești în număr de 5 buc.

2. *Batraciene* conservate în formol, 30 buc., forme ardelene.

3. *Reptile* conservate în formol, 129 buc., majoritatea exotice la care se adaugă schelete de Reptile în număr de 24 buc. și Reptile exotice împăiate în număr de 6 buc.

4. a) *Păsări* împăiate în număr de 1663 dintre cari putem distinge următoarele grupe:

b) 341 păsări de baltă și mare.

c) 220 păsări exotice.

d) 1102 păsări de pădure, păduriși și câmp.

Păsările de sub notația a și d, aparțin faunei Ornitologice a Ardealului afară de câteva forme Europene, și nu caracteristice Ardealului.

¹⁾ Comunicatul Institutului zoologic al Universității din Cluj.

b) Grupe biologice cu păsări caracteristice Ardealului în număr de 31 dulapuri de sticlă, în mărimea 1 m. cub. și 1¹/₂ m. cub. Grupurile cuprind aparte păsările de păduri de brad, de arțar, pădurișe și păsări de baltă din Ardeal și Banat și de câmp. Tot relativ la clasa păsărilor Muzeul mai posedă :

c) 79 cranii.

d) 18 schelete

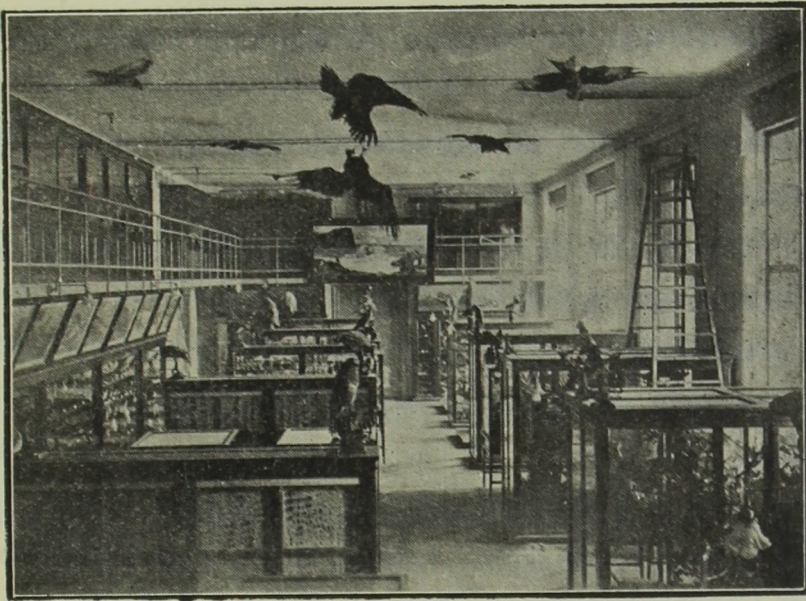

Fig. 15. — Sală în secția zoologică a Muzeului Național al Transilvaniei.

e) 115 buc. de cranii de păsări, interesante pentru Anatomia comparată a scheletului cephalic al păsărilor.

f) O colecție de ouă de păsări aranjate în saltare.

g) 28 cuiburi de diferite păsări.

h) a) *Mamifere* împăiate în număr de 160 bucăți, din care 105 specii aparțin Ardealului și restul exotice.

b) Grupe biologice cu mamifere aparținând faunei Ardealului și exotice în număr de 6.

Apoi 49 cranii de mamifere cu deosebire de câni.

30 scheletete de mamifere ardeleni și exotice.

6. Piese anatomice și embriologice conservate în borcane în

număr de 180 bucăți (Pești, Batracieni, Reptile, Păsări și Mamifere). Majoritatea cumpărate din străinătate.

7. Modele anatomice din hârtie presată, (ochiu, urechea și trupul omului).

Nevertebrate

1. *Protozoare*, Foraminifere, scoici 12 cutii.
 2. *Porifere*, 59 borcane cu animale conservate și 9 schelete.
 3. *Coelenterate*, 99 borcane cu animale conservate și 41 de schelete.
 4. *Echinodermate*, 66 borcane cu animale conservate și 30 de schelete.
 5. *Briozoare*. 28 de borcane cu animale conservate.
 6. *Vermidieni*. 40 de borcane.
 7. *Vermi Policheți*. 15 borcane.
 8. *Artropode*. a) Crustace 81 de borcane și 36 de schelete toate exotice.
 - b) Arachnide 206 de borcane cu animale conservate, majoritatea exotice.
 - c) Miriopode 169 de borcane cu animale conservate, majoritatea exotice.
 - d) Insecte Ortoptere, 4 cutii, 40 c. m., 50 c. m. majoritatea exotice și Europene.
 - e) Coleoptere 20 cutii acelaș format, majoritatea exotice.
 - f) Himenoptere 4 cutii, acelaș format, majoritatea europene.
 - g) Lepidoptere 112 cutii, acelaș format, majoritatea Ardelene și a Europei întregi.
- Mai sunt privitor la insecte 4 cutii cu industria insectelor, 2 cutii cu dimorphismul și mimetizmul la Lepidoptere.

9. *Moluște*, 130 de borcane cu animale conservate, 300 de scoici mari și 2600 de cutii cu scoici mici.

10. O colecție de *Tunicere* în număr de 50, conservate în borcane cu formol.

Din toate acestea se vede că colecția zoologică a muzeu-

lui nu cuprinde măcar pe de parte fauna regională a Ardealului. Din acest punct de vedere singura încrângătură a Vertebratelor merită atențiune particulară, căci cuprinde o frumoasă colecție de păsări și mamifere ardeleni, corect preparate și bine conservate. Celelalte clase de Vertebrate sunt reprezentate prin material exotic, și numai foarte puține forme ardeleni.

Nevertebratele sunt de asemenea reprezentate în majoritate prin forme exotice și numai foarte puțin ardeleni, mai ales Insecte și în special Lepidoptere.

Ca materiale didactice pentru studiul Zoologiei și Anatomiei comparate, colecția zoologică prezintă desigur deosebită valoare, căci principalele grupe zoologice sunt reprezentate în această colecție prin câteva forme caracteristice.

În ce privește materialul didactic pentru predarea Anatomiei comparate colecția este mai săracă și trebuie îmbogățită cu piese noi în special schelete de Vertebrate, care sunt puțin numeroase.

O deosebită atenție merită grupele biologice ale păsărilor de stepă, pădure, munte și bălți, bine înjghebate, așa ca să poată face o idee exactă de fauna caracteristică a acestor medii particulare. În scurt colecția zoologică a muzeului Ardealului este interesantă atât pentru publicul mare, cât și din punct de vedere didactic pentru școlile secundare ale Ardealului; de asemenea pentru cursurile universitare de Zoologie și Anatomie comparată, prezintă un material prețios.

Muzeul posedă și o bibliotecă destul de bogată care împreună cu Biblioteca Institutului Zoologic reprezintă o bază serioasă pentru cercetări bibliografice a diferitelor cercetări originale de Zoologie și Anatomie comparată.

În ceea ce privește planul de lucru și îmbogățirea colecțiilor zoologice din acest muzeu, direcțiunea a alcătuit următorul plan :

1. În primul loc ajutat de personalul institutului se va alcătui o colecție care are să înfățișeze fauna locală din jurul Clujului

care prezintă un deosebit interes didactic pentru studenții naturaliști. Aceasta colecție va servi acestor studenți ca material de comparație pentru determinarea materialului recoltat în excursiunile zoologice din jurul Clujului.

2. În al doilea rând încă în vara acestui an s'a început a se culege material pentru fauna regională a Ardealului, în special Vermii. Cum fauna unei regiuni așa de întinse ca Ardealul necesită mult timp și specialiști pentru fiecare grupă, o parte din acest material faunistic va fi studiat de Directorul și asistenții Institutului Zoologic, iar o altă parte se va trimite specialiștilor străini bine cunoscuți pentru determinare.

3. În fine se va îmbogăți colecția prin piese comandate din străinătate, atât cât va permite viitorul buget al colecțiilor zoologice.

IV. *Secția mineralogică-geologică* în edificiul Universității din Cluj.

Muzeul mineralogic din Cluj ¹⁾ este în serviciul cursurilor ce se țin la Universitate, dar este deschis și publicului vizitator (Dumineca în orele a. m.). Valoarea muzeului întrece mult valoarea unei colecțiuni care servește numai scopuri pur didactice, având și unele exemplare rare și conținând toate mineralele caracteristice, găsite în Ardeal. Astfel este o colecție regională și prezintă un deosebit interes atât pentru omul de știință, cât și pentru industriașul și practicianul, care dorește să cunoască bogățiile miniere ale pământului românesc.

La aranjarea muzeului s'a ținut seama de aceste cerințe și li s'a dat o deosebită importanță.

1) *Muzeul didactic* este aranjat după sistema Dana. Această parte a Muzeului aranjată în 2 sale mari și 2 coridoare, sunt în apropierea sălei de curs a Institutului Mineralogic-Geologic al Universității și este cel mai cercetat, și aproape singurul cercetat de publicul vizitator.

¹⁾ Comunicatul Muzeului.

2) *Muzeul cercetărilor științifice* este cu mult mai bogat, ascuns în dulapuri cari umplu 4 sale.

3) *Muzeul tehnologic*, ¹⁾ care conține rocele utilizabile ale țării.

La aranjarea Muzeului didactic s'a ținut seamă că va fi cercetat și de public și astfel cuprinde cele mai frumoase eșantioane, minerale cristalizate, petrefacte și minunății ale lumii minerale. La intrare ne întâmpină câteva blocuri de marmură cu Hipuriți dela Hășdate și 2 colonne de bazalt dela Detunata. În antreu observăm un stalagmit uriaș de aproape 5 m. lungime. Mai gros în partea lui superioară decât la bază, ca o cârjă arhierască ridicată din peștera Sighiștelului, pare că vrea să arate cât este de mare contrastul între cele ce vezi în Muzeu și între grandiositatea lucrurilor rămase în sânul naturii.

Coridorul din stânga acestui antreu are o colecție de minerale și roce întocmite pentru cei ce cercetează sala de cursuri. Pe lângă modelele de gips ale celor 32 clase de simetrie cristalină, vedem și exemplare din natură de o regularitate și claritate care îți dă impresia că sunt și ele măestrite. Omul s'a obicinuit să vadă mai multă regularitate la lucrurile măestrite decât la obiectele din natură. Cine privește această colecție, poate vedea că modelul de gips redă măreția originalelor naturii numai în măsura în care o fotografie poate reda măreția din natură.

În prima sală de colecție sunt adunate cele mai frumoase eșantioane și sunt așezate după sistema Dana. În primul rând elementele native începând cu cel mai curat și mai prețuit cărbune, cu *diamantul*, care prin duritatea lui domină toate celelalte minerale. Câteva modele de sticlă ale celor mai mari diamante întregesc grupul mititeleurilor diamante necioplite din colecția noastră. Pe când diamantul prin duritatea lui sfâșie și taie sticlă, fratele lui, *grafitul*, care se găsește în același dulap,

¹⁾ Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Ásványtárának technologiai gyűjteménye Budapest, 1909.

abia dacă poate cerni hârtia. Aici găsim : *sulfur* curat cu cele două haine în care cristalizează, *aurul*, *argintul*, etc.

Pepitele de aur, cristalizate uneori în cristale mari, așa cum rar se pot vedeà sunt aproape toate dela Roșia. Aurul dela Roșia era o mândrie a imperiului roman, care și-a împins hotarele până în Dacia. Cetatea Roșiei este și astăzi martorul vremilor Daciei *felix* ca să vestească lumii cât de mult era prețuit acest aur, care se poate vedeà în cele mai multe muzee mine-

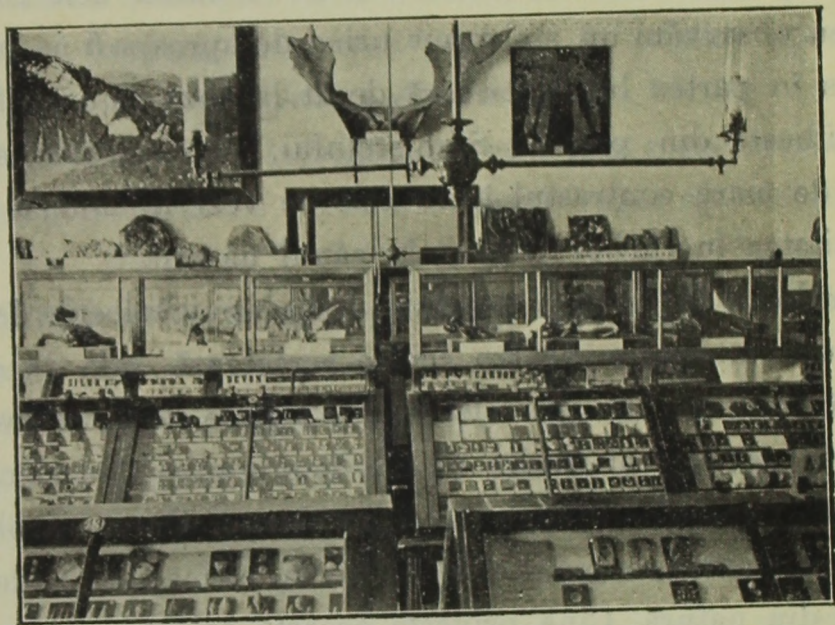

Fig. 16. — Sală în secția mineralogică-geologică a Muzeului Național al Transilvaniei.

ralogice. Rar se vor putea vedea pepite cristalizate atât de frumoase ca exemplarele colecției noastre.

Lângă elementele native se înșiruesc *sulfidele*, *teluridele*. etc. cu cele mai lucitoare și mai frumoase cristale : aricii de *antimonit* dela Baia-Sprie, *blenda* și *galenele*, cu nenumărații, «*ochi de broască*» ai *piritelor*. Câteva rarități ale Munților Apuseni : *silvanitele*, *hessitele* și *nagyagitele* sunt de asemeni bine reprezentate. *Haloidele* și *Oxidele* ocupă o mare parte a colecției. *Cuarțul* cu multele lui varietăți dominează această parte a colecțiilor întocmai cum între *Carbonați* este mai bogat reprezentată *calcita* și *aragonita*. *Silicații* atât de răspândiți pe supra-

fața pământului încât ar putea spune cu drept cuvânt, că pământul este al lor, făcând parte din cele mai multe roce ale naturii, sunt bogat reprezentați și în colecția noastră. Feldspații, piroxenii, anfibolii, smaragdele, aquamarinele, granatele, topazele, turmalinele, micile le găsim aici în cele mai felurite varietăți.

Intr'un dulap special *pietrele scumpe*, tăiate și lustruite, așa cum se pot găsi și în comerț. Câteva modele de sticlă cari sunt în același dulap, se pot cu ușurință deosebi de cele veritabile.

Intr'un alt dulap special este colecția de *meteorite*, între cari cel mai mare exemplar, cu o greutate de 35,7 kgr. este din meteoritul căzut lângă *Mociu* (în apropierea Clujului) la 2 Febr. 1882.

Tot în aceasta sală găsim și *Șteampurile* (moara) *de aur* în forma lor primitivă, cum le găsim în toate ținuturile aurifere ale Munților Apuseni. În grupuri la fel voim să dăm metoda cum se extrage fierul, arama, sarea, aluminiul etc.

A doua sală a acestei colecțiuni cuprinde în statui de mărime naturală pe nemuritorii tuturor timpurilor geologice. Colecția geologică-paleontologică a muzeului nostru cuprinde aproape toate petrefactele caracteristice găsite în Ardeal și o mare parte acelor din străinătate, înșiruite în ordine cronologică a diferitelor epoce geologice. Deosebit de interesant este scheletul *Ursului de caverne* din peștera *Onceasa*, care este unul dintre cele dintâiu schelete complete de acest fel. Tot în aceasta sală găsim în dulapurile de lângă pereți toate rocele caracteristice din Ardeal, dispuse pe regiuni și masive muntoase.

2. *Muzeul cercetărilor științifice* cuprinde 4 săli. Rocale din Ardeal au toate reprezentanți în această colecție. Valoarea deosebită a acestei părți a muzeului nostru o dă colecția bogată de secțiuni subțiri, cuprinsă în trei dulapuri speciale.

3. *Muzeul tehnologic* conține rocele utilizabile ale Țării în două săli și un dulap special așezat în coridor. Această colecție, care are menirea să informeze publicul vizitator despre bogățiile minerale ce pot fi valorizate în țara noastră, această colecție care ar trebui să arate industriașului și comerciantului noi căi de

prosperare, nu s'a putut desvolta până acum, fiindcă ne lipsește deocamdată locul necesar colecțiilor de acest fel. Cuprinde însă și până acum peste 1000 de eșantioane și sperăm că în viitorul apropiat această parte a colecțiilor noastre să fie una din cele mai bogate colecții de roce utilizabile, grație sprijinului dat de Ministerul Industriei.

2. MUZEUL BARON BRUKENTHAL, SIBIIU.

Muzeul Brukenthal din Sibiu¹⁾ este fundațiunea baronului Samoil Brukenthal (1721—1803), fost guvernator al Ardealului. Aceast bărbat luminat era mare pricepător și amator de artă. Majoritatea obiectelor le-a colecționat el însuși în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Unele din tablouri au fost donate de împărăteasa Maria Terezia, altele comandate la artiști vienezi, un mare număr a fost cumpărat la auțiunile din Viena, Germania, Țările-de-Jos și Paris. Colecțiunile le-a așezat în palatul său din Sibiu, clădit la 1791, în stilul palatelor vieneze. Brukenthal s'a ocupat el însuși cu aranjarea muzeului, dar a avut și un custode, pe Samoil Hahnemann, care devenise celebru ca medic prin întemeierea omeopatiei. Primul inventar s'a făcut la finea secolului al XVIII-lea. Prin testamentul său din 3 Ianuarie 1802, baronul Samoil Brukenthal a testat pentru conservarea și îmbogățirea muzeului un capital de 36.000 fl. și a obligat familia sa ca să țină muzeul deschis pe seama publicului în palatul său,

¹⁾ *M. Csáki*: Skizzen zu einem Führer durch das Baron Brukenthal'sche Museum. Hermannstadt, 1895.—Idem: Baron Brukenthal'sche Gemäldegalerie. Eine Auslese etc. Hermannstadt, 1903.—Idem: Die Kupferstiche des Baron Brukenthal'schen Museums. Hermannstadt, 1906.—Idem: Führer durch die Gemäldegalerie. Hermannstadt, 1901—1909. Die Brukenthal'sche Gemäldegalerie, Kronstadt 1911.—*Th. Frimmel*; Kleine Galeriestudien I, Lieferung Neue Folge, Wien, 1894.—*L. Reissenberger*: Die Siebenbürgischen Münzen das Freih. Samuel von Brukenthal'schen Museums in Hermannstadt, Anuarul lic. evangelic, 1878—79 și 1879—80.—*Tóth S.*: Erdély első képtára «Képzőművészeti Szemle», 1880.—*M. Csáki*: Călăuza Pinacotecei, Sibiu, 1920.—*Festschrift* zur Erinnerung an den 200. Geburtstag seines Stifters Hermannstadt, 1921.—*V. Roth*: Mitteilungen aus dem Baron von Brukenthalschen Museum 1—3 Lieferung, 1912—1915.

iar în cazul că linia bărbătească a familiei s'ar stinge, muzeul va trece în posesiunea gimnaziului evangelic din Sibiiu. Baronul Josif de Brukenthal a cedat la 1867 prin testament și palatul Brukenthal gimnaziului evangelic. La 1872 familia Brukenthal se stinge fără urmași. După încercarea nereușită a baronului Iuliu Brukenthal — un succesor maghiarizat al liniei laterale a familiei — de a ataca testamentul, muzeul și palatul trec în posesiunea gimnaziului evangelic, în a cărui proprietate se găsesc și azi. Prin devalvațiunea banilor dela 1811, capitalul muzeului se reduce la

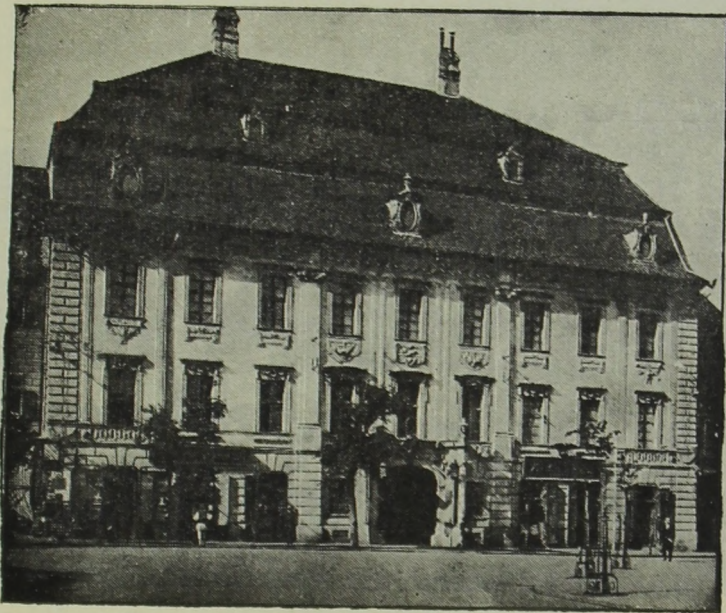

Fig. 17. — Palatul Muzeului Baron Brukenthal în Sibiiu.

7200 florini. În urma acestei pierderi numai la 1817 se face deschiderea solemnă a muzeului, care din cauza veniturilor minimale nu-și poate îmbogăți colecțiile. Prin economii înțelepte pe la 1865 capitalul se ridică la 100.000 fl., de aci înainte având muzeul anual un venit de 6500 fl., se începe completarea și augmentarea colecțiilor. În mod deosebit crește biblioteca, numărul volumelor se ridică dela 15972 la 100.000. Punctul de vedere în privința îmbogățirii muzeului a fost: a da atenție deosebită în primul rând operelor artei săsești, caracteristice pentru dezvoltarea culturii acestui popor. Dar muzeul a fost completat și prin mulaje și reproduceri și prin donațiuni. O achiziție mai

puțin îmbucurătoare au fost tablourile cumpărate în Berlin, deoarece ele nu țin seamă de caracterul galeriei. Conducătorii muzeului îmbogățesc muzeul cu multă circumspecție, tendința este acum a corespunde cerințelor timpului în cadrul intențiilor fondatorului. La 1845 catalogul galeriei de tablouri fu criticat de profesorul Trost, deoarece unele din tablouri au fost atribuite pe nedrept somităților artei. Un alt neajuns era starea deplorabilă a tablourilor în privința conservării. În ambele privințe mu-

Fig. 18. — Sală în galeria de tablouri a Muzeului Baron Brukenthal.

zeul a găsit remediul radical. Tablourile au fost revizuite și restaurate de Carol Schellein, directorul școlii de restaurare din Viena. Numai 12 tablouri au fost restaurate până la moartea lui Schellein. La 1894 și 1899 galeria de tablouri a fost temeinic studiată de distinsul istoric de artă vienez Dr. Th. v. Frimmel. Rezultatul acestui studiu a fost nu numai publicațiunea sa cunoscută, dar și descoperirea originalului de Jan van Eyck. La propunerea sa curatorii muzeului s'a înțeles cu custodele Academiei de belearte din Viena, Eduard Gerisch, care s'a obligat a face toate restaurările pentru 10.000 coroane. Aceste lucrări s'au făcut dela 1869—1899. S'au restaurat la Sibiu 580 tablouri cu defecte

mai mici, 299 fiind mai grav deteriorate au fost trimise la Viena, 245 dintre aceste au fost trase pe pânză nouă.

Muzeul este condus de un custode, un custode-adjunct și patru funcționari auxiliari. Supravegherea, administrarea și îmbogățirea muzeului o îngrijește Curatoriul, care conform fundațiunii se compune din preotul evangelic, un membru al Consistoriului și directorul liceului. Avera muzeului constă din două case, 90762 cor. și donațiuni. Suma anuală destinată pentru cumpărări este 10.000 lei.

În 1916 colecțiile mai valoroase, mai ales tablouri, bijuterii și monede au fost depozitate la Budapesta de frica unei eventuale bombardări a orașului de către trupele române, 48 de lăzi au fost depuse la Muzeul Național din Budapesta. În 1919 ele au fost readuse cu excepția unei singure lăzi cu obiecte arheologice. Din cauza transportărilor tablourile au suferit unele deteriorări mai mărunte, cari pot fi remediate prin restaurare. Aranjându-se din nou, muzeul fu redeschis.

Numărul vizitatorilor variază anual între 3000 și 4000. În 1919 Alteța Sa Regală Principele Carol a vizitat galeria.

În trecut dintre vizitatorii cu nume ai galeriei unii au luat notă în scrierile lor despre muzeu. Așa Kazinczy în «Erdélyi Levelek» din 1818, John Paget la 1842 în lucrarea sa despre Ungaria și Ardeal, Charles Boner la 1866. De mai mare importanță sunt aprecierile savanților istorici de artă ca: Frimmel, Hofstede de Groot, Bredius, Voll, etc. Pentru a atrage interesul public asupra muzeului a servit mult participarea la expozițiile din Brügge, Londra și Erfurt. Dar și din partea conducerii mu-

Fig. 19. — Jan van Eyck: Portretul unui necunoscut. Muzeul Baron Brukenthal.

zeului s'au dat publicații serioase. Ca lucrări premergătoare au servit articolele din 1826—27 în «Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst» și catalogul în manuscris din 1830, 1836 și 1837. La 1844 apare catalogul tipărit al galeriei. La 1882 1884 și 1893 apare un catalog care denotă mai mult simț critic. Urmează apoi catalogul din 1901, 1903 și 1909. Cel din urmă

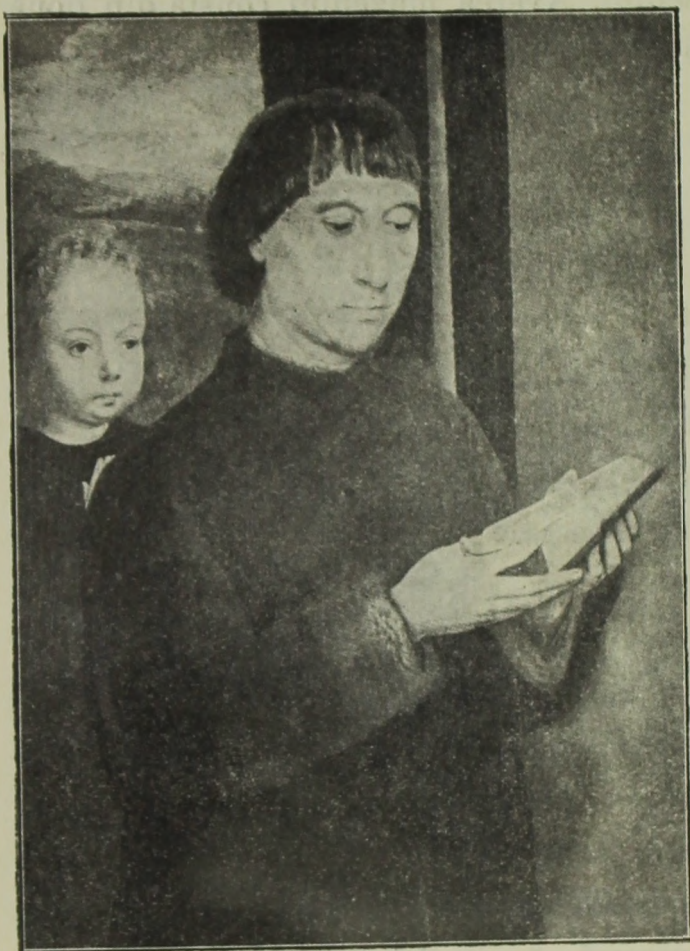

Fig. 20. — Hans Memling : Bărbat citind.
Muzeul Baron Brukenthal.

stă alături de cataloagele muzeelor mai mari din Apus. În 1920 apare primul catalog românesc, prin care se aduc servicii incontestabile culturii publicului românesc. Să sperăm, că în curând vom vedea și un catalog descriptiv în românește, care să popularizeze conținutul tuturor secțiilor. În lucrarea comemorativă apărută de curând, deosebită atenție merită aprecierea secțiilor prin conducătorii lor.

După toate semnele,
Muzeul Baron Bruken-

thal va deveni cu timpul un muzeu național al Sașilor din Ardeal. Ideia este sănătoasă. Primii pași s'au făcut mai de mult, o continuare în prezent : prin luarea în administrație a Muzeului Societății Carpaților din Sibiu se vor uni colecțiile etnografice ale ambelor muzee, formând o secție etnografică a Muzeului Brukenthal, materialul de artă religioasă împreună cu colecția bisericii evang. vor fi expuse în ferula numitei biserici, formând o secție separată. Colecția

de arme a Muzeului Brukenthal se va uni cu colecția de arme a orașului, primind locul potrivit în edificiul primăriei orașului. În modul acesta, prin unirea muzeelor săsești din Sibiu și făcând completările necesare se va naște Muzeul Național Săsesc. Atunci arta internațională din muzeu va forma numai o valoroasă secție, pecetea unei personalități marcante din trecut.

Colecțiunile Muzeului Baron Brukenthal.— Muzeul are în prezent opt secțiuni și anume 1. Biblioteca cu 127.177 volume; 2. Pinacoteca 1372 tablouri; 3. Colecția de stampe 133 vol. și 1189 bucăți; 4. Secția arheologică 6303 obiecte; 5. Secția manuscriselor 2301 volume și fascicole; 6. Secția numismatică și tezaurul 55.295 obiecte; 7. Minerale 3782 bucăți 8. Mulaje 284.

Galeria de tablouri e singura din Transilvania și a ocu-

Fig. 21. — David Teniers: Ioan Botezătorul. Muzeul Baron Brukenthal.

pat al doilea loc în Ungaria de ieri. În deosebi de bogat sunt reprezentate școalele Țărilor-de-Jos în 7 săli și școala germană în 5 săli. Școala italiană cuprinde 4 săli, arta saxonă este de asemenea bine reprezentată. Un număr de tablouri sunt contemporane fondatorului, o serie întreagă însă aparține celor mai distinși maeștri vechi ai artei. Perla galeriei este lucrarea originală a marelui pictor Jan van Eyck: «Necunoscutul cu chaperon albastru»,

care deși poartă signatura lui Dürer (probabil din secolul al XVIII-lea), totuși a fost recunoscută de cei mai de seamă specialiști: Bredius, van Groot, Tschudi, ca operă a lui Jan van Eyck. O altă capodoperă a fost admisă ca lucrare originală a lui Hans Memling, chiar după ce a fost expusă la expoziția din

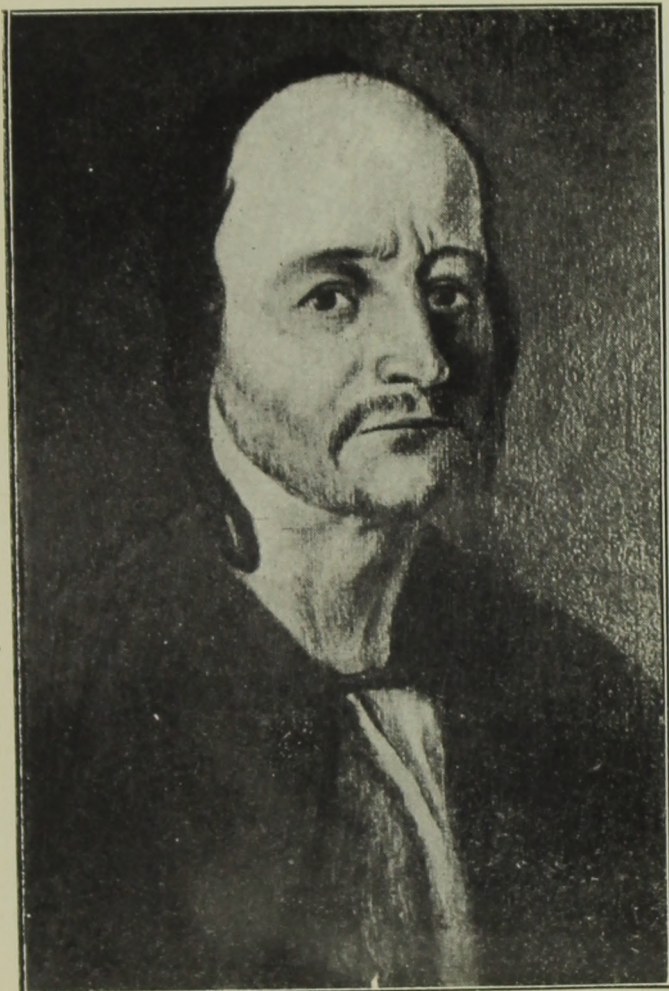

Fig. 22. — Martin Stock: Horia. Muzeul Baron Brukenthal.

Brügge. Ea poartă titlul: «Bărbat citind» (Lesender Mann). Nu numai înrudirile de stil cutablourile din Berlin, Brügge și Roma, dar și expresia și conținutul sufletesc corespund personalității lui Hans Memling. Primei epoce a lui David Teniers j. atribue Hofstede de Groot tabloul reprezentând pe copilul Joan Botezătorul. Lui Tizian ori numai școalei sale se atribue «Logodna Sf. Ecaterina». De Lotto posedă muzeul pe «Sf. Ieronim». Ar duce prea departe a înșira tablou-

rile mai însemnate ale galeriei. Ne vom mulțumi deci numai cu câteva nume mai cunoscute: Jacob Jordaens, Hendrik van Balen, Gilis d'Hondecoeter, Jan Fyt, Michiel Janszen Mierevelt, Harmen Frans Hals, Pieter Molyn, Adriaen van der Venne, Jan Gerrits van Bronkhorst, Cornelius Saftleven Philips de Koninck, Frans van Mieris, Philips Wouwerman Lieve Verschuier, Jan Josias Ossenbeck, Melchior d'Hondecoeter, Jacob Toorenvliet, Willem de

Heusch, Michiel Swerts etc. Dintre pictorii ardeleni sunt de remarcat Johann Martin Stock (1742—1800) și Karl Dörrschlag (1832—1917). Primul are din punct de vedere românesc însemnătatea de a eterniza chipurile martirilor Horia, Cloșca și Crișan.

Din punct de vedere strict muzeologic, ce-i drept, nu ne vom simți pe deplin mulțumiți trecând prin sălile galeriei. Aceasta însă nu este vina direcțiunii. Asemenea neajunsuri inevitabile găsim și la galerii mai celebre din Apus. Edificiul s'a zidit ca palat particular, iar nu ca muzeu. Lumina vine din laturi,

Fig. 23. — Secțiunea arheologică a Muzeului Baron Brukenthal.

uneori este puțin suficientă, tablourile nu sunt puse în valoare, precum ar fi cazul într'un muzeu contemporan. Caracterul dominant al galeriei este aerul aristocratic, precum îl găsim în tablourile vechi olandeze ce reprezintă galeria unui aristocrat: pereții de sus până jos sunt îmbrăcați cu tablouri și prin aceasta individualitatea diferitelor tablouri suferă.

Insemnătatea galeriei o ridică faptul, că în afară de câțiva maieștri mari ai trecutului, ea posedă un considerabil număr de tablouri, cari deși creațiuni ale maieștrilor de al doilea rang, prin raritatea și particularitatea lor, sunt indispensabile pentru studiul istoriei artelor. Luând în considerare problemele muzeelor din

Transilvania, galeria Brukenthal joacă incontestabil primul rol: ca bogăție, ca valoare istorică și artistică, nici una dintre galeriile noastre nu se poate compara cu ea. În schimb cel ce studiază istoria generală a artelor, își va putea întregi cunoștințele tocmai prin ce lipsește aici, studiind galeria Familiei Regale și a muzeelor din București, dincoace de Carpați: colecțiunea Ipolyi la Oradea-Mare, pinacotecele din Timișoara, Cluj, Târgu-Mureș și Arad. Dacă ne este posibil a ne forma o idee generală despre istoria picturii pe teritoriul țării noastre prin originale, aceasta o mulțumim în cea mai mare parte galeriei Muzeului Brukenthal.

Fig 24. — Cabinetul numismatic și tezaurul Muzeului Baron Brukenthal.

Colecția de stampe este întemeiată de fondator, ea are patru despărțăminte: școala olandeză-flamandă, germană, italiană și franceză. Dintre reprezentanții Țărilor-de-Jos remarcăm pe Ostade, Berghem, Goltzius, Sadeler; dintre germani pe Dürer, Chodowiecki, Kilian, Frey, Schmutzer, Bartsch, dintre francezi pe Calot, Audran, Poilly, Dorigny, dintre Italieni pe Caracci, Marcantonio, Morghen, Bartolozzi. În total 91 maiestri francezi, 78 germani, 61 din Țările-de-Jos, 48 Italieni ¹⁾.

¹⁾ Date mai apropiate despre colecția de stampe în «Festschrift zum siebzigsten Geburtstag Carl Albrichs 1906; M. Csáki: Die Kupferstiche des Baron Brukenthalischen Museums (16—18 Jahrhundert) Beschreibendes Verzeichnis.

Secția arheologică-preistorică este așezată în grajdurile de odinioară transformate acum pentru scopurile unui muzeu de antichități. Perlele acestei secțiuni sunt: monumentele lui Mithras, statuia Hekatei, o placă de alabastru reprezentând judecata lui Paris, grupul de marmură a lui Iupiter și Iuno din Alba-Iulia, un

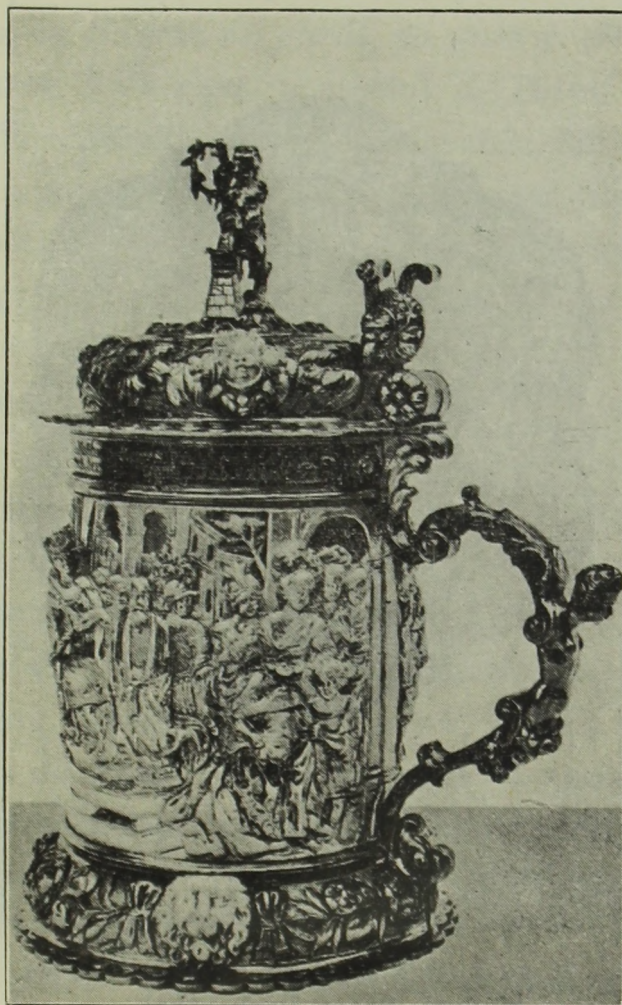

Fig. 25. — Sebastian Hann : Cană.
Muzeul Baron Brukenthal.

umbo dela Hălmaj. Dintre antichitățile preistorice din epoca bronzului : descoperirea din Gusterița (Hammersdorf) dela 1870 și Cincul-Mare (Gross-Schenk) din anul 1880.

În *secția manuscriselor* nu ne putem ocupa aici, decât cu cele vechi. Dintre cele mai vechi sunt : *Summa de trinitate et fide catholica*», din anul 1398, din punct de vedere artistic și științific cele mai importante : *Codex Altenberger* din secolul al XIV-lea,

cu icoana răstignirii și jurământul oficial al conducătorilor orașului Sibiu; un breviariu din secolul al XV-lea ¹⁾, numit «Breviarium Brukenthal» cu miniatură din viața de toate zilele și din Biblie; un antiphonarium din secolul XV, cu inițiale bogate. De

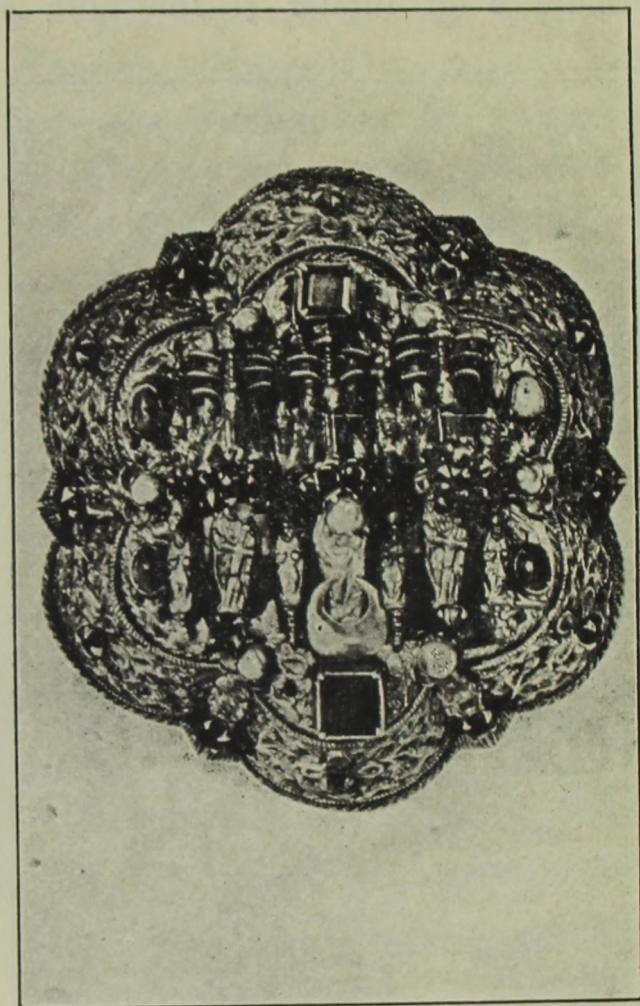

Fig. 26. — Agrață săsească din sec XVI-lea.
Muzeul Baron Brukenthal.

deosebită importanță pentru Ardeal sunt articolele dietei ardelenene din sec. XVI—XVIII. Se mai găsesc diplome ale Domnilor români din sec. XVII-lea.

Secțiunea numismatică are un rol important nu numai în Muzeul Brukenthal, dar și în general ca și o bogată colecție de monede ardelenene. În afară de valoroasa colecție greacă, romană și barbară, cea mai importantă parte conține monedele ardelenene

¹⁾ *M. Csáki*: Das Breviarium Brukenthal. Hermannstadt, 1913.

și maghiare, aproape complete. O parte amonedelor mai valoroase este expusă publicului, aranjarea restului va reclama în urma schimbărilor provocate prin împrejurările războiului, un timp mai îndelungat.

În această secție sunt așezate lucrările artei industriale din Transilvania, în deosebi importantele lucrări ale giuvaergiilor: brâuri lucrate cu filigran ori email, cu perle și pietre scumpe, lucrări din secolul XVI până în secolul XVII-lea. Ca produse ale artei săsești din Ardeal pot fi privite agrafele din epoca reformățiunii, dar și numeroase alte obiecte ale giuvaergiilor: cupe, ibrice, tacâmuri, ciborii, chrismatorii. Celebrul giuvaergiu sas Sebastian Hann este reprezentat prin câteva importante lucrări. Colecția s'a îmbogățit prin tezaurele bisericilor din Sibiu și Cisnădia, depozitate la muzeu. Din acest din urmă tezaur fac parte o monstranță și un crucifix din sec. XV-lea, cari caracterizează culmea giuvaergiei ardelenene. În afară de aceste lucrări indigene secțiunea posedă și o colecțiune de inele antice și din epoca renașterii (gеме și camee).

Colecția de mulaje: cuprinde în majoritate antichitatea, dar și câteva alte epoce: opere de Michelangelo, Schlüter, Canova, Danecker, Thorwaldsen, Schadow, Rauch, Rietschel.

Colecția de minerale este cu mici excepții specific ardelenă. De oarece această colecție iese din cadrul Muzeului Brukenthal, se proiectează depozitarea ei la Muzeul Societății de științe naturale din Sibiu.

Muzeul posedă o foarte însemnată *bibliotecă* ¹⁾. A ne ocupa de ea nu intră în cadrul preocupărilor noastre. Totuși trebuie să remarcăm câteva opere prețioase: Două manuscrise ardelenene din jumătatea primă a secolului al XV de Antoniu din Mediaș și Valentin Mathias din Sibiu. Dintre cele vre-o 300 de incunabule cel mai vechi este a lui Toma de Aquino: *Opus praeclarum*

¹⁾ Katalog de Bibliothek des Baron Brukenthalischen Museums in Hermannstadt 1896 - 900.—*F. Müller*: Die Incunabeln der Hermannstädter Capellen-Bibliothek I—II, (Fără an).—*R. Speck*: Die Bibliothek. (In «Festschrift», etc.)

quarti scripti dela 1469, tipărit de Petrus Schöffer în Mainz, una din cele mai importante tipărituri ale lumii. În privința inițialelor și ilustrațiilor se distinge biblia tipografului Koburger din 1483, apoi biblia tipărită la 1522 în Leyden. Din sec. al XVI-lea s'au păstrat mai multe cărți religioase ale Sașilor din Ardeal. O idee despre orașele vechi din Ardeal ne dă cartea ilustrată: «*Stadtbilder der ganzen Welt*» din 1592. Numeroase cărți privesc istoria Transilvaniei. Din colecția de hărți este de relevat «*Mappa della Transilvania*» de Visconti dela 1699. Din biblioteca modernă pe noi ne va interesa în primul rând biblioteca de istoria artelor.

3. MUZEUL ASOCIAȚIUNEI PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN, ÎN SIBIIU.

Dacă muzeul Baron Brukenthal din Sibiiu numai cu timpul a devenit, ori e pe cale să devină, un muzeu național al Sașilor, Muzeul Asociațiunii din Sibiiu ¹⁾ a avut dela început caracterul de muzeu național al Românilor. Deosebiriile sunt mari între aceste două muzee din acelaș oraș. Secția etnografică este mai bogată în Muzeul Asociațiunii, în schimb nu se poate face comparație între secțiile culturale ale acestor două muzee. Pe când în primul caz se moștenește un muzeu considerabil al unui aristocrat bogat împreună cu un capital pentru susținere și augmentare, în al doilea caz prin contribuțiunile modeste ale unui popor sărac se creiază un muzeu, care nu are mijloacele materiale pentru dezvoltare și care apelează la donațiuni. Prima este o instituție seculară, a doua o instituție de tot tineră. Pe când la primul muzeu scopul principal a fost susținerea și dezvoltarea muzeului, la al doilea chestiunea muzeelor a fost numai o parte din multiplele preo-

¹⁾ «*Transilvania Revista Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*» număr jubilar 1861—1911. Pag. 457—75: Oct. C. Tâslăuanu: Muzeul Asociațiunii. — Din problemele Asociațiunii, (Sibiiu, 1920). — I. Georgescu, Proiect de reorganizare a secțiilor științifice-literare ale Asociațiunii, Sibiiu, 1920. — Statutele Asociațiunii, Sibiiu, 1919, *Transilvania LI*, No. 5—9. Pag. 564—567. — *Transilvania LII*, No. 7—8. Pag. 536—537—588—598—99.

cupări culturale ale Asociațiunei. Așa se explică deosebirea între scopul, valoarea și numărul colecțiilor.

Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român s'a ocupat chiar în primii ani ai existenței sale cu ideea de a înființa un muzeu. Secretarul G. Barițiu propune la 1861 să se adune material folcloristic, inscripții romane și documente.

Fig. 27. — Muzeul Asociațiunei pentru literatura română și cultura poporului român. Sibiu.

Raportul bibliotecarului Cristea amintește niște colecțiuni primite la 1867, cari vor fi temelia unui «muzeu de însemnătăți». Prima amintire a muzeului se face la 1868, când Visarion Roman propune să se tipărească catalogul muzeului. Acest muzeu era însă modest, așa se explică propunerea secțiunei științelor naturale din 1880 pentru înființarea unui muzeu istoric-natural. La 1881 Dr. P. Barcianu se ocupă din nou cu înființarea unui muzeu

și ne dă ocazie să constatăm cât de înțelept se apreciază rostul și însemnătatea muzeelor combatând principiul «curiozităților». Membrul supleant Eugen Brote la 1882 face propunerea ca Asociațiunea să clădească un edificiu propriu pentru toate reuniunile române din Sibiiu. S'a decis cumpărarea casei No. 8, pe strada Morii. Edificiul pe lângă alte scopuri aveà să adăpostească și colecțiile. După ce Asociația la 1896 cumpăraseră un «intravilan», în anul 1897 Dr. C. Diaconovich, primsecretarul Asociației, prezintă un raport conștiincios privitor la înființarea unei «case na-

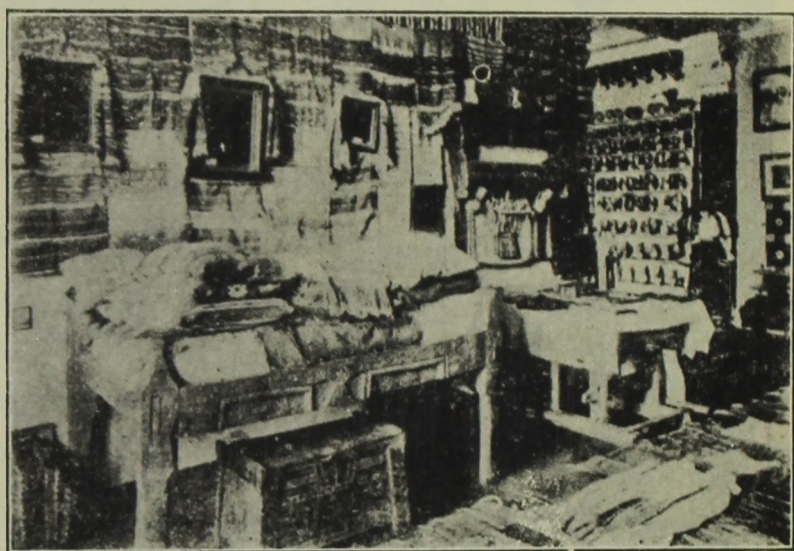

Fig. 28. — Interior în secția etnografică. Muzeul Asociațiunii.

ționale». Cu ocazia adunării generale a acestui an, Diaconovich prezintă din nou proiectul. Dr. Augustin Bunea erà de părerea ca să nu se înființeze muzeul proiectat, ci să se dea ajutor pentru muzeele gimnaziilor române. După discuții pasionate chestiunea s'a pus la vot: ideia muzeului central învinge cu 45 față cu 34 voturi. S'a hotărât deci ridicarea unei «Case naționale» care va cuprinde între altele și un muzeu istoric și un muzeu etnografic: adecă un muzeu național-cultural. Cea mai mare greutate a constituit însă faptul, că Asociațiunea nu avea fondurile necesare. În câștigarea fondurilor Diaconovich și-a câștigat merite frumoase. Prin loteria Asociațiunei și prin introducerea răscumpărării felicitărilor de anul nou a adunat până la 1905 suma de 26.000 cor.

Prin colecte și donațiuni s'au mai adunat 100,000 cor., dintre cari 24.000 a donat familia Mocioni. Asociațiunea s'a putut acum gândi serios la edificare. Dintre 26 planuri fu acceptat acela a lui Aladár Baranyai din Zagrabia. La 1903 s'a pus piatra fundamentală, iar la 1905 s'a făcut inaugurarea muzeului, care a fost totodată o mare serbare națională. Edificiul a costat 158.426 cor. 97 fil.

Muzeul Asociațiunii prin aceasta de fapt a luat ființă, deoarece până atunci era numai în stadiul de «colecțiuni». Ca punct de orientare a muzeului comitetul central a stabilit următoarele

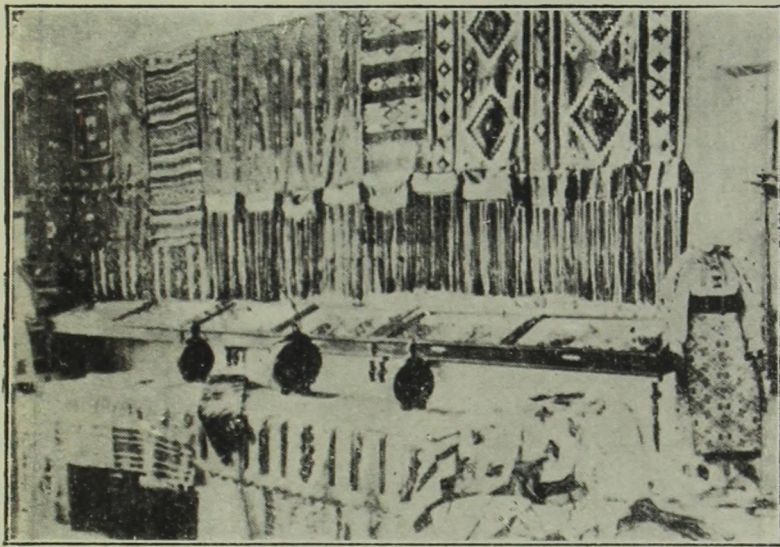

Fig. 29. — Covoare și porturi naționale în Muzeul Asociațiunii.

două secțiuni: 1. secția istorică și 2. secția etnografică. Pentru a pune bază serioasă muzeului, Asociațiunea a aranjat expoziția din 1905. Meritul aranjării expoziției este al lui Diaconovich. Expozițiunea a reușit uimitor: ea numără 9000 obiecte, a costat 6000 cor. o sumă, care a fost acoperită din prețul de intrare și donațiuni. O parte a obiectelor a fost donată de proprietari, o mică parte cumpărată. Muzeul Asociațiunii cuprindea vre-o 3000 obiecte. La sfârșitul anului 1906 se angajează un custode interimal cu retribuția anuală de 200 cor. În 1909, comitetul central a luat următoarele dispoziții: 1. să se facă o selecțiune a obiectelor de muzeu. 2. în lipsa mijloacelor materiale secretarul literar să se îngrijească de muzeu. 3. pentru sporirea succesivă a colecțiilor

în fiecare an să se ia în bugetul Asociațiunii o sumă oarecare. Muzeul ia un nou avânt sub îngrijirea secretarului O. C. Tăzlăuanu. În cursul anului 1909 muzeul s'a sporit cu 1100 obiecte. S'a trimes circulară directorilor despărțămintelcr, s'au aranjat expoziții etnografice, trimițând sute de obiecte pentru muzeul central. Pentru înzestrarea sistematică a muzeului adunarea generală din 1910 a autorizat pe secretarul literar Tăzlăuanu ca să facă călătorii pentru a aduna și cumpăra obiecte. În ce privește activitatea internă a muzeului s'a făcut un inventar general, tipărituri

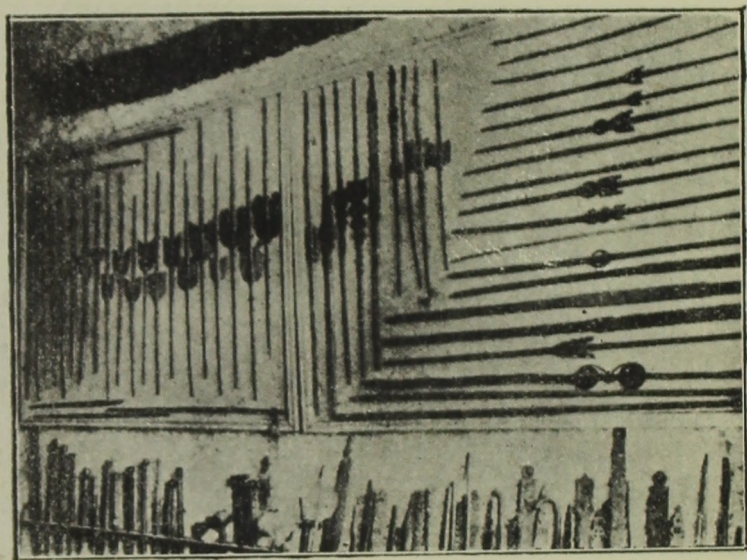

Fig. 30. — Furci de tors. Muzeul Asociațiunii.

pentru catalogarea pe fișe, un registru de intrare însoțit de un indice alfabetic. Creșterea colecțiilor a mers repede înainte până la 1916, când o parte a obiectelor, precum la celelalte muzee, de frica unei bombardări, au fost depozitate în 10 lăzi la Muzeul național din Budapesta. Abia în 1919 cu ocazia ocupării Budapestei au fost readuse. Numărul vizitatorilor în anii din urmă variază între 10 și 15.000 anual.

Colecțiile Muzeului Asociațiunii. — Secția etnografică a Muzeului Asociațiunii este cea mai mare dintre toate colecțiile din Ardeal. Ea cuprinde peste 15.000 obiecte. Pentru a ne forma o idee despre mărimea celorlalte colecțiuni etnografice să remarcăm următoarele cifre: Muzeul Săcuilor din Sf. Gheorghe are

peste 6000 de obiecte, Muzeul Carpaților din Cluj, tot atâtea obiecte, urmează apoi colecția Muzeului Național din Cluj cu vre-o 3000 obiecte, plus colecția Orosz 6000; secțiunile etnografice ale celorlalte muzee: Muzeul Societății Carpaților din Sibiu, ale muzeelor din: Deva, Timișoara și Baia-Mare sunt colecțiuni mai modeste.

Muzeul Asociațiunii are următoarele secțiuni: etnografică cu 15.214 obiecte, arheologică 3808, industrială 860, bisericească 845, artistică 430, economică 380, școlară 1200, de naturale 29.304 obiecte. Biblioteca numără 28.540 volume.

Numărul mare al obiectelor etnografice este cu atât mai uimitor, cu cât Muzeul Asociațiunii este cel mai tânăr muzeu etnografic din Ardeal. În secția etnografică se găsește o serie de obiecte etnografice mult admirate, așa țesăturile, broderiile, lucrările în lemn, seria de porturi naționale, serbarea junilor din Brașov, etc. Secția bisericească posedă numeroase icoane, potire, portrete ar-

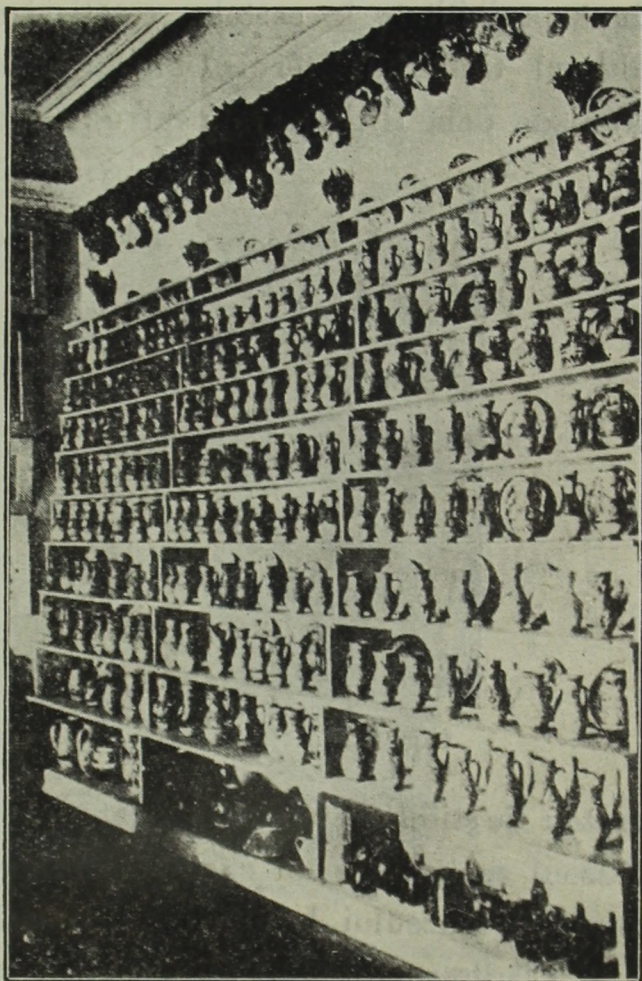

Fig. 31. — Olăria. Muzeul Asociațiunii.

hierrești, vederi fotografice ale bisericilor. Secția artistică cuprinde 40 de picturi ale artistului brașovean Mișu Pop, 200 de Octav Smighelski, altele de Flaviu Domșa, Cabadaieff, Albescu, Chidu, etc. În prezent au loc tratative pentru a câștiga tablourile familiei Smighelski. Secția arheologică cuprinde monede și inscripții romane. Bărbații însemnați ai Transilvaniei sunt re-

prezența prin portrete, de ex. : Șaguna, Mocioni, Doda, Ursu, etc. Scopul Muzeului Asociațiunii este clar descris în broșura «Din problemele Asociațiunii»: «să fie oglinda fidelă a tot ce România întregită și în deosebi Dacia Superioară posedă ca artă, etnografie, arheologie, numismatică, economie, armament, științe naturale, industrie, comerț, etc. Asociațiunea intenționează a înființa muzee regionale în sediile despărțămintelor, plasându-le după posibilitate în castele, cetăți și case vechi, cunoscute. În ultimul timp Ministerul Cultelor a cedat două săli în castelul Huniade dela Hunedoara pentru muzeul despărțământului. Un

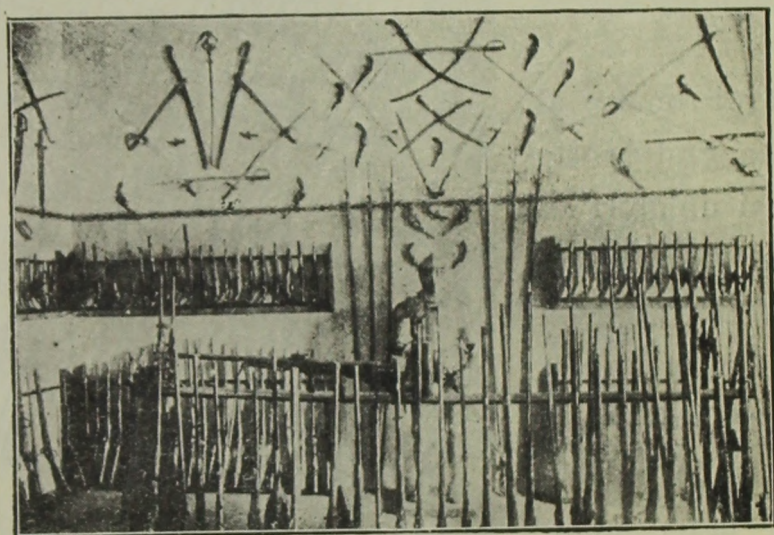
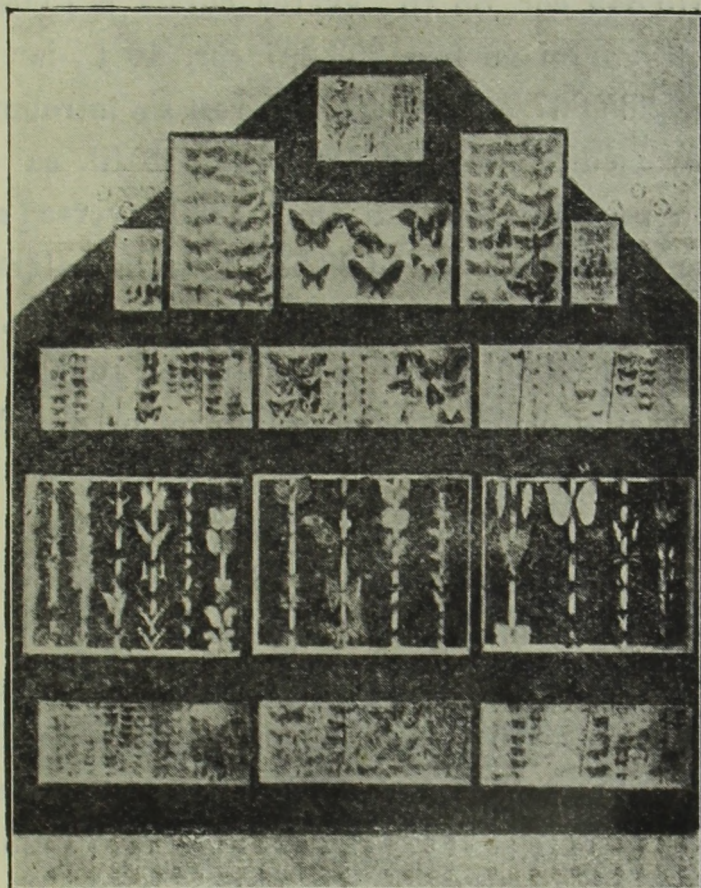

Fig. 32. — Secția armatei. Muzeul Asociațiunii.

muzeu de științe naturale a înființat până acum Asociația la Hațeg. Muzeul central are un custode, supravegherea și promovarea intereselor muzeului le îngrijește Consiliul Muzeelor nou înființat.

Clădirea muzeului nu s'a făcut numai pentru scopurile muzeului, Asociațiunea avea intenția de a înființa o casă națională care să servească mai multe scopuri culturale și numai între altele să aibă și câteva odăi pentru muzeul istoric-etnografic. Așa se explică felul cum s'a zidit muzeul, care servește mai mult păstrarea obiectelor adunate. Colecțiunile au crescut atât de repede, încât sălile în cari se găsesc azi colecțiunile s'au dovedit prea puține pentru a primi numărul mare al obiectelor. Aceasta explică pentru ce sălile sunt supraîncărcate cu obiecte.

O parte a colecțiilor nici nu a putut fi expusă din lipsă de spațiu. Din cauze materiale nici dulapuri și vitrine scumpe nu s'au putut face. Și dacă etnograful și muzeologul specialist din punctul lor de vedere superior vor avea de obiectat ceva în muzeul Asociațiunii, cei ce știm cu ce minimum de cheltuieli s'a făcut tot muzeul prin amatori de artă și apărători ai conștiinței și culturii românești, nu numai că vom găsi explicații și scuze

No. 33. — Secția de Istorie naturală în Muzeul Asociațiunii.

justificate, dar vom admira baza viitorului mare muzeu al Românilor ardeleni, care s'a pus aci din propriile puteri ale unui popor neglijat de statul maghiar și care totuși a știut să creeze cel mai mare muzeu etnografic al Ardealului în cel mai scurt timp. Rămâne acum o datorie culturală tot atât de grea a conducătorilor de azi, de a sistematiza și completa colecțiile după principii științifice și a le expune în conformitate cu cerințele muzeologice de azi. Nu ne îndoim că și această operă cu timpul va fi

realizată. Statul și particularii vor ști să dea sprijinul moral și material, fără care înaintarea serioasă cu greu este de închipuit, în deosebi în împrejurările de azi.

Problema muzeelor este una numai dintre cele cinci probleme mari fixate în programul de activitate al Asociațiunii. Activitatea această reclamă fonduri însemnate. Avera totală administrată de Asociațiune s'a urcat în 1919, în afară de imobile, la suma de 1.675.849 cor. 86 fil., averea curată la 1.604.105 cor. 53 fil. Cheltuelile anului au fost 203.207 cor. 40 f., iar venitul fondului general 265.867 cor. 98 fil. Din rest s'a întrebuințat 12.000 ca amortizare a edificiului, iar 4894 cor. 73 fil. ca dotație muzeului pentru procurări noi. În anul 1920 averea administrată de Asociațiune se urcă la 1.028.52.12 L. în afară de imobil. Veniturile fondului general au fost 428.692.60 L., cheltuelile 394.374.93 Lei. În 1920, Statul a sprijinit cu 100.000 Lei Muzeul Central al Asociației prin Inspectoratul muzeelor din Transilvania.

4. MUZEUL BĂNĂȚEAN, TIMIȘOARA.

Muzeul ¹⁾ este fondat în anul 1872 de Sigismund Ormós, fost prefect al județului Timiș. La inițiativa lui s'a format «Societatea sud-ungară de istorie și arheologie». Colecțiunile au fost adăpostite până la 1876 în palatul episcopului de Cenad, apoi au ajuns în edificiul Wellauer. Clădirea actuală este ridicată de județul Timiș în anul 1888. Aranjându-se colecțiunile în 1891, muzeul a fost deschis pe seama publicului. Toate colecțiunile

1) Történelmi és régészeti értesítő I—X. Temesvár 1875—1884. — Uj folyam I—XXX Temesvár 1885-1917 — *Patzner* I: Emlékkönyv a délmagyarországi tört. és régészeti múzeum-társulat épületének és gyűjteméneinek ünnepélyes megnyitása alkalmából. Temesvár, 1891—*Kalauz* a délmagyarországi tört. és régészeti múzeum társulat épületének és gyűjteményeinek ünnepélyes megnyitása alkalmából. Temesvár. 1881 — *Kalauz* a délmagyarországi tört. és régészeti múzeum-társulat képtárában. Temesvár 1912. — A délmagyarországi történelmi és régészeti múzeum társulat alapszabályai, Temesvár 1897.—*Berkeszi* I: A Temesvári Múzeumkérdés. Temesvár, 1901. — *Berkeszi* I.: Temesvári Művészek. Temesvár, 1910—0 sumă de studii ale d-lui *Berkeszi* în *Értesítő*.—*Berkeszi*: A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum Temesvárott. M. és K. *Értesítő* II. 4.

stau sub egida Inspectoratului din 1898. «Societatea sud-ungară de istorie și arheologie» s'a unit la 1885 cu «Societatea de muzeu sud-ungară», fondată la 1882. De aici înainte societatea poartă titlul de «Societatea sud-ungară de muzeu istorică și arheologică». Titlul Societății necorespunzând împrejurărilor actuale, s'a schimbat în «Societatea bănățeană de istorie și arheologie». Statutele Socie-

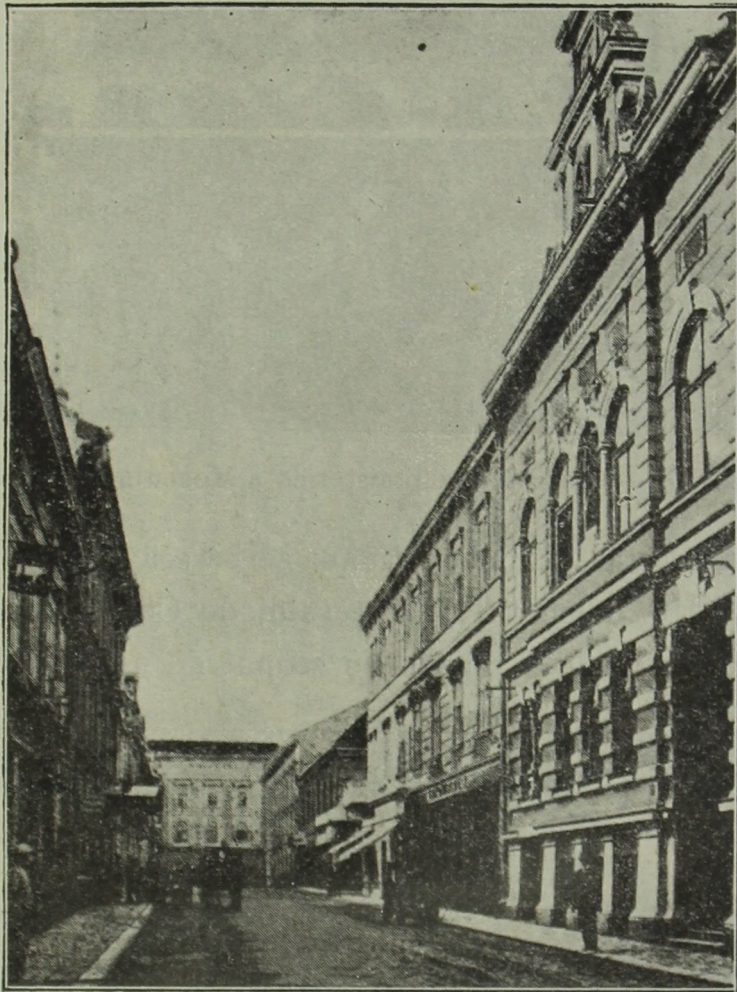

Fig. 34. — Muzeul Bănățean, Timișoara.

tății aprobate de Ministerul Artelor, sunt acum aprobate și de Ministerul de Interne. Edificiul cu timpul a devenit prea mic pentru numeroasele colecții. Societatea în trecut a început o acțiune serioasă ca toate colecțiile sale să fie adăpostite într'un palat cultural. Orașul a oferit în afară de teren 100.000 cor., județul tot atât, Statul a decis un ajutor de 160.000 coroane în rate de 10.000 plătite până la 1917. Acțiunea însă

a rămas numai un plan, care așteaptă azi realizarea. Societatea a editat anuare până la 1917, a făcut săpături arheologice la Periamoș, acestea însă au fost întrerupte prin război. Activitatea

Fig. 35. — Din colecția preistorică a Muzeului Bănățean.

Societății a încetat prin ocupațiunea sârbească a orașului. În 8—9 Noembrie 1918 delegatul Ministerului de Culte din Budapesta Leopold Ács, a venit la muzeu cu scopul de a transporta la Bu-

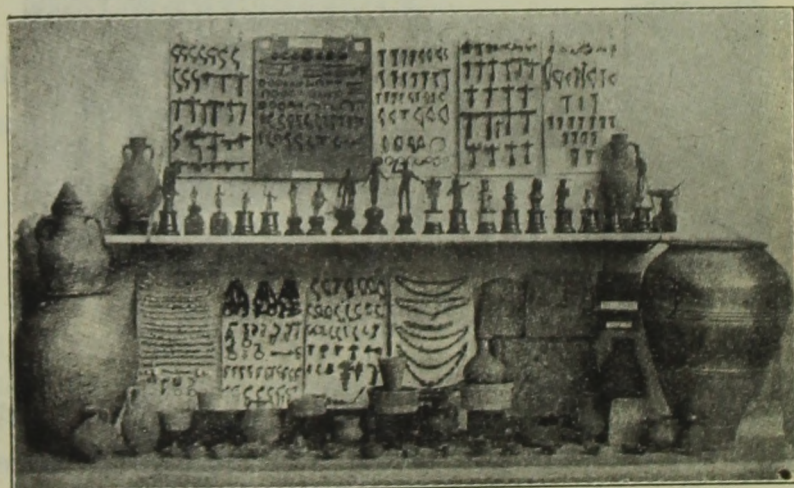

Fig. 36. — Statuete și obiecte mărunte romane. Muzeul Bănățean.

dapesta depozitele Statului și obiectele mai valoroase. Din cauza greutăților de transport însă nu a dus decât ceea ce a avut loc în geamantanul său: 90 obiecte mărunte, mai ales monede rare, în

total 1882 obiecte. În 1919 între 25 Mai și 18 Iunie, trupele sârbești au revendicat de la muzeu obiectele depozitate de stat, toate obiectele bănățene de interes sârbesc și muzeul regimentului de infanterie No. 61. În afară de muzeul regimentului, s'au dus de către trupele sârbești 186 de obiecte ale muzeului, ale căror valoare este considerabilă, având în vedere că numai câte un tablou din aceste valorează 10—20.000 Lei. La 1 Iulie 1921, muzeul s'a deschis din nou publicului. S'au făcut inscripții în trei

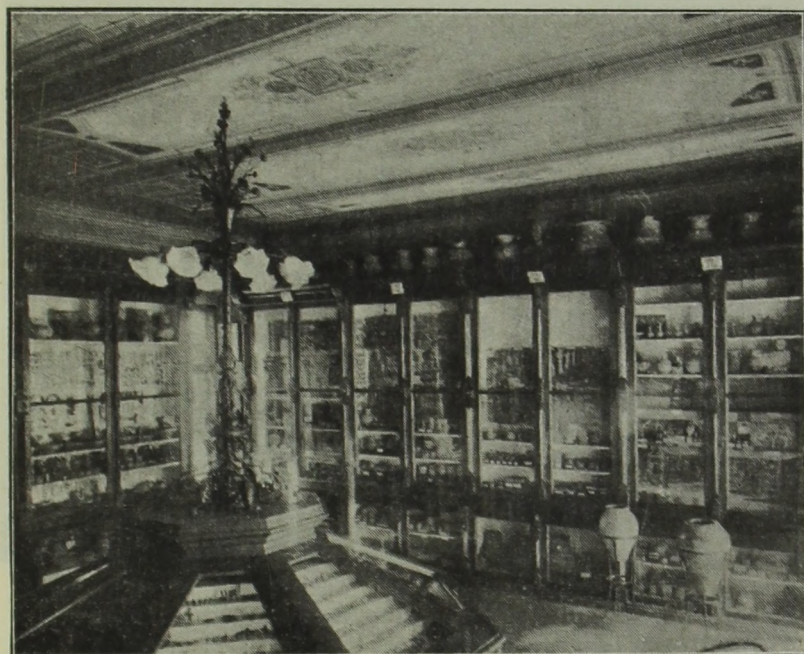

Fig. 37. — Secția arheologică a Muzeului Bănățean.

limbi și s'a început și etichetarea obiectelor în trei limbi. În 1920 muzeul s'a îmbogățit cu 209 obiecte.

Muzeul bănățean cuprinde o bibliotecă și arhivă de 13.209 opere, o colecție de antichități cu 48.154 obiecte, secția etnografică cu 1381, secția artistică cu 3061 obiecte. Cu excepția secției artistice aproape toate obiectele sunt găsite pe teritoriul Banatului, chiar și în secția artistică se vede năzuința de a colecționa operele artiștilor bănățeni. O tendință fără îndoială, foarte sănătoasă. Ca o excepție rară în regulile muzeelor din fosta Ungarie este faptul, că în Muzeul bănățean se ține seamă și de celelalte națiuni din Banat. Sârbii și Românii sunt reprezentați în secția

etnografică, dar și în cea artistică. Baza există, trebuie numai dezvoltată mai departe. Biblioteca cuprinde cărți și reviste de istoria artelor, arheologie, etnografie, artă industrială și istorie, opere, care în puține orașe din Transilvania se găsesc. Arhiva constă din tipărituri mărunte, documente, hărți, autograme, etc. Dulapurile bibliotecii sunt supraîncărcate așa că o parte din arhivă a trebuit să fie plasată în dulapurile pentru obiecte. Muzeul are inventare după specialități și intrate. Catalogul subsecțiilor încă nu s'a

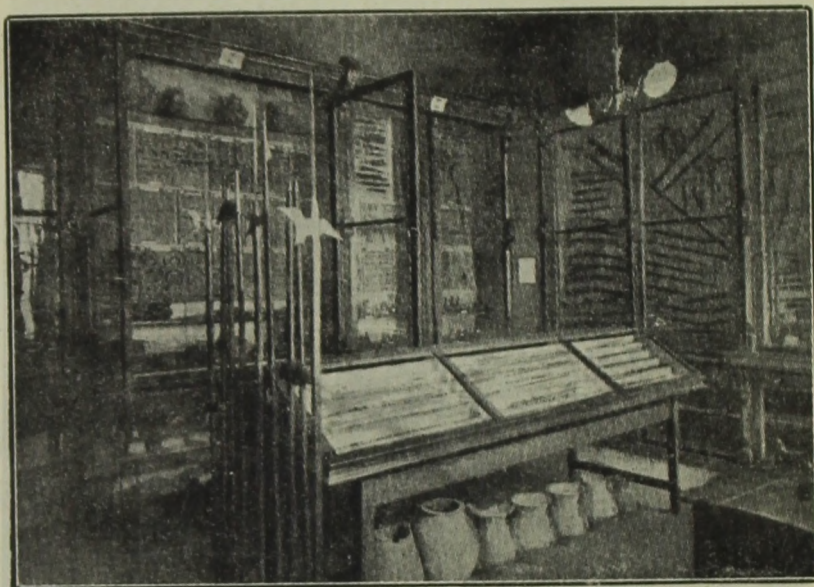

Fig. 38. — Colecția de arme a Muzeului Bănățean.

făcut. Colecția de antichități cuprinde 30.909 monede, medalii și bancnote, 17.245 obiecte preistorice, romane, egiptene, medievale, moderne și de pietate. Secția artistică cuprinde 19 statui, 463 picturi, 2229 desemnuri și gravuri, 149 fotografii, 196 obiecte de artă industrială și 5 alte obiecte. Valoarea colecțiilor nu s'a stabilit încă în mod oficial, numai a picturilor înainte cu 10 ani, când au fost prețuite la 100.000 coroane. Colecția de bele-arte nu posedă creațiuni ale măștrilor de rangul întâiu, ci numai de a doua și a treia mână, ceea ce se explică prin mijloacele reduse ale fondatorului. Statul a îmbogățit galeria cu tablouri. Fără îndoială tablourile artiștilor bănățeni ne interesează în primul rând, mai ales cei români: Popescu și Daniel. O parte a secțiunii arheologice este rezultatul săpăturilor făcute de muzeu. Din cauza

lipsei de spațiu colecțiunile sunt prea îngrămădite. Inscricțiunile explicative nu lipsesc. Să sperăm, că muzeul va primi un edificiu demn, ca să scape din provizoratul în care se găsește.

Muzeul aparține Societății arheologice. Starea financiară a Societății nu este favorabilă, deoarece o mare parte a capita-

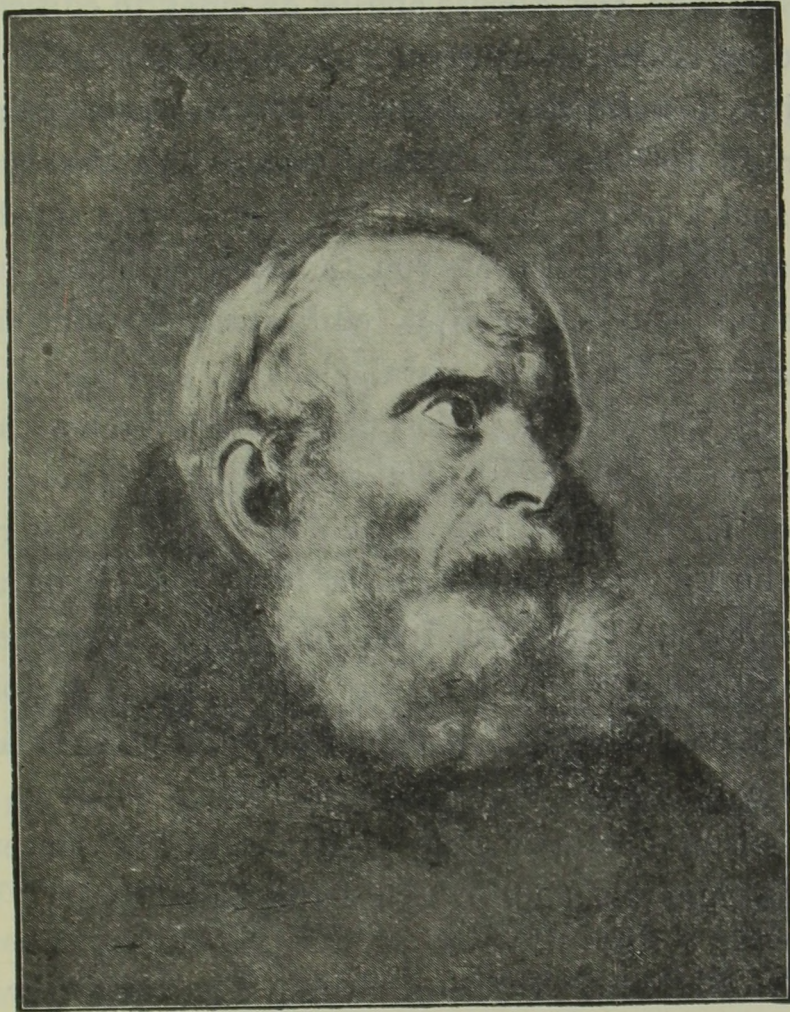

Fig. 39. — Nic. Popescu : Portret. Muzeul Bănățean.

lului a fost depusă în împrumut de stat maghiar, care nu aduce venit. Taxele membrilor nu intră regulat.

În trecut atât statul, cât și județul și orașul au ajutat muzeul. Statul dela 1898 cu 300 coroane, ridicând ajutorul la 5.000 coroane anual. Orașul Timișoara cu 400 coroane anual, iar județul cu câte 575 coroane.

Colecțiile de istoria naturală ale Muzeului Bănățean.—

Colecțiile de istoria naturală ¹⁾ ale Muzeului Bănățean aparțin unei alte societăți. «Societatea naturaliştilor din Ungaria de sud» s'a ocupat la început numai de conferințe și bibliotecă. La 1877 secretarul societății propune înființarea unui muzeu de științe naturale. La început colecțiile au fost așezate la școala reală, la 1888 ele intră în trei camere oferite de județ, în edificiul în care se găsesc azi colecțiile Muzeului Bănățean. În 1898 colecțiile societății au fost supuse controlului de stat prin Inspectoratul Muzeelor. În 1903 a primit încă o cameră și a fost aranjat din nou. Muzeul a primit dela 1902 câte 500 coroane anual ca ajutor de stat, iar dela 1902—13 câte 800. Colecțiile împreună cu celelalte ale Muzeului Bănățean așteaptă edificarea palatului cultural la care în trecut a contribuit statul, județul și orașul. Biblioteca societății de 4330 volume a fost depozitată la Biblioteca orașului. Colecțiile constau din vre-o 1300 obiecte. La 1877 intră în muzeu colecția de insecte a lui Ede Merkl, în anul viitor herbarul Banatului a lui Francisc Wuchetich, la 1879 colecția de trunchiuri a căilor ferate maghiare. La 1886 în schimbul descoperirii unui mastodont Institutul geologic a dat o colecție paleontologică de 346 bucăți. Societatea a contribuit cu ajutor material la călătoria în Africa a lui Emil Holub, care la 1886 a donat o valoroasă colecție de istoria naturală și de etnografie. În 1897 muzeul câștigă colecția de minerale (200 bucăți) a lui Ioan Elter.

5. MUZEUL NAȚIONAL SĂCUIESC, SF. GHEORGHE.

Trecem la al patrulea muzeu național din Ardeal: Muzeul Săcuesc din Sf. Gheorghe. Dacă Muzeul Asociațiunii este un muzeu național al Românilor, Muzeul Baron Brukenthal al Sașilor,

¹⁾ A délmagyarországi természettudományi társulat módosított alapszabályai. Temesvár, 1889.—Természettudományi Évkönyv, 1875—76.—Természettudományi füzetek I—XXVI. Temesvár, 1877—1903.—Ries Ferenc: A délmagyarországi természettudományi társulat története, 1899.—Tökés L. A. délmagyarországi természettudományi társulat paleontologiai új gyűjteményének ismertetéses lajstroma, 1902.

Datele de mai sus pe baza «Magyar Minerva», 1915.

Muzeul din Sf. Gheorghe este al Săcuilor ¹⁾. Pe când însă aceste muzee reprezintă, ori doresc să reprezinte o singură națiune din Ardeal, Muzeul Național al Transilvaniei din Cluj va avea singur menirea de a reprezenta toate națiunile din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, așa cum Muzeul Bănățean are a se ocupa de trecutul Românilor, Germanilor, Sârbilor și Ungurilor din Banat.

Muzeul a fost fondat la 1875 de văduva lui Ioan Cserey, născută Emilia Zathureczky cu ajutorul instructorului Juliu Vasady. Colecțiile au crescut mereu în locuința particulară a proprietarei, încât nu au mai avut loc la Imecsfalva. Proprietara le-a oferit ju-

Fig. 40. — Muzeul Național Săcuesc în Sf. Gheorghe.

dețelor Trei-scaune, Odorhei și Ciuc împreună cu un fond de 2000 cor. Luarea în primire s'a făcut la 1879. Colecția a cuprins 8779 obiecte, între care 4000 a constat din cărți, diplome, hârtii. Restul se

¹⁾ A székely nemzeti múzeum értesítője I—III. Sepsiszentgyörgy, 1890—1902.—*Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, évi állapotáról.* Sepsiszentgyörgy, 1904—1915.—*Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1915 évi állapotáról (Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1916)* — Nagy G: A Székely Nemzeti Múzeum öskori gyűjteménye. Arch. Ért. 1881. — M. Roska: Archäologisches aus Siebenbürgen, (Prähist. Zeitschrift I, 408).— Dr. F. László: Stationsde l'époque prémycénienne dans le comitat de Háromszék. Dolgozatok Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem és Régiségtárából II, 175—259. Idem: Fesztett edények az erösdi és oltszeni telepekről» Arch. Ért. XXXII, 1912. Bibliografie detailatá vezi «Magyar Minerva» V. 1915.

compunea din obiecte de artă industrială, monede, tablouri, etc. și 1695 obiecte din domeniul istoriei naturale. Obiectele au fost transportate la Sf. Gheorghe de către Vasady, primul custode. Aici colegiul reformat a pus patru săli la dispoziția custodelui.

La 1881 se redactează statutele muzeului și în acest an moare Vasady. După moartea sa Geza Nagy a devenit custode, care a funcționat până la 1899. Administrarea internă a muzeului se face pe baza statutelor sub controlul Comisiei de supraveghere de către un comitet dirigințe la început cu 9, apoi din 1914 cu 15 membrii, dintre care doi sunt custozii muzeului. Administrarea muzeului este de fapt în mâna Comisiei de supraveghere care constă din prefectii, subprefecții și primarii orașelor cu municipiu din cele trei județe săcuesti. La 1890 președintele Comisiei de supraveghere, prefectul Pótsa leagă un contract în numele Comisiei de supraveghere cu Colegiul reformat Mikó din localitate, prin care cedează îngrijirea și administrarea colecțiilor colegiului Mikó, conducerea muzeului rămâne însă și mai departe în cercul de activitate a Comisiei de supraveghere și a Comitetului dirigințe. Colecțiile au trebuit să fie strămutate, deoarece edificiul fu dărâmat. Ele au fost așezate în partea dinspre piață a edificiului, însă peste un an au trebuit strămutate din nou. Membrii Comisiunii de supraveghere s'au întrunit la 3 Mai 1893 pentru ultima oară, de aci începând dreptul de competență a acestora este exercitat de prefectul județului Trei-Scaune ca președinte, care numește membrii noi în comitetul dirigințe. Cu ocazia fundațiunii județul Trei-Scaune a promis din fondul de studiu 700 fl., județul Ciuc 100, iar județul Odorhei 45 fl. ca ajutor anual. Din aceste sume și din 6% ale fondului Cserey de 1000 fl. s'a susținut muzeul până la 1882. De aici începând județul Ciuc și Odorhei nu mai plătesc, iar județul Trei-scaune plătește între 1885—1889 anual numai retribuția custodelui de 500 fl., dar la 1893 plătește deodată diferența. În acest an baronul Szentkereszthy depune ca fundație 100 fl., iar la 1896 Ministerul de instrucție dă o subvenție de 200 fl. La 1898 muzeul se

supune controlului de stat, exercitat prin Inspectoratul Muzeelor, primește prin Inspectorat la 1900 ca ajutor de stat 600 coroane, iar la 1901 coroane 1200. Cu câte 1200—1700 coroane este muzeul ajutat anual în afară de subvenția dată pentru ridicarea unui edificiu. Mișcarea pentru edificare s'a început la 1890. La inițiativa prefectilor Pótsa și Daniel populația a contribuit cu 32.000 coroane pentru edificare. La 1903 muzeul și-a cumpărat teren cu

Fig. 41. — Vas preistoric pictat dela Ariușd. Muzeul Național Săcuesc.

prețul de 22.000 coroane. Asociația culturală și economică săcu-iască a dat 10.000, publicul din Trei-Scaune 12.000 cor. statul un ajutor de 50.000 coroane, iar la 1908 suma de 100.000 coroane : primul în rate anuale de 10.000, al doilea în rate de 5000. Primul plan al muzeului l-a făcut în stil maghiar-săcuesc Huszka în 1898, edificiul actual s'a zidit pe baza planurilor inspectorului dr. Hüttl și a arhitectului Koós între 1911—12. La 22 Oct. 1912 s'a făcut inaugurarea edificiului. Muzeul vrea să prezinte stilul săcuesc,

stilul castelelor ardelen. El constă din următoarele localuri: în subsol trei săli servesc pentru expoziție și vânzare, două pentru prepararea obiectelor, două ca magazie, iar două pentru servitor. În parter un vestibol, odaia portarului, biroul, o sală de lectură pentru 40—50 persoane, odaia bibliotecarului, depozitul de cărți și patru săli pentru antichități. În etaj o sală de conferințe pentru 200 persoane, (aici se va plasa și pinacoteca), o sală mai mică, apoi două săli pentru colecțiile de istorie naturală și două pentru etnografie. La mansardă se găsește un atelier pentru pictură și o locuință, odaia turnului și trei magazii mari. Pentru aranjament și mobilier guvernul a hotărât 25.000 apoi 28.000 coroane. Muzeul nu a putut fi sistematic mobilat și aranjat din cauza războiului.

Cu toate că edificarea a fost una din preocupările principale ale Muzeului Național Săcuesc, colecționarea, inventarierea și publicarea colecțiilor nu a stagnat. Custodele Geza Nagy a publicat în anuarul din 1890 istoricul muzeului până la 1889, descrierea colecțiilor, precum și numele donatorilor. În 1891 apare a doua parte a anuarului, iar la 1902 a treia parte. Muzeul a participat cu 95 obiecte la expoziția milenară a Ungariei din 1896, la expoziția internațională din Paris la 1900; a aranjat și expoziții. Până la 1900 raportul secțiilor într'olaltă nu era îndestulător: secția de antichități era incomparabil mai bine reprezentată decât cea etnografică și de istorie naturală. Aranjarea obiectelor era din cauza lipsei de spațiu neîndestulătoare ori chiar imposibilă. S'a continuat facerea inventarelor și s'a început catalogul pe fișe. Muzeul se îmbogățește mai ales prin donații și prin depozitele Inspectoratului. La 1907 se încep săpăturile dela Ariușd. În anul viitor muzeul dorind a clarifica situația sa se adresează celor trei județe, rezultatul a fost, că județele susțin dreptul de proprietate asupra muzeului, iar județul Odorhei depozitează o colecție de 1499 obiecte. Statul a contribuit în mod însemnat la augmentarea colecțiilor. Pe când la 1879 numărul obiectelor era numai 8779, la 1890 a fost 24.000;

de prezent s'a ridicat la numărul de aproape 132.000 dintre cari 84.000 aparțin bibliotecii. Înainte de edificare la 1909, muzeul s'a mutat din nou. Colecțiile așezate în 11 localuri în 1913 au fost aduse în noul edificiu.

Muzeul a făcut două împrumuturi mai însemnate și anume unul la 1911 dela «Pesti magyar keresk. Bank» 57.200 coroane în contul viitoarelor ajutoare de clădire, iar dela «Magyar Jelzalog Hitelbank» 35.000 coroane, ca să edifice cele două locuințe

Fig. 42. — Vas pictat dela Ariușd. Epoca preistorică.
Muzeul Național Săcuesc.

ale custozilor. Această datorie s'a făcut cu condiția ca în decurs de 50 ani să se acopere prin onorarul custozilor și prin câte 500 coroane din banii de chirie ce-i primesc ei dela colegiu, în schimb muzeul proprietar contribuie din venitele proprii numai cu 550 coroane anual la amortizare. Aceste două case au fost zidite tot de Koós în stilul muzeului.

În 1916 materialul mai valoros al muzeului fu pachetat în

lăzi, ocuparea oraşului de către trupele române a surprins muzeul fără să le mai fi putut transporta la Budapesta, precum se proiectase. Din partea guvernului român Tzigara-Samurcaş a supravegheat muzeul. După retragerea trupelor române obiectele au fost regăsite aproape în aceeaşi stare. În Martie 1917 Muzeul devine contra legii spital de epidemie pentru miliţie. Colecţiunile au fost de miliţie îngrămădite în trei localuri, iar conducătorilor de muzeu cari au protestat li s'a interzis intrarea în muzeu. Paguba făcută de trupele austro-ungare face 60.000 cor., ea a fost stabilită oficial de către muzeu şi autorităţile române. Muzeul a cerut prin Statul român despăgubiri. La 23 Octombrie 1918 colecţiunile au fost trimise ca depozit la Muzeul Naţional din Budapesta în 36 lăzi. Muzeul ale cărui colecţiuni aparţin populaţiei celor trei judeţe este din 1898 supus Inspectoratului Muzeelor. Avera instituţiei este la 1920 de 10448 cor., 28 fil. În 1918—19 oraşul Sft. Gheorghe a donat suma de 2000 cor., iar judeţul Treiscaune în 1919 cor. 500. Statul a subvenţionat muzeul în 1920 prin Inspectoratul Muzeelor cu 10.000 Lei. La 2 August Majestatea Sa Regele Ferdinand al României a vizitat incognito Muzeul în prezenţa ministrului Mişu, a prefectului dr. Ladislau Pop şi a doi ofiţeri superiori. Muzeul nu este şi nu poate fi definitiv aranjat până ce vor sosi cele 36 lăzi cu obiecte dela Budapesta. Intre colecţii sunt de deosebită importanţă codicele Apor din sec. XV, codicele Csereyné şi Vasady din sec. XVII-lea, apoi rezultatele săpăturilor premiceniene dela Ariuşd şi Oltszem, a săpăturilor castrului roman din Komollo, sabia de fer scitică, decoraţia generalului Bem, tavanul pictat din 1762, costumele din sec. XVII—XVIII ale familiei contelui Nemes, antichităţi medievale şi moderne bisericesti, covoare, mobile, juvaere etc. În secţia de belearte cele mai însemnate sunt tablourile lui Barabás şi Gyárfás. Primul (+1898) a lucrat mult în Ardeal şi în Bucureşti. Secţia s'a îmbogăţit în ultimul timp cu tablourile cu subiect maghiar ale Primăriei locale. Secţia etnografică este bogată în afară de ocupaţiunile primitive în

ceramică, broderii și covoare din Ciuc. Obiectelor mai mari este rezervat un loc împrejmuit cu zid înaintea muzeului. În fața muzeului se găsesc două porți de lemn cu porumbărie una din 1733 din Trei-Scaune, alta din Odorhei din 1875. Secția de istorie naturală este mai ales bogată în colecții de schelete ale mamiferelor primitive, apoi în paseri. La finea anului 1920 muzeul posedă 27,623 antichități, 6536 obiecte etnografice, 709 opere de artă, 13144 obiecte din domeniul istoriei naturale. Averele muzeului este în acest an 4984 lei 21 bani, averea curată 2984 Lei 21 Bani.

6. MUZEUL DIN ALBA-JULIA-ORAȘ.

Muzeul este opera Societății istorice, arheologice și de științe naturale a județului Alba Inferioară. Fondarea societății în anul 1886 și aprobarea statutelor de către Minister, învingerea primelor greutăți se datoresc lui Dr. Sigismund Reiner (+1907). Acțiunea s'a început cu 123 membrii și 622 obiecte, aceste din urmă așezate provizoriu în locuința particulară a lui Reiner. La

¹⁾ Az alsófehérmegyei tört. régészeti és természettud egyesület évkönyve. 1888—1916.— Dr. *Cserny B.*: Három látogatás Apulumban. Gyulafehérvár, 1894.—Alsófehérmegye története a római korban. Nagyenyed, 1901.—A régészet története Gyulafehérvárt. Közmivelődés XXV.—Marcus Ulpius Appolinaris emlékköve. Arch. Ért. 1909.—Zeno sirkövééről. Arch. Ért. 1910.—Mucatra sirkövééről Apulumban. Arch. Ért. 1912.—Egy vörösrejláda 1697—ből. Arch. Ért. 1896.—Római emlékkövek Apulumból. Arch. Ért. 1896.—Szatir szobrocska Apulumból. Múzeumi és Könyvt. Értesítő III. 1909.—Mellövet felkötő Aphrodite Apulumból. Tot acolo.—Jelentés a Colonia Apulensis területén végzett ásításokról. Múz. és könyvt. Ért. VI. 1912.—Corpus Inscr. Lat. III, 1, 2 și fascicolele supl. 1, 2, 3, Berlin 1873—1902.—*Hampel J.*: Apulumi oszlopfők. Arch. Ért. 1911.—*J. Jung*: Mitteilungen aus Apulum. Inschriften aus Apulum (tot acolo Bd. XII. Wien, 1909)—Bericht aus Siebenbürgen: Karlsburg. Arch. epigr. Mitteilungen XVII.—Funde in Apulum. Jahreshefte d. oesterr. Arch. Instit. III Bd. Wien, 1900.—Arch. epigr. Mitt. Bd. XIX.—Fasten der Provinz Dacien. Innsbruck 1894.—*R. Münsterberg u. G. Oehler*: Antike Denkmäler in Siebenbürgen: Apulum. Jahreshefte d. oester. Arch. Inst. Bd. V.—*A. v. Domaszewski*: Die schola der speculatores in Apulum. Tot acolo, Bd. IV.—*G. Finály*: Archaeologische Funde in Österr. Ungarn: Apulum. Jahrb. d. Kais. Deutschen Arch. Inst. Berlin 1906—11.—*Hekler A.*: Archeológiai jegyzetek múzeumainkból. Múz. és. Könyvt. Ért. III—IV.

1888 Societatea primește două camere în edificiul grădinei de copii. Punctul de vedere al Societății față cu Români reiese din raportul secretarului din 1899 și anuarul XIV: «Societatea trebuie să cuprindă fără deosebire de rasă și religie tot județul». La 1889 se încep săpăturile la Apulum prin custodele Dr. Cserny, ele au fost încurajate la 1893 de către Stat prin 200 fl. Despre săpături Mommsen, Domaszewsky și Jung s'au exprimat elogios. Societatea participă la expoziția milenară ungară și câștigă o di-

Fig. 43. — Colecția de capitele romane, două reliefuri cu Mithras.
Muzeul din Alba-Iulia — oraș.

plomă și o medalie. Primind în anul 1897 un ajutor de stat de 500 fl., Societatea hotărăște a se supune Inspectoratului General al Muzeelor, pentru a primi ajutor anual, ceea ce la anul 1898, adică la 10 ani după înființare se și întâmplă. În acest an muzeul are 1785 monede, 140 bancnote, 42 antichități, 194 cărămizi și numeroase mărunțișuri romane. În anul 1900 orașul cedează pe timp nedeterminat edificiul grădinei de copii. Edificiul constă din o sală și 4 camere, cari în scurt timp iarăși devin prea mici. O descoperire mai însemnată este copia în marmură a capului «Apollo de Belvedere». La anul 1901 se inaugurează monumentul dela Mirăslău, proiectat de Societate încă la 1896. Muzeul crește

în anul următor prin depozitul de 93 obiecte al Battyanemului și antichitățile romane ale lui Reiner. Se proiectează lărgirea muzeului din ajutorul statului de 8000 coroane în rate anuale. Statul ajută considerabil muzeul, anual cu aproximativ 1000 coroane, la 1912 cu 1633 + 280.40 pentru acoperirea lămpii, o parte a monumentelor însă a rămas neacoperită în curte unde se găsește și azi.

Dar și prin depozite sprijinește statul muzeul. În 1906 Inspectoratul depozitează o colecție de 817 insecte, în 1910 rezultatul săpăturilor lui Andrei Orosz făcute la peștera din Turda, în întregime 5465 obiecte, la 1911 o colecție de arme constând din 65 obiecte. Societatea s'a distins în afară de colecționare prin săpăturile făcute. În timp de 24 ani a săpat mai mult de 10.000 metri pătrați împrejurul cetății și pe dealurile cu vii. Alte săpături s'au făcut la Partoș (Marosportus). Partea leului a avut-o la săpături și publicații Dr. Cserny Bela († 1916), la început custode, apoi director al muzeului. Muzeul a participat ca expozant la expoziția internațională de vânătoare dela Viena și la expoziția internațională de artă și istorie din Roma. Prin aceasta

i-a reușit muzeului să-și asigure un nume chiar în afară de hotare. În primul an al războiului muzeul nu a mai primit subvenție, în 1915 numai 500 cor. După moartea lui Cserny noul director a transportat la muzeu o parte a colecțiilor muzeului, cari în lipsa de spațiu se găseau în locuința fostului director, iar colecția de monede în locuința sa particulară. Cu ocazia primei intrări a

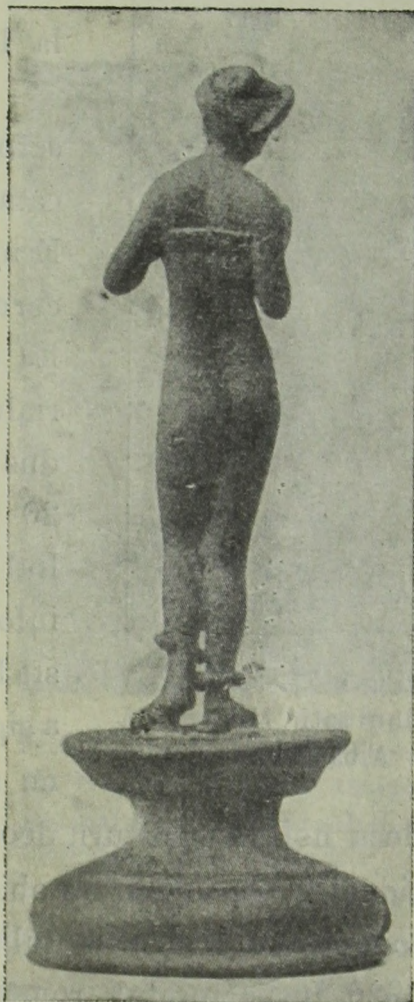

Fig. 44. — Aphrodita din Apulum. Muzeul din Alba-Iulia, oraș.

trupelor române în Ardeal directorul muzeului a depus la Inspectoratul din Budapesta într'un geamantan operele mai însemnate, iar celelalte le-a împachetat în lăzi, ele însă nu au mai fost expediate. În acest an în afară de suma de 1000 cor. dela stat, orașul și episcopul Majláth au dăruit câte 600 și 400 cor. Avere curată a Societății era la 1916 cor. 17.384 și 35 f.

Fig. 45. — Statueta unui satir. Muzeul din Alba-Iulia — oraș.

În 1918 colecția preistorică a lui Orosz a fost expusă pe 12 table și s'a continuat catalogul pe fișe. La 21 Octomvrie Iosif Erneyei prin ordin verbal al Ministerului a cerut depozitarea obiectelor la Budapesta. La ordinul repetit al Inspectoratului materialul muzeului fu împachetat în 24 lăzi și dus la Budapesta la 20 Noemvrie. Consiliul Național Român informat despre aceasta la 22 Ianuarie 1919 a sigilat ușile muzeului cu scopul de a împiedeca noi transporturi, deoarece Consiliul național a considerat că obiectele rămase sunt în siguranță în Alba-Iulia. În cursul anului 1920 Inspectoratul român intervine pentru redeschiderea muzeului, ceiace în scurt timp s'a și întâmplat. S'a început din nou activitatea: în primul rând îngrijirea curățeniei și conservarea, apoi aranjarea obiectelor. O aranjare definitivă însă nu se va putea face decât numai după readucerea obiectelor dela Budapesta. S'au făcut inscripții românești, iar muzeul s'a redeschis. Numărul vizitatorilor în 1918 era 352, în primele luni ale deschiderii peste 200, în majoritate români.

Fig. 46. — Statuia unui ofițer roman. Muzeul din Alba-Iulia — oraș.

Statul român a subvenționat cu 10.000 lei muzeul. Starea materială a Societății (care de altfel neînaintându-și statutele nu este aprobată de guvernul român) este în bani gata 44909 lei, în efecte 16.750 cor. Directorul delegat al Ministerului este prof. Enea Zefleanu.

Muzeul constă din 6145 obiecte preistorice, 5586 romane, 2034 medievale și moderne, 4362 monede, în total 17155 antichități, colecția de artă plastică 1661 obiecte, 30 etnografice, 6080 bucăți naturale. Obiectele sunt plasate în trei săli și trei camere mari, două mai mici. În partea din spre curte are un pridvor cu monumente romane de piatră. O parte mai mică a obiectelor de piatră este așezată în curte. Mobilierul este modern și îndestulător. Sala mare face impresie bună prin stilul pompeian al zugrăvelii, pe un fond de purpur o friză de 21 medalioane reprezentând împărații romani din secolul al II—III-lea după Christos. Cunoașterea obiectelor este ușurată prin inscripțiile românești. Monumentele de piatră se desprind într'un mod pitoresc de fondul roșu-întunecat al păreților. Dintre colecțiunile mai importante trebuie să amintim colecția de capitele romane, constând aproape din 40 bucăți, cărămizile sigilate (288 soiuri), statuiele, altarele și inscripțiile, o copie a capului lui Jupiter din Orticoli și a lui Apollo de Belvedere, statuetele de bronz a unui satir și a Afroditei din Apulum, tabula cerată dela Roșia, statuia de marmură a lui Antoninus Pius (?), relieful lui Mithras, o sabie dacică de fier, relieful unui soldat dac, piatra mormântală a soldatului Zeno, care a servit într'un corp de trupă alcătuit din Germani, monede de aur și argint grecești, romane consulare și ale impe-

Fig. 47. — Capul lui Apollo de Belvedere (copie antică de marmoră) în Muzeul din Alba-Iulia — oraș.

ratorilor, aceste din urmă aproape complet. Obiectele muzeului s'au găsit și săpat în Alba-Iulia ori în județ, ele câștigă o importanță deosebită, arătându-ne viața de toate zilele a Romanilor din Apulum.

7. MUZEUL DIN ORADEA-MARE.

Atât Muzeul din Alba-Iulia, cât și cel din Oradea-Mare constituie un al doilea tip de muzeu și anume acela al muzeelor județene. Ele au caracterul muzeelor culturale, mărginindu-se la oraș și județ, încercând să reprezinte trecutul preistoric, arheologic, istoric, artistic, etnografic și industrial. Aceste muzee județene ca aspect variază după regiune: dacă în muzeele județene din Alba-Iulia și Deva preponderează materialul roman, la Oradea-Mare elementul artistic și industrial.

În anul 1871 județul Bihor la propunerea lui Ludovic Gyalokai a hotărât înființarea unei societăți arheologice și a unui muzeu. «Societatea arheologică și istorică a orașului Oradea-Mare și a județului Bihor» s'a înființat la 1872. Primul președinte a fost prefectul județului. Publicul din oraș și județ a contribuit cu numeroase donațiuni. Începând cu anul 1888 Societatea publică o serie de anuare, de obicei mai multe anuare într'un număr, în care în afară de partea oficială apar numeroase studii și articole de conținut arheologic. Anuarele își sistară întâiu apariția cu anul 1909. O viață mai intensivă se începe la muzeu cu președintele Rómer Floris cunoscut arheolog maghiar. La 1888 Societatea cere dela oraș loc pentru clădirea unui muzeu. Cereea Societății a fost satisfăcută de episcopul Dr. Laurențiu Schlauch, care a donat un teren al diecezei pentru muzeu și a promis, că dacă s'a clădit odată muzeul, va plasa acolo colecția de peste 2000 obiecte a decedatului episcop catolic de Oradea-Mare Ipolyi († 1885), care a testat valoroasa lui colecțiune pentru viitorul muzeu din Oradea-Mare. Societatea a făcut un contract cu dieceza. Contractul a fost aprobat de Ministerul de Culte. În anul 1895 a fost terminat palatul muzeului, edificat de Rimanóczy cu suma de 30.705

florini. Donatorii principali au fost regele Ungariei, Statul, cardinalul Schlauch din Oradea, episcopul român Pavel, județul Bihor, orașul Oradea-Mare. Nefiind suma de 20.000 fl. suficientă, restul a fost împrumutat de banca «Magyar Jelzálog Hitelbank.»¹⁾

Colecțiunile au fost așezate la 1896 în nouă săli ale noului edificiu de muzeu. În 1910 s'au mai clădit două săli pentru colecțiile etnografice. Colecțiunile muzeului sunt din 1898 supuse contro-

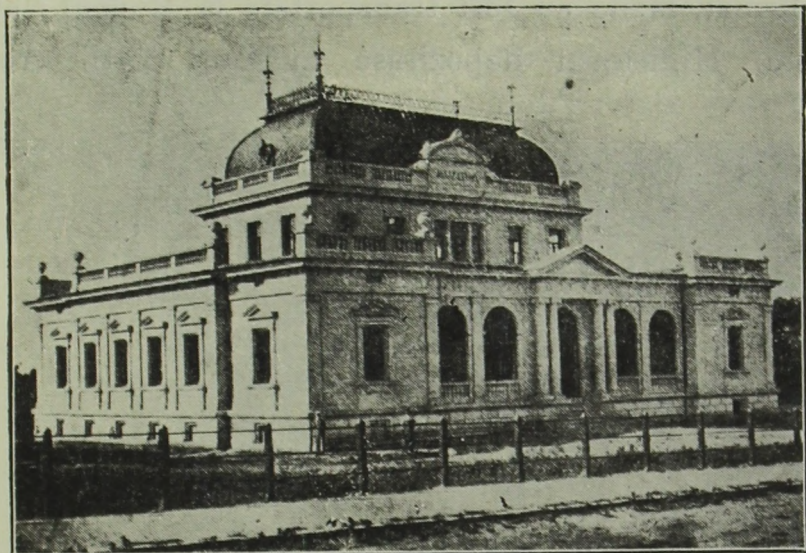

Fig. 48.—Muzeul din Oradea-Mare.

lului de Stat exercitat prin Inspectoratul general al Muzeelor. Societatea a făcut săpături în cetatea din Oradea-Mare. Prin Inspectorat muzeul a beneficiat anual de un ajutor material între

¹⁾ *Hegyesi Márton*: A biharmegyei rég. és tört. egyesület évkönyve 1885—86—1887—88, Nagyvárad 1888—*Karácsonyi János*: A biharvármegyei és nagyváradai rég. és tört. egyesület jelentése az 1888—92 évekről. Nagyvárad, 1893.—*Emlékkönyv* a biharvármegyei és Nagy-Váradai rég. és tört. egyesület múzeum épületének és a benne levő kettős gyűjteményének megnyitó ünnepéről. Nagyvárad, 1896.—*Kalauz* a Biharvármegyei és Nagyváradai rég. és tört. egyesület múzeumához. Nagyvárad 1896.—A Biharvármegyei és Nagy-Váradai rég. és tört. egyesület 1896/97. évkönyve, Nagyvárad, 1897.—*Némethi Gyula*: A Biharmegyei és Nagyváradai régészeti és tört. egyesület 1901/2 évkönyve. Nagyvárad, 1902.—*Kis Kolos Jenő*: A Biharvármegyei és Nagyváradai rég. és tört. egyesület évkönyve az 1903—9 évekről, Nagyvárad, 1909.—*Ipolyi Arnold* képgyűjteménye. Esztergom, 1871. *Radisics. J.* Képes Kalauz Ipolyi Arnold gyűjteményéhez, Budapest.

400—5000 cor. Județul a dat un ajutor anual de 400 cor., iar orașul 300 cor. anual. În 6 Septembrie 1916 directorul de secție dela Muzeul Național din Budapesta E. Varjú a împachetat timp de 12 zile colecția Ipolyi și depozitele de Stat; aceste din urmă le-a transportat la Budapesta, iar celelalte au rămas împachetate la Oradea, ca în caz de pericol să poată fi imediat transportate. Acest caz a intrat în anul 1918 cu ocazia revoluției și a zilelor cari au urmat, lăzile au fost transportate la Muzeul Național din Budapesta. Ministerul depozitase în anul 1916 vre-o patru

Fig. 49. — Interior în Muzeul din Oradea-Mare.

zeci tablouri maghiare între cari se găsesc opere de Munkácsy, Lotz, Markó etc. Muzeul fu în 1921 aranjat din nou și deschis publicului. Cu aceasta ocazie s'a tipărit un catalog românesc și unul maghiar. Inscripțiile în trei limbi, dintre cari prima limbă este a statului, vor facilita cunoașterea colecțiilor. Statul român a sprijinit cu 15.000 lei muzeul, care întrebuințează 8000 pentru spesele curente, iar restul pentru complectarea muzeului cu obiecte etnografice române, pentru cari s'a rezervat o cameră.

Muzeul conține 14.080 antichități, 1369 obiecte etnografice, 824 opere de artă. Biblioteca are 8132 volume. Colecția Ipolyi constă din 521 tablouri italiene și germane din sec. XV—XVI,

între ele Botezul Domnului de Luini, Familia sfântă de Passarotti, Păstoria nopții de Crăciun de Jacopo Bassano, Sft. Cristofor de Lucas Cranach, Ecce Homo de Martin Schaffner, 219 lucrări în smalt, 109 gobelinuri și covoare orientale vechi, obiecte de artă

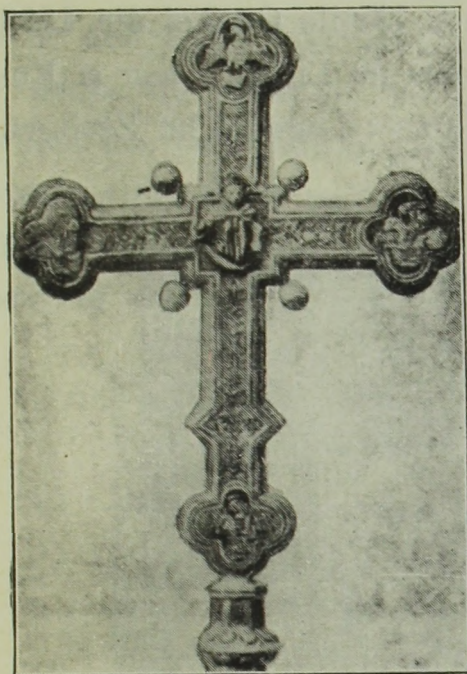

Fig. 50. — Crucifix italian din sec. XV în colecția Ipolyi a Muzeului din Oradea-Mare.

industrială din sec. XIII—XVIII-lea, o colecție de arme, 518 obiecte de majolica și porcelan, broderii, bijuterii vechi, în deosebi aurării cu pietre scumpe, apoi mobile vechi. Colecția Ipolyi, care reprezintă dezvoltarea artei creștine, la 1891 a fost prețuită ca valoare materială (nu istorică ori artistică) în 16.000 florini. Aceasta ne poate da o idee, ce valoare materială reprezintă ea azi și ce înaltă valoare artistică și istorică. Colecția Ipolyi se întregeste prin colecțiunile Societății: opere preistorice, romane, medievale și moderne, artistice și de arta industrială și o mică colecție de reproduceri artistice. Biblioteca posedă diplome și cărți referitoare la istoria orașului și județului din sec. XVII—XVIII-lea, cărți istorice și arheologice și arhiva lui Alex. Bölöni. Între colecțiile Societății remarcăm: din epoca preistorică descoperirile de bronz din Gepiu, Josani și Ugra, descoperirile de argint din Oradea-Mare și două vase preistorice pentru bucate; din epoca migrațiunii popoarelor descoperirile de aur din Artand și Abrămuți; din evul

industrială din sec. XIII—XVIII-lea, o colecție de arme, 518 obiecte de majolica și porcelan, broderii, bijuterii vechi, în deosebi aurării cu pietre scumpe, apoi mobile vechi. Colecția Ipolyi, care reprezintă dezvoltarea artei creștine, la 1891 a fost prețuită ca valoare materială (nu istorică ori artistică) în 16.000 florini. Aceasta ne poate da o idee, ce valoare materială reprezintă ea azi și ce înaltă valoare artistică și istorică. Colecția

Ipolyi se întregeste prin colecțiunile Societății: o-

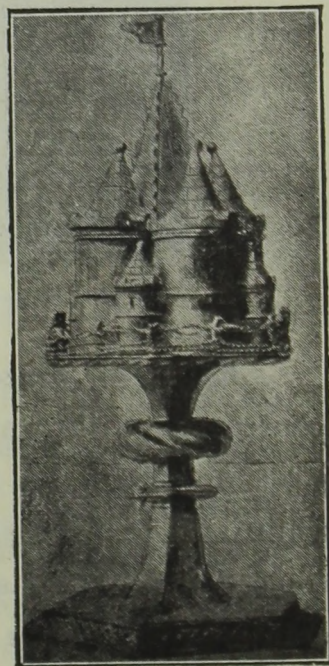

Fig. 51. — Știitor de ostie din sec. XV-lea în colecția Ipolyi a Muzeului din Oradea-Mare

Abbrămuți; din evul

mediu: descoperirile mormintelor de cavaler din Bihor, descoperirea de monede din Iclăud (din timpul sf. Ladislau), pietre sculptate în stil romanic și gotic ale catedralei vechi rom. cat. Din epoca Renașterii fântâna de botez din Mineu (1515), mormântul lui Ștefan Ábránfy (1570) și pietre sculptate ale reședinței episcopale vechi. Din evul nou hărțile Oradiei din 1598 și 1692, două potire de argint, tablouri de Ligeti, Than și Kovács, ca deposit un mare tablou de Feszty: Logodna lui Zsolt cu fata lui Mén Marót.

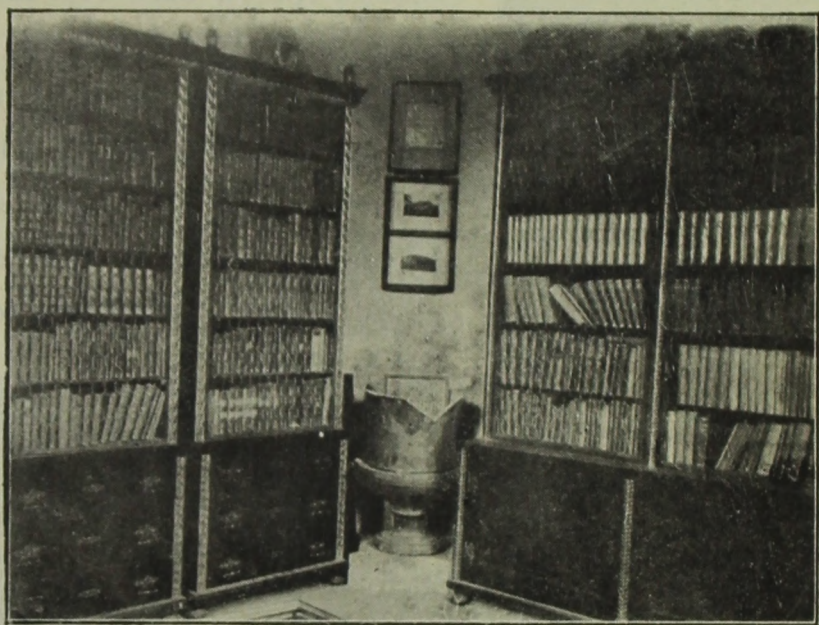

Fig. 52. — Biblioteca Muzeului din Oradea-Mare.

Edificiul muzeului este o clădire impunătoare, acomodată pentru scopurile unui muzeu, are zece săli și un vestibol. Aranjarea obiectelor s'a făcut parte prin Cserny, fostul director al muzeului din Alba-Iulia, parte prin Mihalik inspector al muzeelor; colecțiile Societății au fost prima oara aranjate de Iuliu Középeșsy, aranjarea din nou a muzeului s'a făcut în 1921 de către episcopul Dr. Ioan Karácsonyi și Dr. Koloman Ferdényi, custode. Comparând în privința aranjării muzeul din Oradea-Mare cu muzeele ardelenene îl vom găsi acum relativ mai spațios și mai puțin încărcat, decât majoritatea muzeelor din Ardeal, Bănat și Maramureș.

8. MUZEUL PALATULUI CULTURAL DIN ARAD.

Ca mijloace puternice pentru răspândirea culturii s'au dovedit așa numitele «palate culturale». Ele cuprind la un loc muzeul și biblioteca, o sală mare servește pentru conferințe, concerte, o sală mai mică pentru expoziții. Ca scop și aspect «palatele culturale» sunt asemănătoare «Ateneului» din București. O astfel de instituție în mâna unui director destoinic poate deveni un focar cultural pentru publicul mare, precum este școala pentru tineret. În patru orașe avem palate culturale: în Arad, Târgu-Mureș, Sighet și Turda. Unul dintre cele mai importante este cel din Arad.

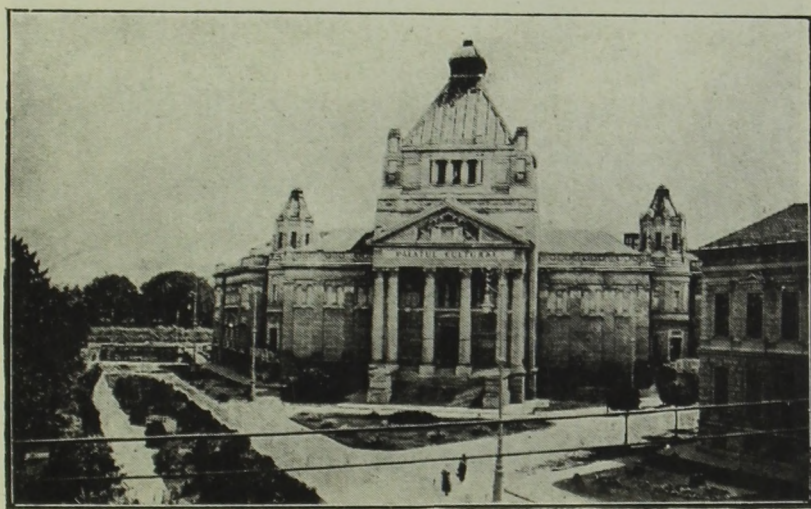

Fig. 53. — Palatul Cultural din Arad.

Dintre colecții întâiu Muzeul de relicvii din 1848 s'a dezvoltat mai puternic prin munca lui Arpad Varjassy și Alexandru Lendvay. Muzeul de relicvii a luat ființă la 1892. Antichitățile preistorice și o parte a monedelor au fost colecționate de profesorul Ladislau Dömötör prin săpăturile dela Pecica. Colecțiunile au aparținut la început în mare parte Societății literare «Kölcsey» înființată la 1881, care funcționează și azi. Societatea a cedat la 1912 colecțiunile sale orașului. Ele au fost așezate în palatul cultural nou edificat de Szántay, terminat și inaugurat la 1913. Palatul cultural edificat prin contribuțiunea Ministerului de culte, a Inspectoratului general al Muzeelor, a orașului și ju-

dețului Arad și a Societății Kölcsey, a costat aproape un milion de coroane. Galeria de tablouri s'a creiat prin depozitul Muzeului de belearte, apoi prin donațiuni și cumpărări. Liceul de stat a depozitat colecția sa de monede. Expoziția Regimentului de infanterie 33, aranjată în 1917 în sala mică a palatului și așezată în cetate, în 1918 a fost în parte readusă. În 2 Ianuarie 1919 funcționarul Muzeului de Belearte din Budapesta Pogány, cu ordin ministerial, a dus 21 tablouri din galerie. Colecția numismatică a fost mai întâiu adăpostită în casieria orașului, de acolo piesele mai valoroase au fost depuse la Budapesta. Muzeul împreună cu biblioteca stă sub con-

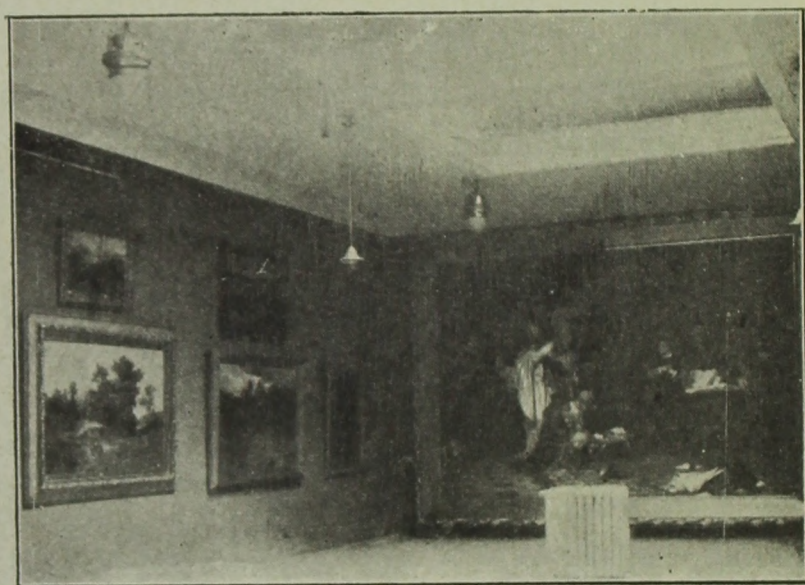

Fig. 54. — Sală în pinacoteca Palatului Cultural din Arad.

ducerea directorului român, care ca atare este funcționar al orașului. Controlul suprem al Statului l-a exercitat în trecut începând cu anul 1898 Inspectoratul Muzeelor, Inspectoratul Muzeelor din Transilvania dela 1920. Muzeul s'a îmbogățit în timpul din urmă prin 3 tablouri donate de văduva istoricului Xenopol, cu Muzeul pedagogic de 377 obiecte, iar biblioteca a crescut în mod însemnat prin donațiunea bibliotecii Xenopol constătătoare din 2200 volume și prin donațiunea Ministerului Muncii 1567 volume. Galeria de tablouri și biblioteca s'au redeschis publicului în 1921, numai colecția de antichități și relicvii nu a putut fi deschisă, deoarece acestea așteaptă gruparea și selecționarea din

nou. Inspectoratul Muzeelor din Transilvania a sprijinit cu 10.000 lei muzeul în primul an bugetar. Suma se întrebunțează pentru îmbogățirea Muzeului cu etnografie și artă națională.

Palatul cultural conține următoarele colecțiuni: 3875 antichități, 3916 relicvii, 263 obiecte reprezentând istoria orașului, colecția numismatică are 1040 + 2145 bucăți, colecțiunea de belearte 189 opere de artă, colecția etnografică 235 obiecte. Mai există și un modest început de colecție de istorie naturală. Muzeul regimentului de inf. No. 33 este fără inventar.

Antichitățile sunt în majoritate obiecte preistorice cari au rezul-

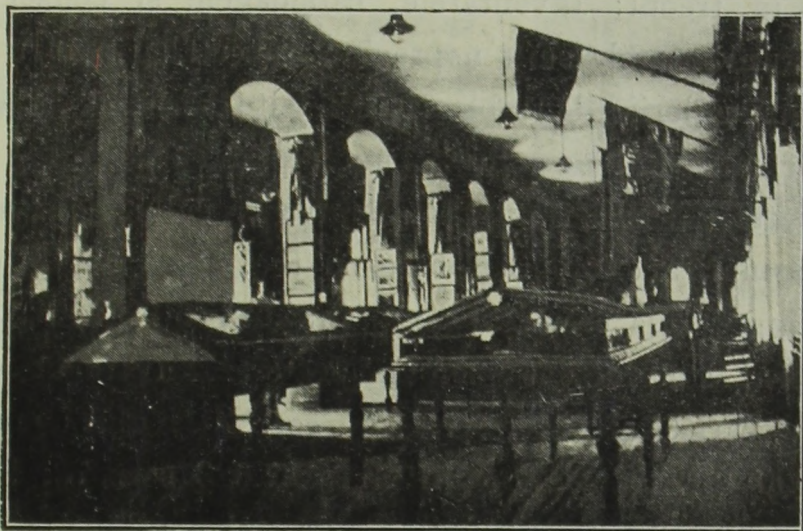

Fig. 55. — Colecția de relicvii din 1848. Muzeul Palatului Cultural, Arad.

tat din săpăturile dela Pecica (jud. Arad), relicviile stau în legătură cu orașul Arad, asemenea și colecția etnografică, naturalele și colecția regimentului 33. Aceste colecțiuni împreună cu secția orașului formează baza muzeului județean, care azi este încă puțin dezvoltat. Secțiunea relicviilor este față de celelalte secțiuni mai mult ca bogată. Ea este de deosebit interes maghiar, deși se remarcă o hipertrofie a obiectelor pioase de îndoelnică valoare. Fluierul lui Jancu și puține reproduceri formează tot ce poate veni în considerare din punct de vedere românesc. Secțiunea de belearte conține abia câteva opere mai vechi decât secolul al XIX-lea și aceste de maeștrii anonimi. Aproape toate sunt mo-

derne și lucrate de artiști maghiari. Nivelul lor este îndestulător, cuprinde chiar câteva dintre operele celebre ale căror nume a trecut granița: «The Incurable» de Munkácsy, portrete de Lotz și Than, Triptychonul lui Feszty, etc. Galeria servește în mod eminent dezvoltarea gustului artistic. Toate colecțiile sunt expuse în mod satisfăcător în săli luminoase, bine aranjate, acomodate pentru muzeu. Galeria din Arad este din punct de vedere muzeologic cel mai modern muzeu al provinciei: Ea poate fi încălzită iarna prin calorifer, seara se poate bine lumina, nicăiri în Ardeal tablourile nu pot fi mai bine puse în valoare. Trei lucruri au fost neglijate în trecut: Inventarele, cataloagele și conservarea costumelor. Inventarele sunt neprecise, un catalog pentru public a avut numai galeria de tablouri, celelalte niciodată. Câteva costume ale muzeului de relicvii sunt sensibil deteriorate de moli.

Palatul cultural, fiind proprietatea orașului, figurează în bugetul orașului, averi fondationale nu are, ci se susține din acaturile primite dela oraș, din taxele intrate pentru sălile închiriate, din ajutorul statului dat prin Inspectorat. În trecut subvenția statului a variat între 400 și 4000 cor. Activul și pasivul era 30—50.000 cor. anual. În 1919 era 37.623 cor. 78. Personalul palatului cultural este salarizat de oraș și constă dintr'un director, un bibliotecar, un custode, trei gardieni, un mecanic, un servitor și doi diurniști la bibliotecă. Activitatea și competența funcționarilor este reglementată. În prezent numai funcțiunile directorului și a personalului de serviciu sunt ocupate.

9. BATTYANEUM ÎN ALBA-IULIA-CETATE

Muzeul propriu zis al Battyaneumului, deși conține obiecte valoroase, este mic ca volum. Dacă totuși Battyaneumul se bucură de un renume bun, aceasta se atribuie în primul rând capodoperelor bibliotecii: manuscriselor vechi și incunabulelor. Cu toate că ne-am propus a ne ocupa numai de muzee, la Battyaneum trebuie să ne ocupăm și cu această parte a bibliotecii, deoarece ea este de interes european pentru istoria artelor, prin

urmare șirul valoroaselor capodopere artistice, cari se găsesc în Transilvania, ar pierde considerabil prin omiterea lor.

Până acum am cunoscut muzeele naționale ale Transilvaniei, tipul muzeului regional, al muzeului județean. Muzeul «Battyaneum» este un soi de muzeu special și anume eclesiastic romano - catolic - ardelean. Capodoperele manuscriselor iluminate ale bibliotecii nu reprezintă arta miniaturilor ardelene, tot așa nici xylogravurile și gravurile tipăriturilor vechi, ci arta streină, apuseană, prin urmare ele își au importanța lor în istoria generală a artelor, iar nu a artelor din Ardeal. Importanța aceasta este prea puțin cunoscută în streinătate.

Battyaneumul este fundațiunea episcopului rom. catolic al Ardealului Ignatie conte de Battyany. Devenind la 1780 episcop, el co-

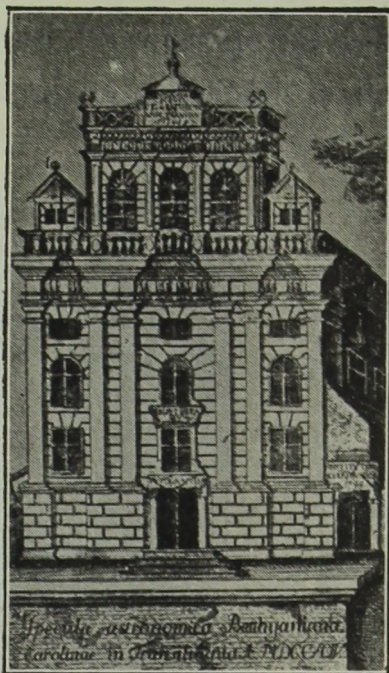

Fig. 56. — «Battyaneum» în Alba-Iulia-Cetate. (Gravură din 1798).

Fig. 57. — Biblioteca «Battyaneum.»

lecționează cărți pe teritoriul diecesei sale, după ce colecțio-

nase în Italia și Ungaria de nord. La 1786 cumpără biblioteca cardinalului Migazzi din Vác, care bibliotecă este de deosebită valoare. Prin câștigarea ei, biblioteca sa ajunge la nivel european. La 1792 episcopul Battyany primește dela erariu edificiul bisericii și mănăstirii ordinului Trinitarilor desființat la 1783. Din pri-

Fig. 58. — «Codex Aureus» (sec. IX) în Battyaneum.

mul edificiu face un observatoriu astronomic și bibliotecă, din al doilea seminariul teologic. Nava bisericii era de mai înainte împărțită în două. În partea de sus, în sala dublă a intrat biblioteca episcopului Battyany, așezată până atunci în reședință. În 1798 numai o mică parte a bibliotecii se mai găsește în re-

ședință. Biserica are înălțimea de două etaje. Battyany clădește încă un etaj: observatorul ¹⁾).

În 1912 episcopul conte Majláth a aranjat pe spesele proprii un local potrivit pentru manuscrise și incunabule în aripa de vest a instituțiunii care este sigură contra focului.

Muzeul eclesiastic este fondat la 1912 de episcopul rom. ca-

Fig. 59. — «Majestas Domini» în Codex Aureus. Battyaneum.

tolic al Ardealului Gustav C. Majláth și se găsește în prima sală mică a Battyaneumului. În 1916 obiectele mai valoroase ale muzeului și bibliotecii au fost transportate dincolo de Dunăre, iar

¹⁾ *Veszely K.*: Gyulafehérvári füzetek I. Kolozsvár, 1861—*Beke*: Index manuscriptorum Bibliothecae Battyanianae dioecesis Transsylvaniensis. Gy. Fehérvár, 1871. — *Varjú E.*: A gyulafehérvári Battyány Könyvtár. Magyar Könyvszemle, 1899—1901 și Budapest, 1901. — Battyaneum I.—II. Brassó, 1912—1913.

restul valorilor a fost așezat în «sala implatoșată» și în alte locuri sigure. Battyaneumul stă din 1912 sub controlul Inspectoratului, beneficiind în 1913 de un ajutor de stat de 1400 cor.

Colecțiunile de muzeu ale Battyaneumului nu sunt mari. Colecția de antichități cuprinde peste 2000 monede și câteva zeci de antichități. Secția de belearte are vre-o 500 obiecte în

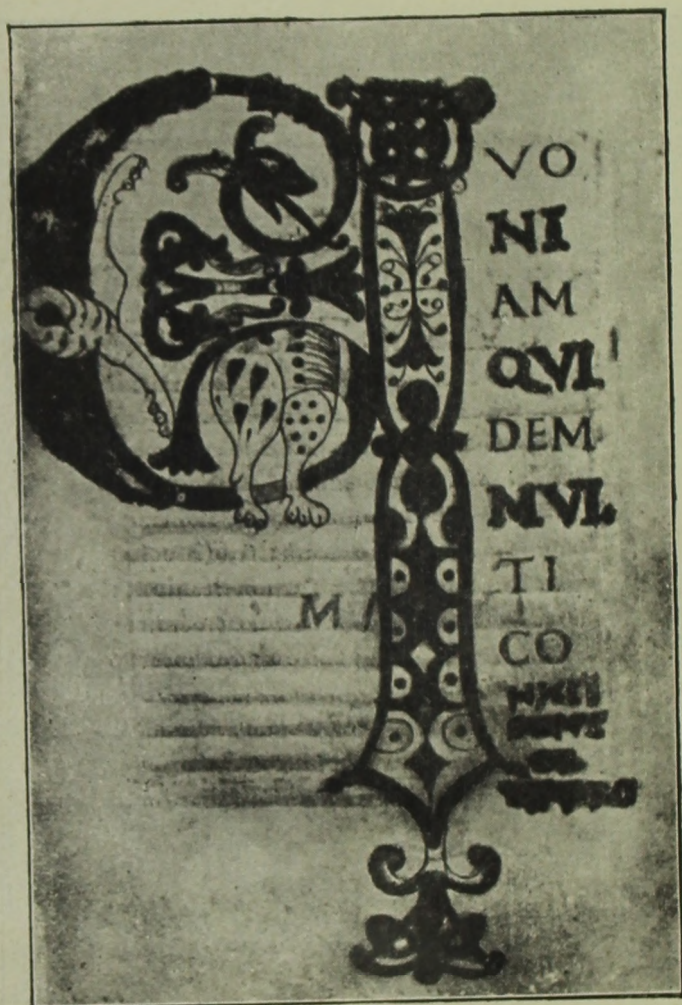

Fig. 60. — Din evangelia Sf. Luca (sec. IX) Battyaneum.

majoritate desemnuri și gravuri. Colecția de minerale constă din vreo 4000 de minerale și roce. Muzeul eclesiastic conține tablouri, broderii, țesături, aurărie veche și câteva zeci de obiecte ca depozite ale catedralei din loc, numărul total al obiectelor este 329.

Muzeul Battyaneumului este mic, biblioteca instituției însă foarte însemnată nu atât prin numărul cărților: 35699 volume și 948 fascicole, cât prin conținutul lor; nu prin operele

contemporane, ci prin cele vechi. Battyaneumul câștigă renume mondial prin manuscrisele iluminate și prin incunabule. Colecția de manuscrise conține 744 opere, dintre cari aproape jumătate este mai veche decât secolul al XVI-lea. Cel mai vechi manuscris este «Codex aureus» din epoca carolingiană, cu miniature carolingiene-târzie. Posibil, că formează partea primă a evangeliarului din Lorsch (azi în Vatican). Probabil din colecția cardinalului Migazzi a ajuns în Battyaneum. Un alt exemplar rar este Evangelia lui Luca, probabil lucrare germană din S. Gallen sec. IX. Din secolul

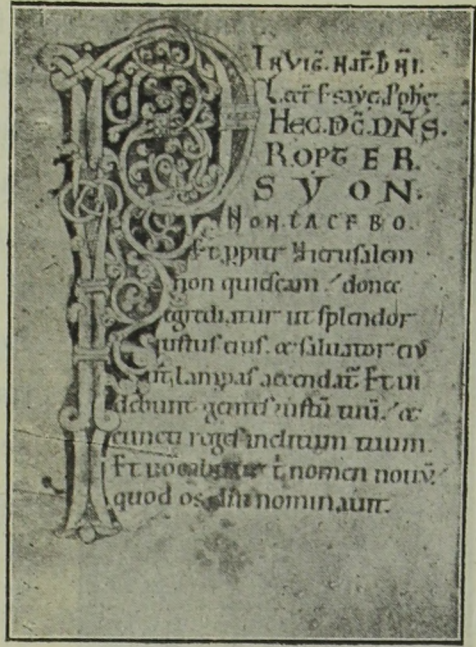

Fig. 61. — Lectionarium din sec. XI. Battyaneum.

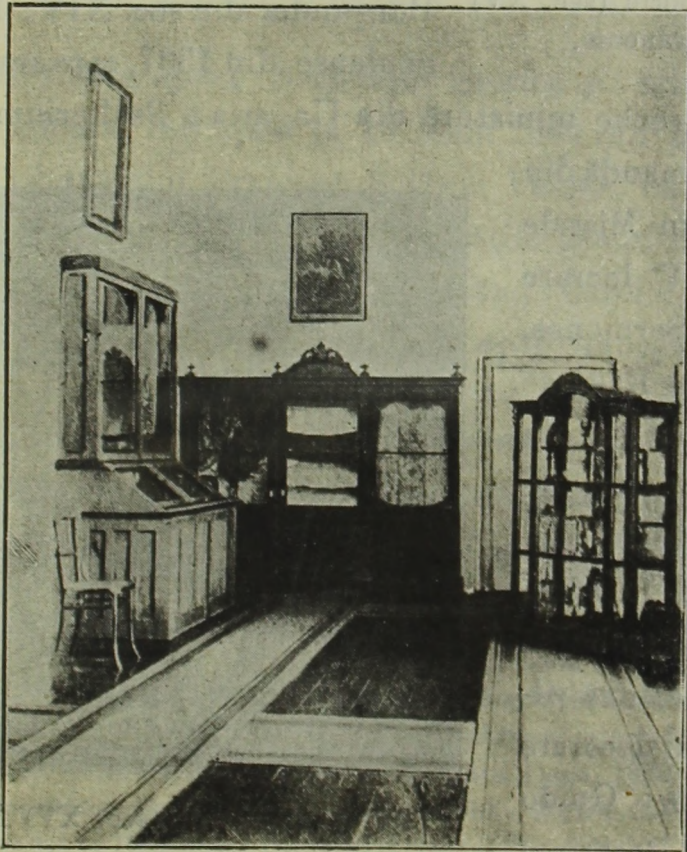

Fig. 62. — Muzeul eclesiastic în Battyaneum.

al X-lea este : Caius Sallustius Crispus : Liber de bello Jugurthino o lucrare probabil franceză, făcând parte din cele mai vechi ma-

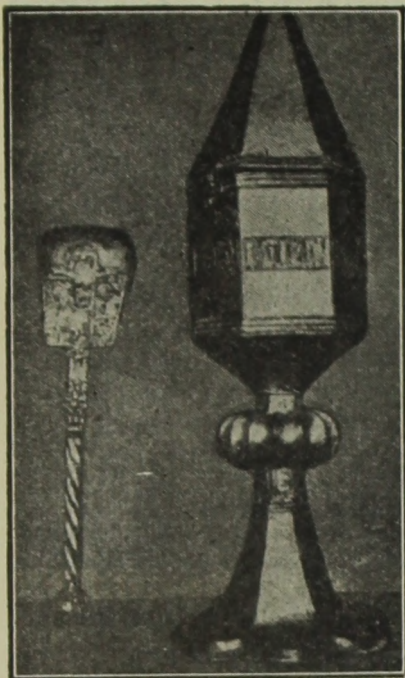

Fig. 63. — Ciboriu (sec. XV)
Battyaneum.

ca cea mai veche miniatură din Ungaria ; Psalterium Davidicum este artă flamandă din sec. XIV ; un Missale din sec. XV lucrare germană ; Sermones, alias Hortulus Reginae 1460 ; Psalterium din sec. XV, o lucrare de piață ; Graduale din sec. XV etc. In afară de manuscrise trebuiesc menționate câteva tipărituri vechi decorate cu miniatură : Guido de Baysio Rosarium Decretorum, de pe la 1470, probabil din Lócse ; Gregorius IX.

nuscrite ale operelor lui Sallustius. Nu este cu putință a ne ocupa aici de fiecare manuscris separat, vom înșira numai câteva, cari din punct de vedere al istoriei artelor trebuiesc menționate : Lectionarium din sec. XI-lea cu inițiale bogate, asemenea și Homiliile din sec. XII ; Psalterium Davidicum cum Calendario, o lucrare germană din sec. XIII ; o biblie iluminată din secolul XIII—XIV ; Gregorius Papa IX, Decretalium Libri V cum Glossa 1335 ; Horae Canonicae Latine et Gallice, excelentă lucrare a unui maestru din Burgundia din sec. XIV ; Missale Strigoniense din 1337, care era considerată

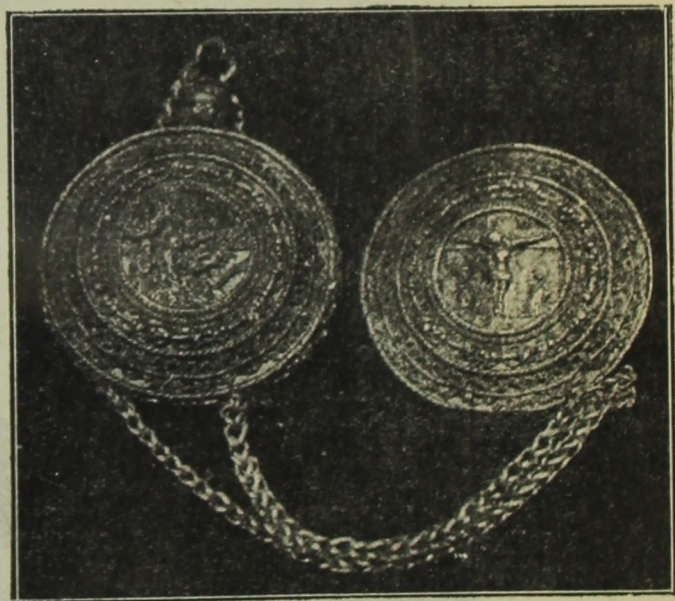

Fig. 64. — Monile (sec. XV) Battyaneum.

Gregorius IX.

Papa Decretalium libri V. Venetiis 1481 ; Gregorii Decretales et Clementinae 1482. Cu xilogravură este decorat un Missale din sec. XV, cu gravură în metal Horae 1503, Heures 1520.

Biblioteca Battyanum are vre-o 550 incunabule, dintre cari cele mai vechi sunt din 1465. Multe exemplare sunt rare și editiones principes, multe cu inițiale și ilustrații. O specialitate este colecția de biblii, care cuprinde vre-o 600 ediții ale bibliei, dintre ele unele sunt extrem de rare, din 1470—1500, în limba latină, germană și slavă. Intre cărțile bisericești găsim și vechi săsești și românești.

Importanța Battyanumului pentru țara noastră este considerabilă. Este cea mai însemnată colecție de manuscrise vechi iluminate și de incunabule cu decor artistic. Pe teritoriul țării în Battyanum se poate mai bine studia arta manuscriselor și a incunabulelor.

10. MUZEUL JUDEȚEAN DIN DEVA.

Muzeul¹⁾ este opera Societății istorice și arheologice din județul Hunedoara, înființată la 13 Maiu 1880 din inițiativa președintelui Tribunalului Francisc Sólyom Fekete, cu scopul de a aduna la un loc și de a păstra antichitățile găsite în județ. Secția de antichități s'a format la 1882, când Carol Torma a început săpăturile dela Grădiște, a fost apoi îmbogățită prin inscripțiile donate de contele Kuún Kocsárd și de oraș. Secția etnografică s'a format tot la 1882. Contesa Géza Kuún și baroneasa Vilma Kemény au făcut donații mai însemnate. În această secție se găsesc în afară de obiecte românești și 666 obiecte ale Cean-

¹⁾ A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat évkönyvei I-XXII, Deva, 1891—1914.—*Király P.* A sarmisegethuzai Mithraeum. Arheologiai Közlemények, vol. XV.—*Téglás G.*: Rövid Kalauz a hunyadmegyei tört. és régészeti társulat múzeumának látogatói számára. Deva, 1890.—Antichitățile romane din comitatul de Hunyad. Deva, 1902.—*Kuun Géza*: A Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat Alapszabályai. Deva, 1881.—*Ballun-Réthy*: Adatok a hunyadmegyei történelmi és régészeti Társulat huszonöt éves történetéhez. Deva, 1910.

găilor, adunate de Oscar Mailand, și Emeric Szabó. Până la 1890, colecțiile erau așezate într'o casă particulară, din 1890 în aripa

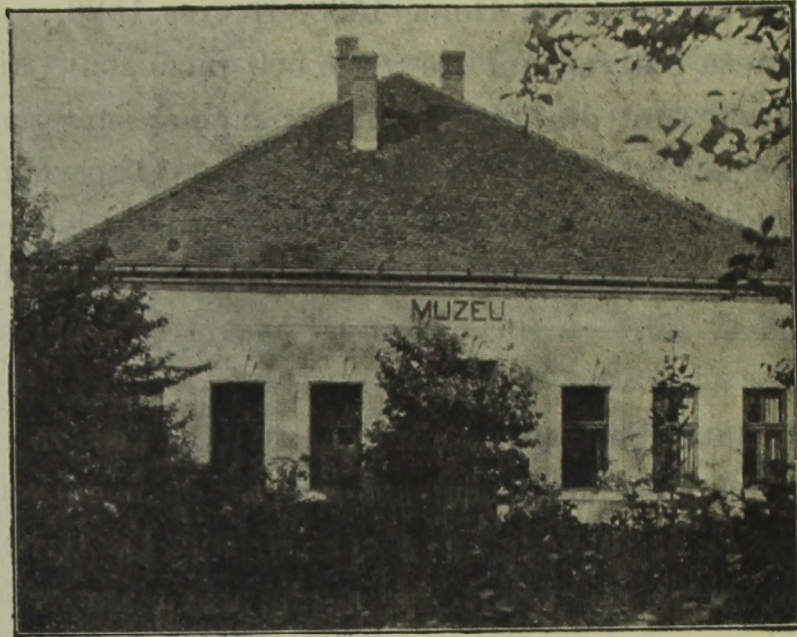

Fig. 65. — Muzeul Județean, Deva.

stângă a edificiului oferit de județ pentru școala reală, iar din 1896 într'un edificiu separat al școlii reale, ocupând 6 camere. În anul

Fig. 66. — Secția de antichități a Muzeului județean din Deva.

1898 Muzeul intră în cadrul muzeelor dependente de Inspectoratul general al Muzeelor, primind subvenții între 500—1000 cor. anual.

În 1902 profesorul Tocilescu, directorul Muzeului Național de antichități din București, vizitează Muzeul cu colaboratorii și studenții săi. Primirea lor s'a făcut de către conducătorii orașului și ai Muzeului. În 1914 se câștigă antichitățile de piatră din Fărcașdin. În 1916 la începutul lui Septembrie obiectele de valoare au fost expediate la Muzeul Național din Budapesta, iar restul ascuns. Obiectele au fost readuse în Septembrie 1917. În primul an al dominațiunii române Muzeul a primit un edificiu mai potrivit, care este privit totuși numai ca provizoriu. Dorința veche a direcțiunii muzeului este a face din edificiul «Magna Curia» un Muzeu. În 1919 s'a făcut o spargere la Muzeu furându-se o parte din colecția etnografică. Desființându-se Societatea de sine prin § 41 și 42 al statutelor, colecțiunile au trecut în posesiunea județului, rămânând directorul vechi și înființându-se o comisie de supraveghere. La intervențiunea Inspectoratului în 1921 s'a sistemizat funcția de director de muzeu în cadrele Ministerului Internelor. Statul român prin Inspectorat a ajutat cu o subvenție de 20.000 lei Muzeul.

Fig. 67. — Ares. Muzeul județean, Deva.

Muzeul județean din Deva are colecțiuni arheologice, etnografice, istorice, artistice și de naturale. Cea mai mare parte a colecțiunilor este cea romană, urmează colecția de monede, apoi cea preistorică și etnografică. Restul formează numai un început. Stăpânirea română a găsit Muzeul cu inventare insuficiente. Nu-

mărul obiectelor încă nu este stabilit, conține vre-o 11.000. Con-

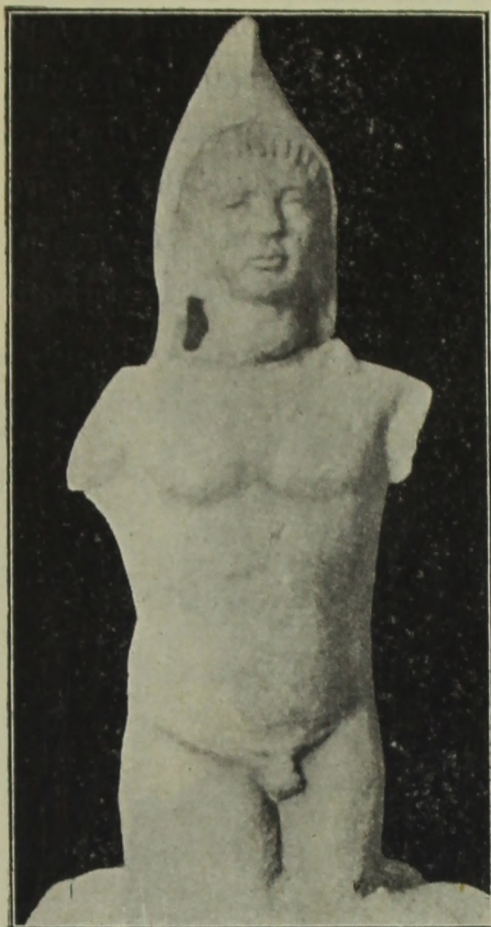

Fig. 68. — Mithras Petrogenitus.
Muzeul județean, Deva.

tinuarea inventarierii se face acum. Ca obiecte de deosebită valoare arheologică sunt recunoscute reliefurile și inscripțiile templului lui Mithras din Sarmisegetuza, rămășițele miniere romane, cărămizile sigilate din județul Hunedoara, cea mai bogată colecție din Ardeal. Colecția etnografică se desvoaltă mai departe. Biblioteca muzeului cuprinde vre-o 1200 volume cari se referă la istoria, arheologia și etnografia Ardealului. Secția naturalelor a crescut cu o foarte importantă colecție de insecte și insecte fosile depozitate de directorul actual Iosif Mallász.

Muzeul după ce a fost transportat în noul edificiu și după ce

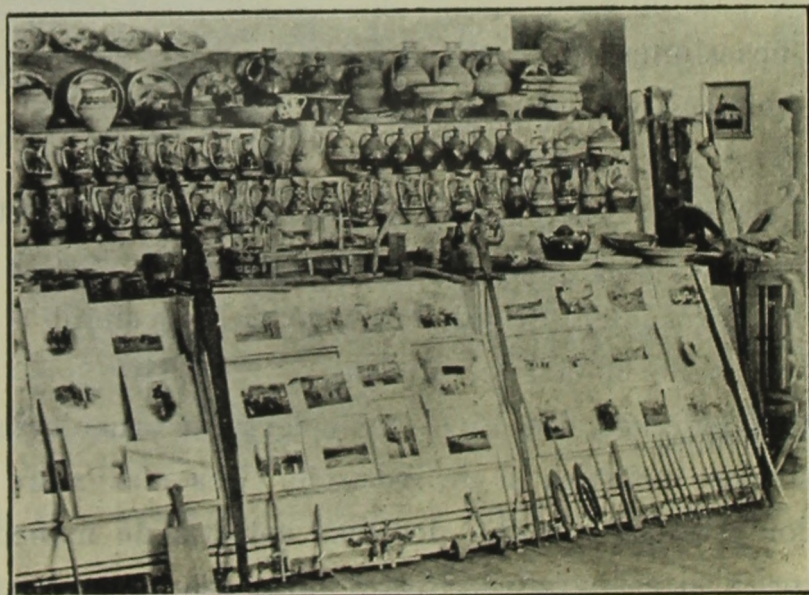

Fig. 69. — Vedere din secția etnografică a Muzeului județean, Deva.

o parte a monumentelor a fost desgropată din pământ, unde fuseseră ascunse, s'a aranjat din nou. Acum este deschis publicului. Edificiul nu corespunde întru toate scopurilor unui muzeu, este totuși luminos și deocamdată în deajuns de spațios. S'au făcut inscripții românești și se va tipări un catalog.

11. MUZEUL CARPAȚILOR DIN CASA REGELUI MATEI CORVIN, CLUJ.

Înființarea muzeului s'a decis cu scopul de a creia un Muzeu central etnografic al Transilvaniei, în anul 1899 prin Societatea ardeleană carpatină ¹⁾. Statul a contribuit cu 1000 cor. Baza

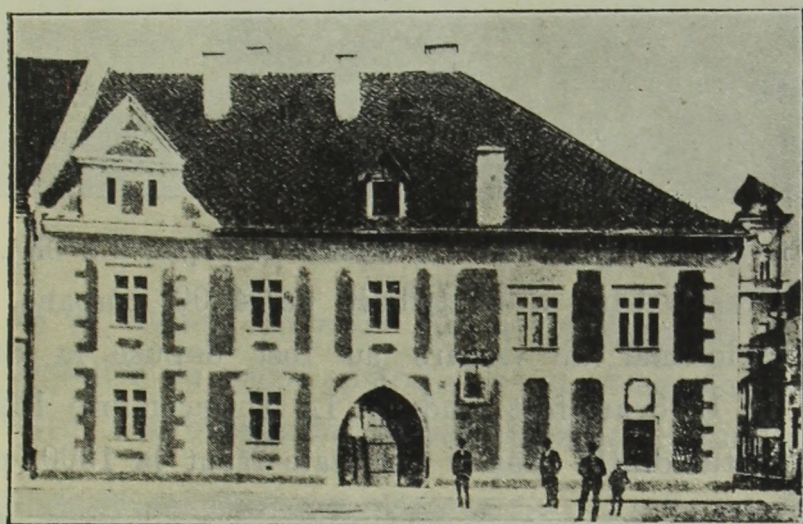

Fig. 70. — Casa regelui Matei Corvin (Muzeul Carpaților) în Cluj.

bibliotecii a pus-o profesorul Otto Herrmann prin cedarea bibliotecii sale de 2000 volume. Colecțiunile erau plasate la început într'un local închiriat, pânăce orașul Cluj a oferit un edificiu pentru noul muzeu: Casa Regelui Matei Corvin, restaurându-o pe sepele proprii. La 1901 colecțiile au fost aranjate în edificiul numit prin inspectorul Ioan Jankó, director de secțiune la Muzeul Național din Budapesta. După moartea lui Jankó lucrările au fost conduse de Vilibald Seemayer, dela acelaș Muzeu. Deschiderea festivă s'a făcut la 12 Octomvrie 1902. Societatea proprietară a

¹⁾ Az Erdélyi Kárpát egyesület alapszabályai és ügyrendje. Cluj, 1896.—
«Erdély» Az Erdélyi Kárpát Egyesület és Múzeumának Ertesítője, I—XXVI,
1891—1917.—*Semayer* V: Képes Kalauz az E. K. E. Múzeumában. Kolozs-
vár, 1902.

Muzeului, înființată la 1891, în 1902 a cheltuit 55.000 cor., iar în 1903 suma de 6000 cor. pentru Muzeu. Societatea a supus Muzeul în 1899 Inspectoratului general al Muzeelor și a primit la 1902 ca ajutor de Stat 3000 cor., iar la 1903 suma de 1000

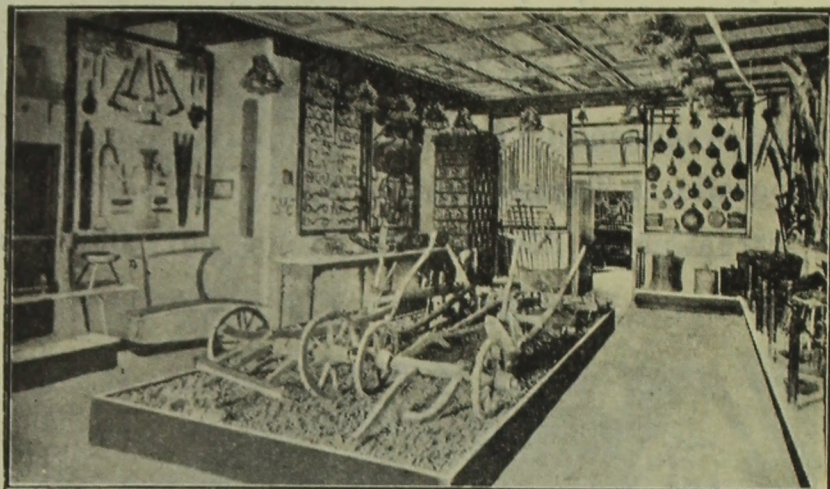

Fig. 71. — «Agricultura» în Muzeul Carpaților din Oluj. coroane. Orașul Cluj a contribuit cu 4000 coroane. În anul 1916 obiectele mai de valoare au fost depuse la Budapesta în 3 lăzi, în 1918 au fost readuse. La 1 Decembrie 1920 a expirat contractul dintre oraș și Societate făcut la 1900, prin care

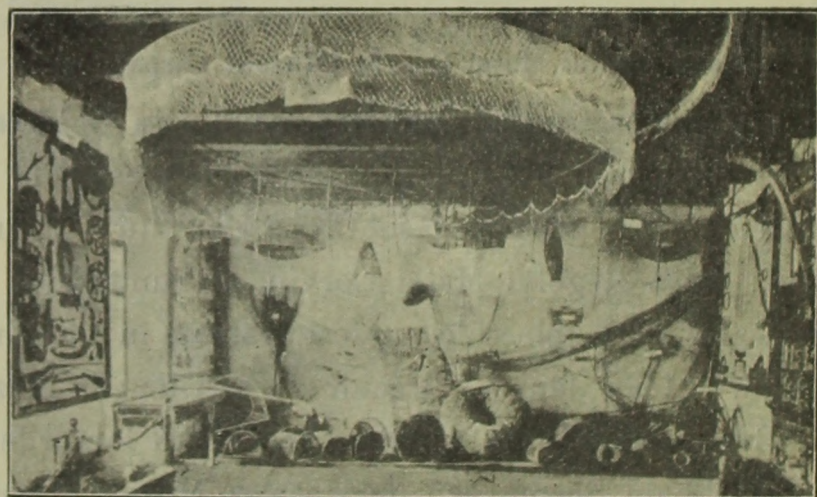

Fig. 72. — Ocupațiunile primitive în Muzeul Carpaților. orașul cedează edificiul pentru Muzeul Carpaților. Intervenția Inspectoratului Muzeelor din Transilvania pe lângă primăria orașului a lăsat și mai departe edificiul pentru Muzeu, însă cu condiția, ca Muzeul să fie reorganizat, iar colecția etnografică română

să fie reprezentată conform numărului proporțional al populației române și potrivit importanței sale în etnografia Ardealului, ca Muzeul în modul acesta să devină de fapt un Muzeu etnografic central al Ardealului, fără deosebire de naționalitate. La timpul

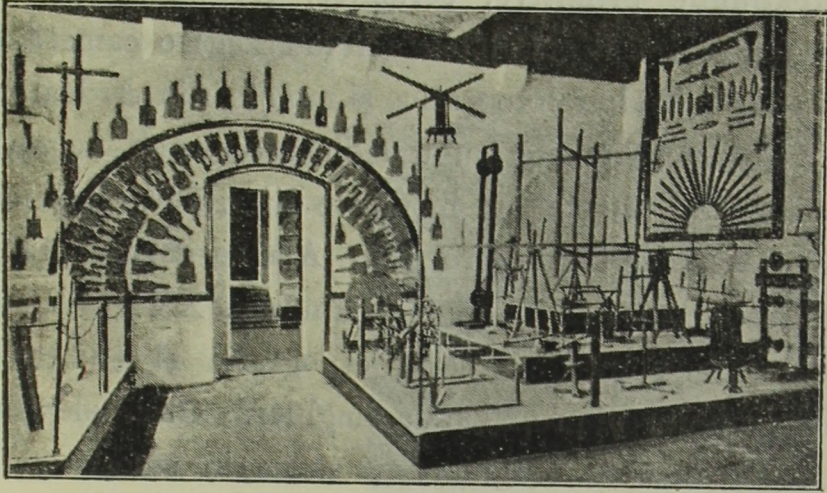

Fig. 73. — Țesutul și torsul în Muzeul Carpaților.

său când se va edifica un mare Muzeu Național al Ardealului, Muzeul Carpaților va primi spațiul și rolul ce i-se cuvine în noul edificiu. Statul a subvenționat Muzeul prin Inspectoratul Muze-

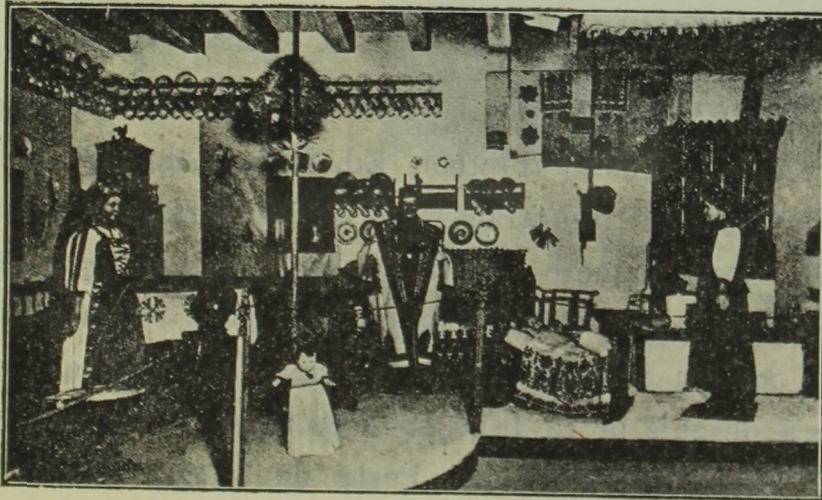

Fig. 74. — Interior din Călățele în Muzeul Carpaților.

lor din Transilvania cu 20.000 lei. Muzeul s'a deschis după o pauză mai lungă în 1921.

Muzeul Carpaților este un Muzeu central etnografic, conține 6856 obiecte etnografice. Mai are și 100 antichități, o secție

artistică cu 888 obiecte, o secție de naturale cu 324 obiecte. Biblioteca constă din 3219 cărți, 65 hărți în majoritate din domeniul turistic, balneologiei și etnografiei. Colecția etnografică este așezată în 10 camere și culoare în următoarele grupuri: agricultura, ocupațiunile primitive, ceramica, țesut și tors, o odaie și bucătărie țărănească din Călățele (Kalotaszeg) o cameră cu cusături și broderii. Vederi fotografice și mobile din Ardeal întregesc colecția. Două camere mici sunt dedicate cultului regelui Matei Corvin, conținând între altele modelele diferiților sculptori pentru concursul statuiei ecvestre a regelui. Aici se găsește și cunoscuta rochie a Ecatherinei de Brandenburg din sec. XVII. ¹⁾ Scopul Muzeului a fost în afară de a servi etnografia și cultura, a ajuta circulația streinilor și propaganda maghiară. Obiectele etnografice sunt în afară de cele maghiare și săcuesești, săsești și române, aceste din urmă dispar din cauza atenției exagerate ce s'a dat colecțiilor maghiare. Este datoria noastră a îndrepta această greșală. Localul Muzeului cu toate că nu a fost zidit pentru muzeu este relativ mulțămitor, asemenea și modul cum s'au aranjat obiectele împacă cerințele științei.

12. MUZEUL SĂSESC DIN ȚARA BĂRSEI, BRAȘOV.

Muzeul ²⁾ a fost fondat la 1908 de Iuliu Teutsch fabricant, Frideric Deubel, Gustav Treiber, Ed. Iuliu Lehmann și Francisc Podek. Colecțiunile numiților cinci particulari erau mai întâiu așezate în două camere închiriate cu scopul de a fi expuse și deschise în mod gratuit publicului. Intenția a fost a înjgheba nu numai un muzeu cultural-etnografic, ci și de științele naturale. Muzeul s'a deschis la 12 Iulie 1908 cu titlul «Museum der Vereinigung Kronstädter Sammler». Peste două luni asociația închiriaza un local cu cinci camere în Târgul Cailor No. 2 ; în lipsa spațiului în Casa vecină își plasează Iuliu Teutsch colecția prei-

¹⁾ Erdélyi Múzeum 1899.

²⁾ Bericht des Burzenländer sächsischen Museums in Kronstadt, 1908—10, 12, 13.— Sonderausstellung des Burzenländer sächsischen Museums: Insekten (Sonderabdruck aus No. 193 u. 194 der Kronstädter Zeitung).

storică. Muzeul fu redeschis la Paște 1909. Asociația își înaintează statutele spre aprobare, însă numai la 1912 s'au aprobat de către Minister. Asociația încearcă a continua săpăturile începute pe valea Buzăului, este însă împiedecată de subprefect cu motivarea, că toate descoperirile sunt proprietatea națiunii săcuiesti. La 1912 s'a aranjat o expoziție de insecte. O creștere mai însemnată se observă în anul 1913, când Muzeul liceului se unește cu Muzeul săsesc din Țara Bârsei, iar presbiterul depozitează la Muzeu antichitățile, păstrându-și dreptul de proprietate. Muzeul se mută în localul cel nou de lângă cimitir. Din cauza strămutărilor Muzeul fu închis. La 20 Noemvrie 1916 obiectele au fost depozitate în 33 lăzi la Muzeul Național din Budapesta, de unde numai în 1917 fură readuse. În momentul de față Muzeul este aranjat în 7 camere și deschis pentru public. Se lucrează la un catalog în

Fig. 75. — Lucrări în fier. Muzeul Săsesc din Țara Bârsei, Brașov.

trei limbi. Muzeul nu dispune de fonduri mai însemnate. În afară de taxele membrilor, muzeul a fost ajutat în trecut de presbiter, județ și oraș cu câte 100—200 cor. Muzeul are un director și un custode. Muzeul săsesc din Țara Bârsei conține o secție preistorică cu 5000 obiecte, una istorică cu 1700 obiecte, (dintre cari 100 sunt bisericesti), secția etnografică cu 1500, colecția de artă 250 obiecte, secțiunea de naturale se compune din colecția zoologică 1000, cea geologică 800 bucăți. Numărul obiectelor este numai aproximativ, deoarece încă nu sunt toate inventariate.

Majoritatea obiectelor sunt săsești din Țara Bârsei. Secția etnografică cuprinde o serie de obiecte cari caracterizează cultura cio-

Fig. 76. — Sală reprezentând istoria orașului în Muzeul din Brașov.

banilor români din Țara Bârsei. Dintre descoperirile preistorice ale muzeului remarcăm ceramica pictată din Ariușd, silexurile

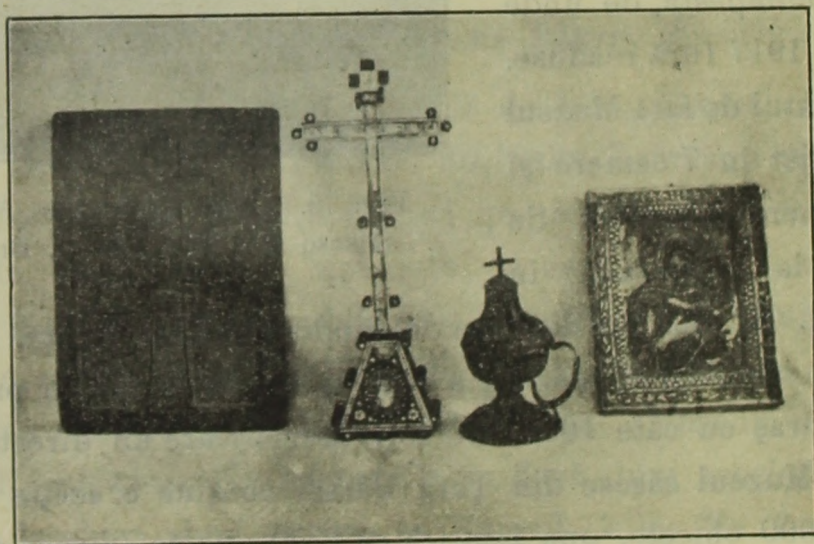

Fig. 77. — Antichități românești în Muzeul din Brașov.

din perioada Aurignacien, găsite pe o linie laterală a pasului Buzăului.

13. MUZEUL ORAȘULUI BAIJA-MARE.

Inființarea Muzeului¹⁾ s'a decis de către adunarea generală a orașului în anul 1889. Fondarea și administrarea Muzeului a fost încredințată Societății de Muzeu, constituită la 31 August 1899. Colecțiunile s'au format prin donații în 1899, iar la 1900 Societatea a început a colecționa opere preistorice și copii în gips ale monedelor lucrate la Baia-Mare, iar custodele Muzeului Național Joan Jankó obiecte etnografice. După moartea acestuia Vili-

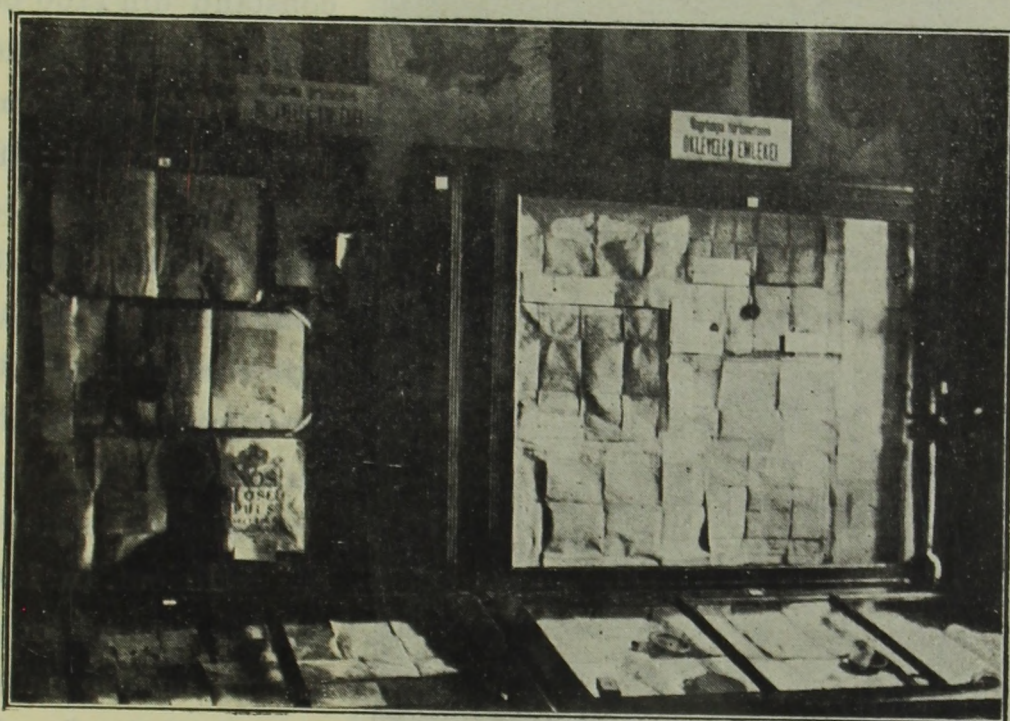

Fig. 78. — Diplomele orașului și județului în Muzeul orașului Baia-Mare.

bald Seemayer a continuat adunarea obiectelor etnografice în 1902 și 1903. Colecțiile au crescut prin depozitele direcțiunii minelor, prin antichitățile din arhiva orașului și ale bisericilor (evangelică și romano-catolică), ale casei de păstrare și ale inginerului Anton Szmik, apoi prin donațiunea episcopului Meszlényi din Satu-Mare. Baza bibliotecii au format-o cărțile și desenele contelui Svai-

¹⁾ *Schönherr Gy.*: A nagybányai városi múzeum — A nagybányai Múzeum Egyesület értesítője. I—III. Baia-mare, 1901—1905. — Múzeumöri jelentés az 1905—12 évekről. — Utmutató a Nagybányai Városi Múzeum Gyűjteményeihez. Budapest, 1904.

cher și biblioteca de mai multe sute de volume a lui Antoniu Szendi. Aceste colecțiuni numai la 1903 au fost adăpostite într'un local de trei camere și un culoar, pus la dispoziție de către oraș. Biblioteca a rămas din cauza lipsei de spațiu într'o cameră a edificiului minorităților. În anul 1903 Statul a depozitat șase tablouri

Fig. 79. — Secția etnografică a Muzeului din Baia-Mare.

și 29 reproduceri, iar Szmik a donat o colecție de afișe artistice, constând din 1100 bucăți. Secția naturalelor s'a format prin donațiunea lui Szmik: 191 minerale. Muzeul se găsește din 1906 în noul edificiu al minorităților constător din cinci camere. Localul s'a dovedit din cauza creșterii colecțiilor ca insuficient. În 1908 secția naturalelor a crescut cu 395 minerale și roce prin donația direcțiunii minelor. S'a pus baza colecțiunii care să înfățișeze fauna și flora din Baia-Mare și jur.

Muzeul nu are fonduri. Orașul i-a asigurat localul și 900 cor. anual. Inspectoratul general al Muzeelor, care din 1900 exercită controlul Statului asupra colecțiilor, a subvenționat muzeul între 500 și 1600 cor. anual. În prezent muzeul nu poate fi deschis deoarece nu are personal, el este închis din 1915. În trecut a avut un custode din partea Societății și unul din partea orașului.

Inspectoratul Muzeelor din Transilvania ar crede potrivit, ca orașul să încredințeze conducerea muzeului liceului român din oraș.

Muzeul se împarte în secțiunea de antichități și monede cu 4201 obiecte, secțiunea naturalelor 1588 bucăți, secția artistică 1153, secțiunea etnografică 900 obiecte. Biblioteca muzeului cuprinde vreo 6000 volume. Colecția preistorică este din diferitele părți ale Țării și așa nu găsim în ea principiul județean consecvent al celorlalte muzee. În general predomină totuși caracterul județean și al orașului. Secția antichităților conține antichitățile bisericilor din loc, colecții romane, egiptene, monede romane și maghiare, relicvii istorice și diplome ale orașului și județului unelte caracteristice ale exploatării minelor și colecția de sigile a orașului. Secția artistică constă din depozitele statului și alte tablouri, o colecție bogată de afișuri artistice.

Fig. 80. — Secția etnografică a Muzeului din Baia-Mare.

Secția etnografică se compune din costume, ceramică, lucrări în lemn, vederi fotografice și o colecție internațională de pipe cu 330 bucăți. Colecțiile deși bine aranjate luptă cu lipsa de spațiu. Baia-Mare, acest centru artistic ar merita un local de muzeu mai potrivit, mai ales că interesul pentru colecții și expoziții este îndeajuns de dezvoltat în oraș.

15. MUZEUL SOCIETĂȚII ARDELENE DE ȘTIINȚE NATURALE, SIBIIU.

Muzee de științe naturale propriu zise avem puține. În afară de bogatele colecții ale Muzeului Național din Cluj, avem Muzeul Societății de științe naturale din Sibiu și Muzeul Societății de științe naturale din Timișoara. Colecțiuni școlare de științe naturale avem mai la toate școlile secundare și superioare. Cea mai bogată colecțiune școlară de istorie naturală se găsește la Aiud cu aproape 46.000 de obiecte, celelalte nu sunt nici pe jumătate atât de bogate. Muzeul de naturale din Sibiu joacă deci ca atare un rol însemnat. Muzeul aparține Societății ardelene de științe naturale (Siebenbürgischer Verein für Naturwissenschaften), fondată la 1848 cu scopul de a răspândi cunoștințele și de a ajuta cercetările de istoria naturală. Baza muzeului a pus-o Mihai Bielz. La 1851 colecțiunile au fost plasate la liceul evanghelic, la 1858 în trei camere ale unui edificiu al primăriei «blaues Stadthaus». După patru ani cele trei camere deveniră prea mici pentru colecții. S'a închiriat o casă cu cinci camere și o sală. Membrii Societății nu erau bogați. Fondul Societății abia a ajuns pentru mobilier și pentru scoaterea unei reviste lunare: «Verhandlungen und Mitteilungen» ¹⁾ întemeiată la 1849.

La 1866 Societatea cumpără colecția de minerale și paleontologică a lui Mihail Ackner cu 4500 fl. prin ajutorul Asociației pentru cunoașterea Țării și a Universității săsești, însă cu obligațiunea, că dubletele colecțiilor și ale bibliotecii le va pune la dispoziția liceelor săsești. Muzeul s'a dezvoltat repede prin donațiuni. La 1873 dr. A. Breckner a donat bogata sa colecție japoneză, la 1877 C. F. Jickeli și-a cedat colecțiile zoologice adunate în Africa, iar la 1878 dr. G. A. Kayser herbariul său. Din anul

¹⁾ Verhandlungen und Mitteilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt I—LXIX Hermannstadt 1891—1919 — Der Siebenbürgische Verein für Naturwissenschaften zu Hermannstadt nach seiner Entstehung, seiner Entwicklung und seinem Bestande Sibiu, 1896 — *Fr. Michaelis*: Verzeichnis der ethnografischen Sammlung des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften in Hermannstadt. Sibiu, 1905. — *A. Kammer*: Systematischer Katalog der ornithologischen Sammlung. 1914.

1873 colecțiile au fost adăpostite temporar la Muzeul Brukenthal. În anii 1880—90 Muzeul se îmbogățește mai ales prin donațiile lui Mihail Fuss, Joan Binder și Frideric Deubel. Primul a donat un herbariu cu 26151 plante și o bibliotecă de specialitate, al doilea o colecție de paseri exotice, al treilea o colecție de insecte cu 1300 specii în 3000 bucăți. În anii următori Muzeul este silit să schimbe localul de șase ori până ce la 1894 se începe edificarea Muzeului.

Edificiul Muzeului este opera arhitectului C. W. Fr. Maetz, care joacă un rol în arhitectura nouă a Clujului. Universitatea

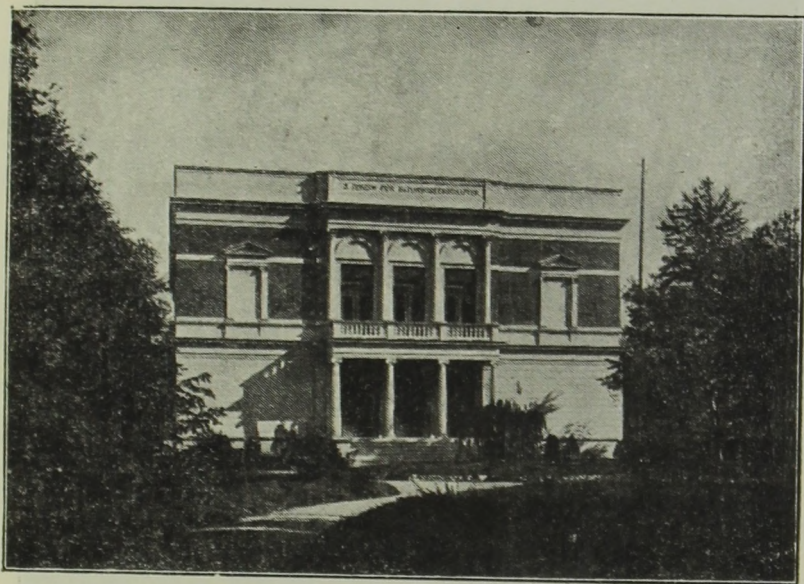

Fig. 81. — Muzeul Societății de Științe Naturale în Sibiu.

săsească, Ministerul de agricultură și Academia maghiară, băncile și particularii au contribuit în mod însemnat la adunarea fondurilor necesare pentru edificare. Societatea ardeleană a Carpaților din Sibiu a primit în schimbul contribuției la edificiu un local cu chirie pentru muzeu și ședințe. La 12 Mai 1895 s'a deschis Muzeul. 9600 persoane l'au vizitat în lunile de vară. Avera Societății este edificiul, Muzeul și fundațiunile. Totalul fundațiilor era la 31 Decembrie 1918 cor. 25978,83. Datoria Societății este 18.000 lei. Muzeul este deschis.

Muzeul se compune din 1) secția zoologică; 2) botanică; 3) mineralogică; 4) etnografică; 6) bibliotecă; 5) laboratoriu.

Secția zoologică constă din vre-o 900 pasări și mamifere în majoritate din Ardeal, așezate într'o cameră. O altă cameră conține în opt dulapuri animale nevertebrate și animale inferioare, vre-o 500 preparate. Reptilii și amfibii sunt 200 la număr, craniii preparate 120. Secția botanică are o cameră cu șapte dulapuri cuprinzând cinci herbarii complete : Fuss, Barth, Untch, Kayser

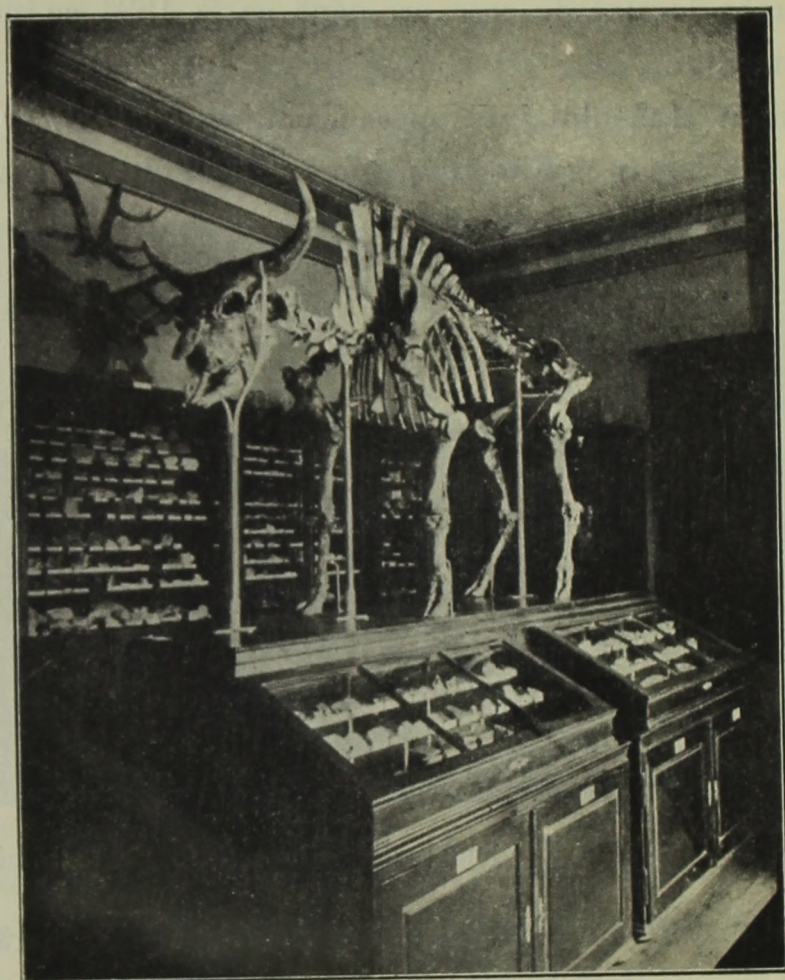

Fig. 82. — Colecția mineralogică-geologică a Muzeului de Științe Nat., Sibiu.

și un herbariu al Societății cu plante ardeleno în vre-o 350 fascicule. Secția mineralogică-geologică are șase dulapuri cu colecții paleontologice și cinci dulapuri cu minerale. — Secția etnografică este adăpostită într'o cameră cu zece dulapuri și 856 obiecte extraeuropene, îndeosebi din Africa, China și Japonia. A doua colecție de soiul acesta nu o avem în Transilvania. — Biblioteca are 10.000 volume, mai cu seamă lucrări câștigate în schimbul publicațiilor Societății.

15. MUZEUL SOCIETĂȚII ARDELENE A CARPAȚILOR, SIBIIU.

Muzeul a fost fondat ¹⁾ prin Societatea ardeleană a Carpaților la 1880, iar la 1895 s'a deschis publicului în edificiul de muzeu al Societății ardelenene de științe naturale. Emil Sigerus a contribuit în mod însemnat prin donațiuni la îmbogățirea Muzeului. În 1900 Muzeul a intrat în șirul instituțiilor supuse controlului statului prin Inspectorat, primind dela 1900—1902 câte 1000 cor. iar în 1903 o subvenție de 800 cor. La 1905 Societatea a eșit de sub controlul Inspectoratului. În Iulie 1920 Muzeul a fost predat în administrația Muzeului Baron Brukenthal. Avera Muzeului este 27271 Lei 85. Muzeul este deschis.

Colecția etnografică a Muzeului cuprinde 1496 obiecte ardelenene în majoritate săsești. Sunt de remarcat trei odăi țărănești ardelenene: una română, ceialaltă maghiară, a treia săsească.

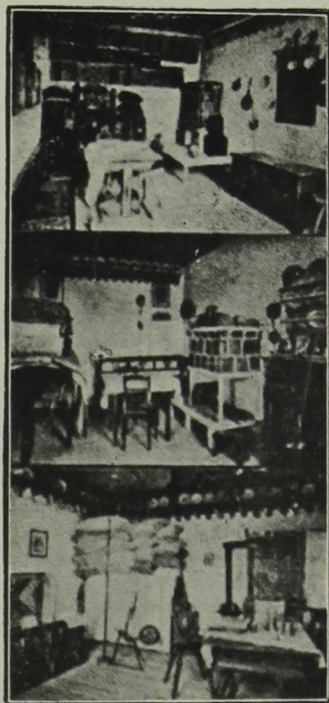

Fig. 83.— Trei odăi țărănești la Muzeul Societ. Carpaților, Sibiiu.

16. MUZEUL ORAȘULUI SIGHIȘOARA.

Orașul Sighișoara a hotărât la 1896 înființarea unui Muzeu al orașului, ceiace la 1898 s'a și făcut. În 1900 profesorul Carol Seraphin a început în apropierea orașului săpături sistematice pentru Muzeu, cu sprijinul material al comunității bisericești evanghelice, al «Societății pentru cunoașterea Țării», etc. Muzeul aparține prin majoritatea obiectelor bisericești evanghelice și liceului din Sighișoara. Colecțiunile sunt așezate în 12 camere ale vechiului Turn numit «Stundturm». La finea lunii Septemvrie 1916

¹⁾ Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpathenvereins I—XXXIV, Sibiiu 1881—1914.

obiectele mai importante au fost trimise la Budapesta spre păstrare într'o ladă. Muzeul este deschis publicului.

Numărul obiectelor este circa 3550. Obiectele sunt grupate în 12 camere în modul următor : I. Colecția preistorică descoperită pe teritorial orașului ; II. Colecția preistorică descoperită prin săpăturile din 1900, în cea mai mare parte din epoca de

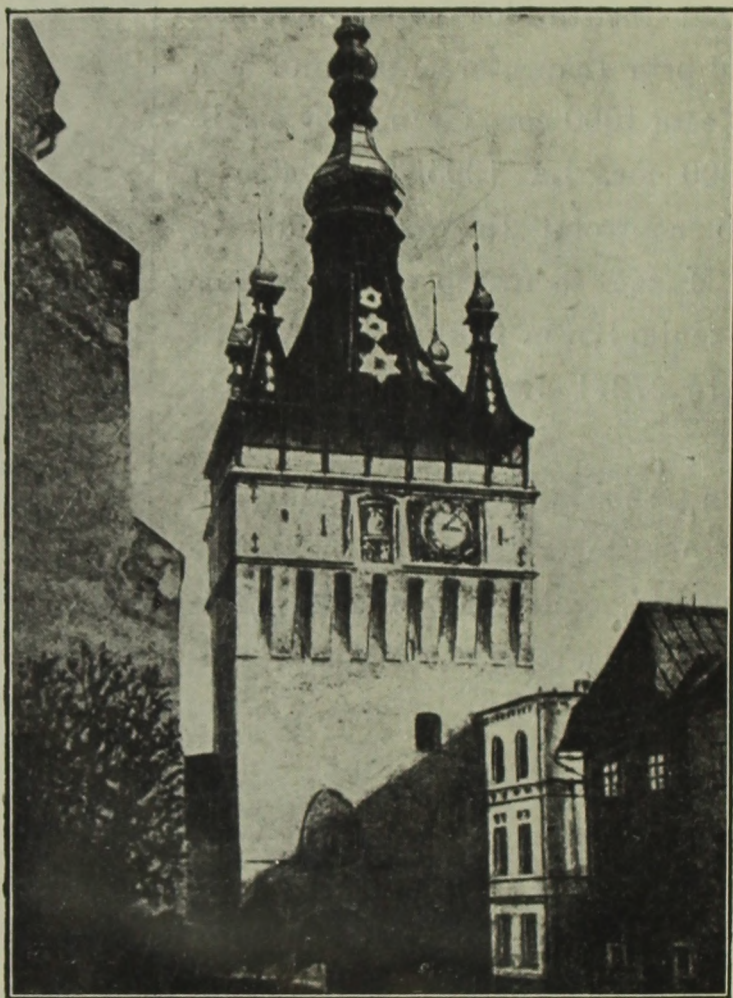

Fig. 84. — Turnul vechiu din Sighisoara în care se găsește Muzeul orașului.

fer ; III. Antichități, cari se referă la școală și jocuri ; IV. O capelă cu două altare, dintre cari unul restaurat e de pe la finea sec. XV-lea ; alte antichități de înainte de reformațiune ; V. Bucătărie cu rechizite vechi ; VI. Camera episcopului Teutsch cu mobile în stilul timpului său și cu obiecte în legătură cu persoana episcopului decedat ; VII. Cameră cu obiecte vechi de arta

industrială ; VIII. Camera istoricului sas Kraus cu obiecte în majoritate din secolul al XVII-lea ; IX. Gravuri și obiecte diverse ; X. Colecția de arme vechi ; XI. Obiecte și ilustrații ale torturelor de pe timpul Mariei Terezia ; XII. Farmacie veche.

Muzeul din Sighișoara este un Muzeu cultural al orașului cu numeroase obiecte importante pentru zugrăvirea trecutului. Conținutul Muzeului este distractiv și instructiv pentru public, deși puțin sistematic. Colecția preistorică este din punct de vedere științific de valoare, ea cuprinde vre-o 2000 de obiecte foarte variate. Muzeul are un custode.

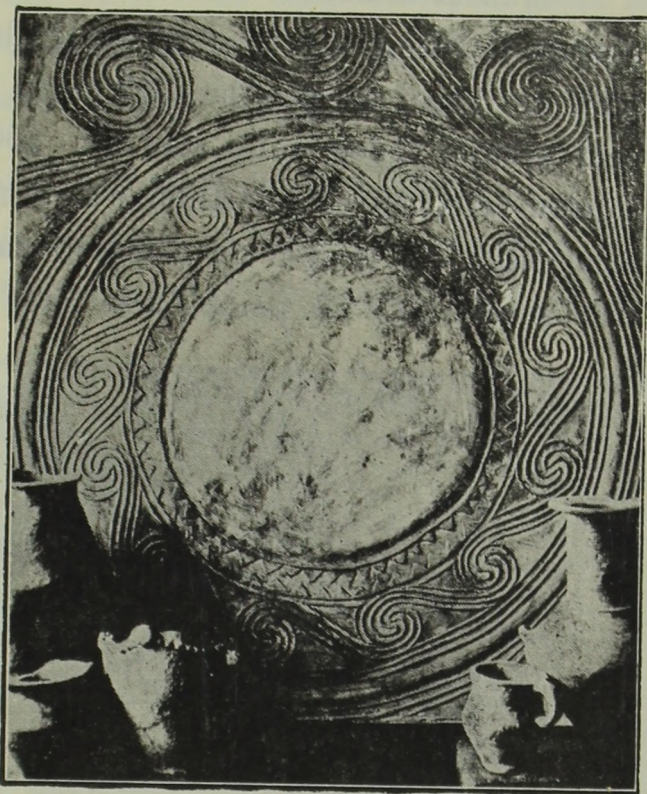

Fig. 85. — Patenă votivă în colecția preistorică a Muzeului din Sighișoara.

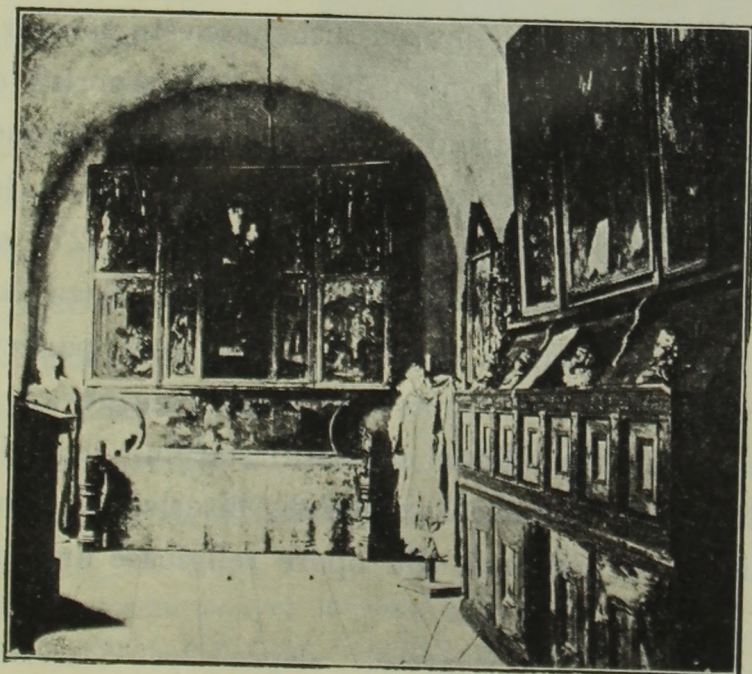

Fig. 86. — Capelă în Muzeul orașului Sighișoara.

17. MUZEUL ARMENESC, GHERLA.

Muzeul armenesc s'a format în anul 1904. Colecțiile au fost așezate la început în locuința particulară a directorului Songott, până ce orașul a cedat la 1907 patru camere și un culoar la liceul vechiu. Colecțiunile stau din 1905 sub controlul statului. Pentru îmbogățirea colecțiilor s'a format o «Societate a Muzeului armenesc»¹⁾ cu scopul de a colecționa obiecte armenesti din Ardeal și alte Țări și pentru a le face cunoscute. Societatea azi

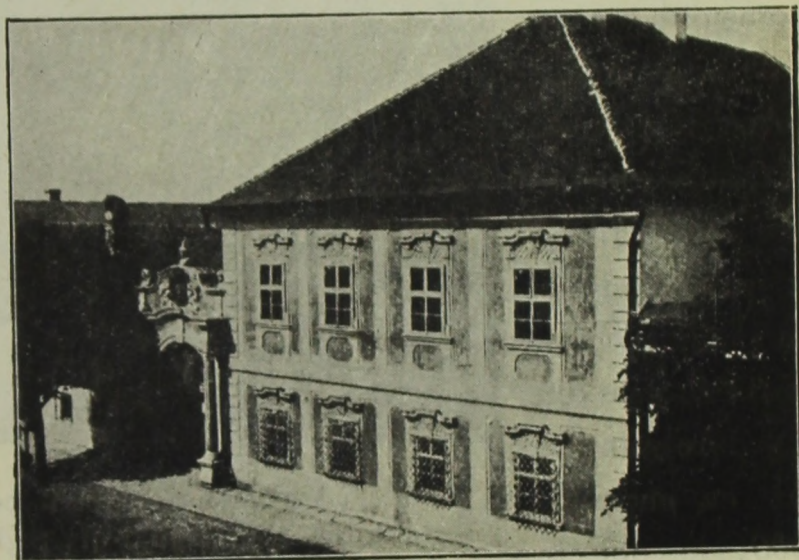

Fig. 87 — Muzeul armenesc din Gherla.

nu mai funcționează. Un muzeu armenesc este necesar chiar din punct de vedere românesc pentru a cerceta raportul dintre cele două arte. Biblioteca Muzeului cuprinde 1414 volume, 666 publicații, colecția de antichități 591 obiecte romane, 34 din evul mediu și nou, 774 monede, colecția etnografică 275 obiecte, artistice; 85 statue, 19 picturi, 11 desemnuri. Baza bibliotecii o formează archiva veche a orașului și biblioteca particulară a fostului director Cristof Songott; obiectele romane au fost găsite cu ocazia săpăturilor făcute cu banii statului în 1905 și 1907, restul colecțiilor îl formează obiectele bisericesti armenesti. Colecția artistică se compune din opere religioase armenesti, colec-

1) Az Örmény Múzeumegyesület alapszabályai. Szamosújvr 1906.

ția etnografică din cusături vechi găsite în bisericile armenesti. Muzeul aparține bisericii armenesti din Gherla, a fost în trecut subvenționat de stat anual cu 3—500 cor. Colecțiile sunt nearanjate, din cauza că obiectele au fost duse la Budapesta și readuse, iar acum personalul necesar lipsește.

18. MUZEUL PALATULUI CULTURAL DIN SIGHET.

Edificiul a fost zidit cu suma de 380.000 coroane în 1914 având acelaș scop ca și Palatul cultural din Arad și Târgu-Mureș.

Din cauza războiului însă îndată după terminarea lucrărilor, edificiul a fost transformat în spital militar. Colecțiile au fost așezate în 1914 în Palatul cultural; mai înainte se găseau în localul liceului reformat¹⁾. Muzeul cuprinde colecțiuni arheologice 781 obiecte, colecția de istoria naturală 1197, colecția etnografică 50 obiecte, relievi 14, biblioteca 777 volume și 1000 publicații, manuscrise, etc. O parte a colecțiilor cuprinde armele, bijuteriile, vestimintele, etc., găsite cu ocazia săpăturilor făcute la mor-

Fig. 88. — Palatul Cultural din Sighet.

mânturile din Dolha. În colecția de artă tabloul lui Hollósy reprezentând cetatea din Hust este mai însemnat. Muzeul a fost tot

¹⁾ A Máramaros-vármegyei múzeum-egyesület története és a múzeum tárgyainak jegyzéke. Múzeumi Évkönyv. Máramarossziget, 1905.

timpul războiului închis; după ce a ieșit armata austro-ungară din Palat, au intrat trupele române. Palatul a devenit abia de câteva luni liber de armată. Edificiul a rămas într'o stare deplorabilă. Instalațiunea electrică, o parte a mobilierului, ferestrele, lacătele și chiar parchetul au dispărut dintr'o parte a edificiului. Din bibliotecă lipsesc cărți, din muzeu obiecte. Statul a ajutat prin Inspectoratul Muzeelor cu 20.000 Lei lucrările de reparație, cari fură terminate în August 1921, așa că adunarea generală a Asociațiunii a putut fi ținută în Palat. Cu această ocazie s'a aranjat o expoziție etnografică română, care a stârnit admirația oaspeților englezi. Muzeul a fost înființat prin Societatea de Muzeu din Maramureș la 1873. Societatea nu a funcționat până la 1898. Activitatea mai serioasă s'a început la muzeu în 1900, Várady Gábor, apoi Báthori József au lucrat mai ales. La 1902 Muzeul s'a supus controlului Statului, primind prin Inspectorat subvenții de 250—500 cor. pe an. Colecțiunile au fost așezate într'o cameră a edificiului județan, apoi în edificiul băii, unde au rămas până la 1907, când fu depozitat în lăzi la liceul reformat. Societatea de Muzeu nu a mai funcționat. În 1914 colecțiile au fost luate în primire de Asociația culturală a județului Maramureș, care asemenea și-a sistat acum activitatea. Administrarea Palatului cultural și a Muzeului este acum încredințată unui director român. Palatul are menirea de a deveni un focar cultural al Maramureșului, iar Muzeul icoana trecutului cultural și al etnografiei din Maramureș.

19. MUZEUL PALATULUI CULTURAL DIN TÂRGU-MUREȘ.

Ideia de a clădi un Palat Cultural în Târgu-Mureș datează din 1907. Ridicarea Palatului se poate mulțumi stăruințelor fostului primar de atunci Gheorghe Bernády. ¹⁾ Intențiile sale le spune clar într'un articol: «în tinerețea mea un timp mai îndelungat, la început inconștient, mai târziu conștient, eram spectatorul, martorul mut, în împrejurările cele mai deosebite, al acelei lupte

¹⁾ *Bernády Gy*: A. Marosvásárhelyi Közművelődési Ház. «Magyar Iparművészet» 1913.

fără sânge dar furioase și disperate, care se desfășură în această parte a țării între fii de diferite limbi ai statului maghiar», «observând pericolul ce amenință ungarimea ardeleană, după cum-penire și chibzuire serioasă am ajuns la convingerea, că lupta aceasta dintre cetățenii ardeleni de diferite limbi ai statului, numai atunci se poate sfârși cu învingerea rasei maghiare, superioritatea rasei maghiare numai în acel caz se poate susține în întregime în părțile ardeleni, dacă fii locuitori în aceste ținuturi ai maghiarimii în privința culturală și economică vor câștiga aceste arme, cari sunt indispensabil necesare pentru terminarea cu izbândă a luptei». Așa s'a născut «Casa Culturală Francisc Iosif din Târgul-Mureș» a cărei edificare a costat aproape 800.000 cor. și din care ajutorul statului a fost 600.000 cor. Clădirea

Fig. 89. — Palatul Cultural din Târgu-Mureș.

este a lui Komor și Jakab, mozaicurile de pe fațadă executate de Aladar Kriesch, Alexandru Nagy și Maximilian Roth, reliefurile de bronz ale fațadei de Kallós și Haraszti, în interior în vestibol frescuri de Kriesch, ferestre colorate reprezentând balade săcu-ești, epoca lui Gabor Bethlen, etc. În edificiu se găsește biblioteca de 20.204 volume, o pinacotecă în cinci săli cuprinzând 91 de tablouri și 3 sculpturi, un conservatoriu de muzică, un cinematograf, loc pentru colecții etnografice. Câteva camere sunt uti-

lizate de artiști ca ateliere. Pinacoteca conține capodopere ale artiștilor maghiari dela 1860 încoace: Mihail Munkácsy, Ladislau Paál, Carol Lotz, Teodor Zemplényi, Alexandru Liezenmayer, etc. Sălile pinacotecei sunt demne, tablourile în mod mulțumitor aran-

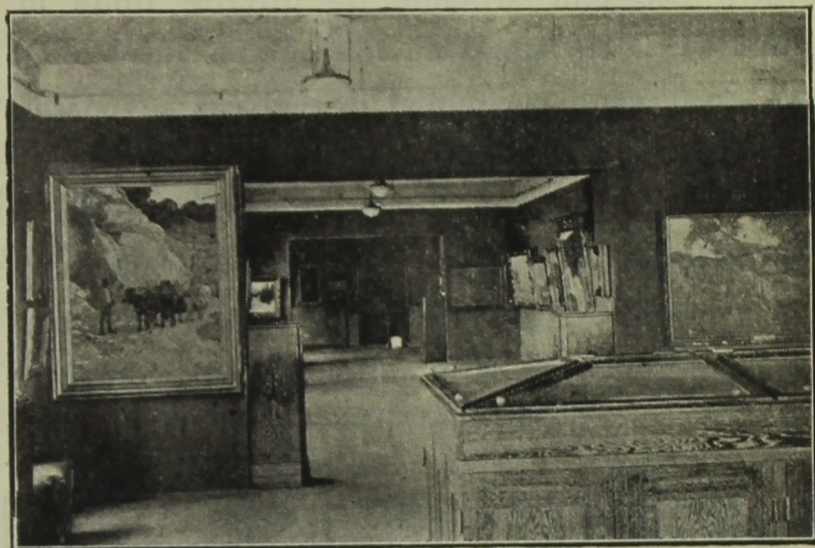

Fig. 90. — Din interiorul Palatului Cultural din Târgu-Mureș.

jate. Palatul cultural fiind proprietatea orașului, este administrat de primarul orașului, ajutat de un administrator, care este și

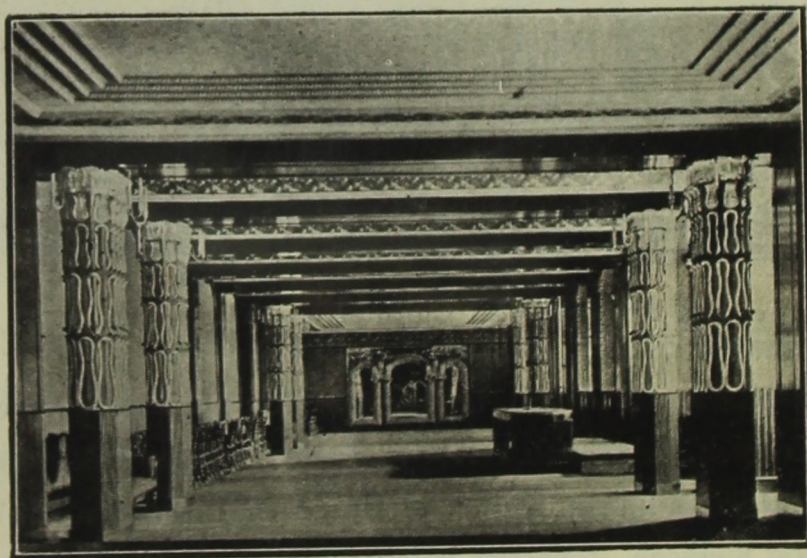

Fig. 91. — Pinacoteca Palatului Cultural din Târgu-Mureș.

custode al pinacotecei. Orașul a cheltuit în trecut 10.000—12.000 cor. anual. În 1914 a primit ca ajutor de stat 25.000 cor., iar ca ajutor extraordinar 4000 cor., în 1916 ca subvenție de stat 4000

cor. Statul român prin Inspectoratul General al Muzeelor din Transilvania a subvenționat cu 30.000 Lei Muzeul Palatului Cultural. Pinacoteca care fusese depozitată în 1916 la Muzeul Național din Budapesta, iar la 1918 reardusă, după ce s'a aranjat din nou a fost redeschisă pe seama publicului. Edificiul poartă acum inscripții române și maghiare, atât în exterior cât și în interior. Față cu tendințele arhișoviste politice ale palatului Cultural de sub regimul maghiar, azi acest palat îndeplinește un rol mai demn, de a fi un centru cultural al națiunilor locuitoare în județ. Și cum națiunea română prin nimic nu a fost până acum reprezentată în Palat, s'au luat măsuri, ca Muzeul să fie completat cu etnografia și istoria Românilor din județ. Biblioteca s'a îmbogățit cu 1893 cărți românești prin domnul Ministru Trancu-Iași. Jumătate din ele au un conținut beletristic, cealaltă jumătate conține lucrări de știință și de popularizarea științei.

Fig. 92. — Lotz : Portret. Muzeul Palat. cult. din T.-Mureș.

20. MUZEUL SOCIETĂȚII KÖLCSEY DIN SATU-MARE.

Societatea Kölcsey ¹⁾ s'a înființat la 1891. Formarea Muzeului a mers greu înainte. La 1900 se supune Inspectoratului Muzeelor, iar la 1905 se deschide publicului. Colecțiunile se găsesc în trei camere, într'un local nepotrivit al liceului reformat. Muzeul a avut în 1916, ultimul an de activitate, un venit de 181.144 cor. Are un director și un custode. Pentru îmbogățirea bibliotecii

¹⁾ A Szatmári Kölcsey Kör alapszabályai. Szatmár, 1802. — *Fechtel J.* A szatmári Kölcsey Kör évkönyve 1895--98. Szatmár, 1899.

Statul a contribuit în trecut cu câte 400 coroane, orașul cu 800 coroane anual. Muzeul se împarte în secția de antichități 3889 obiecte, secția artistică 205, secția de istoria naturală 536 obiecte, în total 4630 obiecte. Biblioteca constă din 5354 volume.

21. MUZEUL JUDEȚULUI SATU-MARE, LA CAREUL-MARE.

Muzeul s'a fondat prin publicul orașului în 1901. În 1903 s'au votat 2000 coroane anual din fondul cultural. Din această sumă câte 1000 s'a păstrat ca fond. Baza Muzeului o formează antichitățile și obiectele de științe naturale, păstrate în arhiva județului. În anul 1903 Muzeul s'a supus controlului Statului, în acest an a primit un ajutor de stat de 500 coroane, iar în 1906 un ajutor de 400 cor. Custodele muzeului și al bibliotecii este arhivarul orașului. Biblioteca cuprinde 4076 volume, Muzeul 788 obiecte. După înființarea sa muzeul a stagnat tot timpul. În primul an al stăpânirii românești Muzeul s'a sporit cu 14 portrete — în parte vechi — ale prefectilor din trecut.

În județul Satu-Mare sunt trei muzee, dintre cari cel din Baia-Mare este cel mai mare. Ar fi de dorit a uni aceste mici muzee la singur loc, fie în capitala județului, fie în Baia-Mare în acest centru artistic.

22. MUZEUL DE ARME AL ORAȘULUI SIBIIU.

Muzeul de arme al orașului Sibiiu a fost fondat la 1872 prin comisarul primăriei Carol Platz, care a adunat la un loc armele, stindardele vechi, precum și recvizitele de războiu ale Sașilor¹⁾. Aceste obiecte se găseau odinioară în edificiul primăriei, în casele și fortificațiile orașului. Colecția fu îmbogățită prin donațiuni și depozite, cari toate sunt azi așezate sistematic în turnul

¹⁾ *Verzeichnis* der in der städtischen Rüstkammer aufbewahrten Gegenstände. Sibiiu (fără an) — V. Roth: Geschichte des deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen. Strassburg, 1908, P. 26—40.

primăriei într'o singură sală. În 1916 orașul depozitează obiectele mai valoroase în două lăzi la Muzeul Național din Budapesta. În timpul din urmă se proiectează, ca Muzeul de arme al

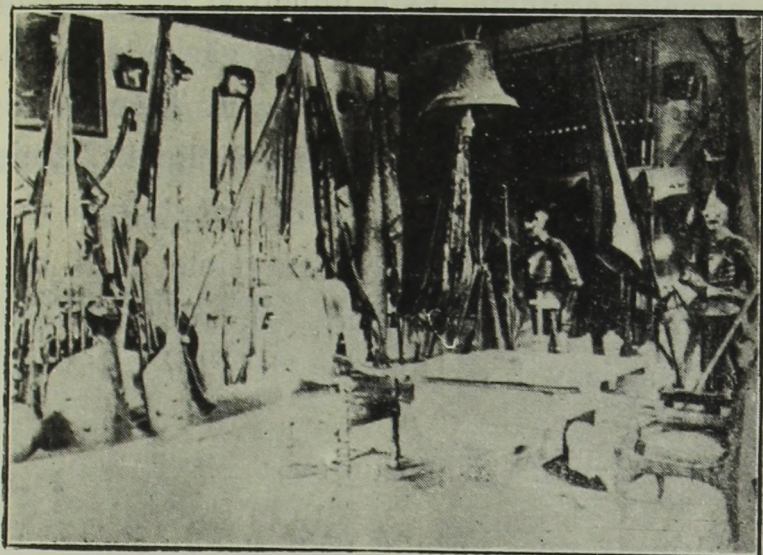

Fig. 93. — Muzeul de arme al orașului Sibiiu.

orașului să treacă în administrarea Muzeului Baron Brukenthal din Sibiiu, formând o secție acestuia.

Cu excepția câtorva arme orientale, turcești, obiectele a-

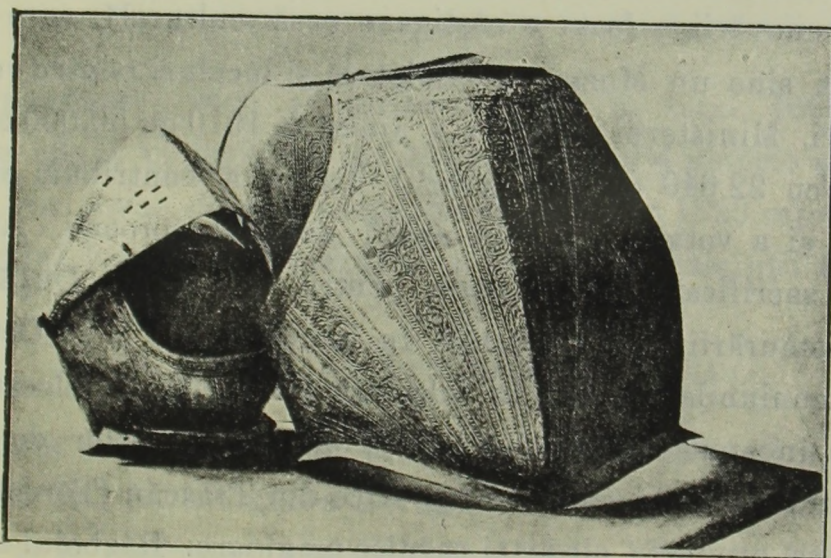

Fig. 94. — Coif și platoșă în Muzeul de arme al orașului Sibiiu.

proape 1000 la număr, sunt găsite în Ardeal. Cele mai vechi arme, coifuri, platoșe aparțin secolilor al XV-lea și al XVI-lea, ele sunt de origine din Germania, ori indigene cari imitează

arta industrială germană, de exemplu cea din Nürnberg. În general Ardealul nu a produs un specimen caracteristic de arme ardelen. Insemnătatea Muzeului de arme al oraşului stă în numărul și valoarea armelor adunate. Este unicul și cel mai mare Muzeu de arme al Ardealului. Colecții de arme găsim de altfel aproape la toate muzeele noastre, mai ales la Muzeul Transilvaniei, la Sighișoara, la Arad, la Muzeul Carpaților din Sibiu, la Timișoara, etc. Din punct de vedere românesc este de menționat un scut cu bourul Moldovei. Să amintim apoi mantalele roșii de senatori, stindardele comiților sași (Königsrichter), stindardele principilor Transilvaniei: Rákóczy I și II-lea și Mihail Apafi.

23. MUZEUL CASEI CULTURALE ÎN TURDA.

Casa Culturală nu cuprinde până azi un Muzeu propriu-zis ci numai un început de muzeu, un început din cele mai recente Asociația maghiară locală s'a adresat în 1907 Ministerului Cultelor cu cererea, ca să restaureze așa numitul Castel princiar, care a jucat un rol oarecare pe timpul stăpânirii maghiare a Ardealului, fiind reședința familiilor Zápolya, Báthori și Bethlen. Scopul renovării a fost: a câștiga o casă culturală, care să cuprindă în sine un Muzeu, o bibliotecă și localuri pentru reuniuni și serbări. Ministerul Cultelor a ajutat în 1910 cu 50.000 coroane, în 1912 cu 22.640 coroane, orașul Turda a contribuit cu 2500 coroane și a votat un ajutor anual de 600 coroane. Asociația locală a sacrificat 1285 coroane, pentru acest scop. După terminarea restaurării Casa Culturală fu inaugurată ¹⁾ la 12 Octomvrie 1913. Reuniunile au luat în folosință localurile, au plasat biblioteca, s'a început tot odată și colecționarea obiectelor de muzeu, în primul rând a obiectelor etnografice din Trăscău (Torockó) considerate ca produse ale artei casnice maghiare. Războiul a împie-

¹⁾ *Harmath Domokos*: Emlékkönyv a tordai fejedelmi Ouria «Magyar Közművelődési Ház» felavatási ünnepélye alkalmából etc., Torda, 1913 — A tordai Közművelődési Ház felavataása (Múzeumi és Könyvtári Ertesítő, IV, 274—275.

decat continuarea primului început. Societatea și-a sistat activitatea, Casa Culturală s'a închis. Abia în ultimul timp s'a început o mișcare nouă. Sala festivă a fost destinată pentru Casina română, iar restul edificiului se rezervă pentru viitorul Muzeu județean, a cărui conducere va cădea în sarcina liceului român din localitate. Se proiectează a câștiga pentru Muzeu cu titlul de depozit colecția familiei Téglas din Turda. Această colecție conține mai ales obiecte romane, (vre-o 1500) preistorice, etnografice de in-

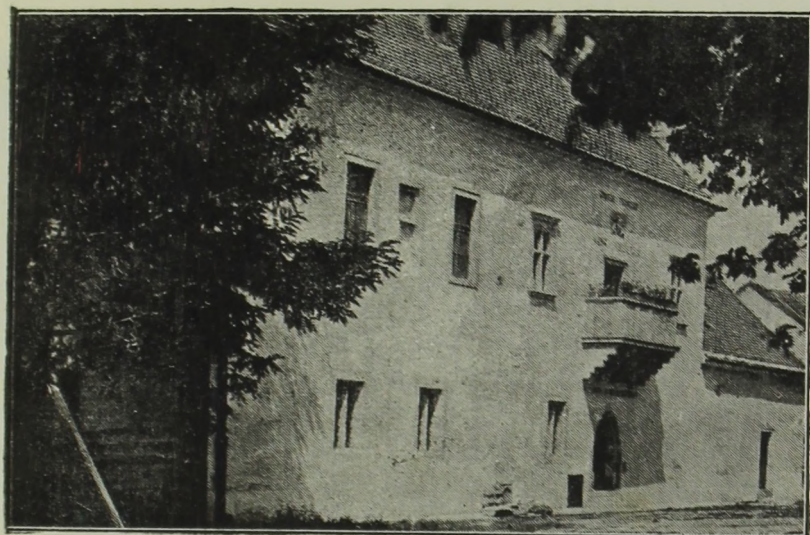

Fig. 95. — Casa culturală din Turda.

teres românesc, cărți și scrisori vechi, în total 4068 bucăți. Familia aduce în legătură cu Mihai-Viteazul 4 obiecte și anume: o cupă, un covor de rugăciune, un desen din 1820 reprezentând mormântul lui Mihai-Viteazul și o piatră cu inscripții cirilice.

24. MUZEUL DE ARTE ȘI MESERII, CLUJ.

Ideea de a înființa un Muzeu de arte și meserii o întâlnim la 1882. La 1884 Camera de industrie și comerț colecționează obiecte și le plasează în localuri închiriate. Muzeul a fost deschis la 1888 cu titlul Muzeu tehnologic-industrial, după ce orașul făcuse o fundație de 30.000 florini pentru dezvoltarea cunoștințelor industriale și pentru un edificiu de muzeu. La 1896 s'a pus piatra fundamentală a școlii și a Muzeului. Edificiul s'a dovedit prea

mic pentru muzeu. S'a decis deci clădirea unui muzeu cu două etaje; acesta fu terminat și inaugurat la 1904. Scopul Muzeului a fost precizat în următoarele: a aduna colecțiuni, cărți de specialitate și modele, a aranja expoziții și cursuri. Prima expoziție fu aranjată la 1905 cu cusături din Călățele și Trăscău, în total 7000 obiecte. 1500 persoane au vizitat expoziția. Muzeul tehnologic-industrial din Budapesta și Ministerul Cultelor au îmbogățit Muzeul cu depozite de lucrări ceramice, de artă industrială

Fig. 96. — Muzeul de arte și meserii, Cluj.

în lemn și metal. Ministerul de comerț face donații mai însemnate de bani și colecții. La 1907 se încep cursurile Muzeului, cari continuă până la 1914. Da aici înainte expozițiile devin tot mai rare. In 16 Mai 1919 a fost luat în primire de către Consiliul Dirigent. Titlul Muzeului fu schimbat în «Muzeul școalei superioare de arte și meserii» La 5 Iunie 1921 s'a deschis expoziția etnografică română din Ardeal sub protectoratul Inspectoratelor Muzeelor din Transilvania. Expoziția a avut 5000 obiecte. După moartea directorului Pákey funcțiunea este suplinită prin

directorul învățământului profesional al Secretariatului. Muzeul stă în legătură cu școala medie tehnică din Cluj, are însă buget separat.

Muzeul are în afară de colecțiuni o sală pentru cursuri, sală de lectură, o sală de expoziție. Biblioteca conține 1838 volume, 685 reviste, 1073 modele. Colecțiunile se împart în următoarele grupuri: 367 mobile, 459 covoare, etc., 574 obiecte de lut și majolică, 370 lucrări în metal, 276 ornamente de gips, 99 obiecte de porcelan, 556 cusături și broderii, 300 lucrări în lemn, 31 în

Fig. 97. — Colecția de ceramică modernă la muzeul de arte și meserii din Cluj.

piele, sticlărie 133 bucăți, lucrări în piatră 35, varia 319, unelte 268, mașini 7.

Majoritatea obiectelor reprezintă arta industrială modernă. Este de remarcă colecția ceramică modernă: porcelan, faianță și lut, precum și colecția de sticlărie modernă. Acestea precum și lucrările în lemn și metal servesc pentru dezvoltarea bunului gust nu numai între elevii școlii, dar și în cercurile mai largi ale publicului. Obiectele sunt în mod îndestulător expuse în săli luminoase, în dulapuri și vitrine corespunzătoare. Este necesar a completa acest muzeu cu produsele de azi ale artei industriale și a întregi colecția modernă cu lucrări artistice din toate epocile și în primul rând cu o colecție de motive naționale.

25. MUZEUL INDUSTRIAL DIN TÂRGU-MUREȘ.

Muzeul a fost întemeiat la 1874 prin «Asociația Culturală și Economică Săcuiască». Edificiul a fost clădit la 1893. Autoritatea fondatoare și susținătoare a fost Asociația amintită și visteria statului. La 1905 Ministerul de comerț cumpără Muzeul, îl aduce în legătură organică cu școala industrială, punându-le sub o singură direcțiune. Din 1906 Ministerul de comerț susține Muzeul. Scopul Muzeului este ca să desvolte industria mică și industria casnică ardeleană, prin răspândirea cunoștințelor de

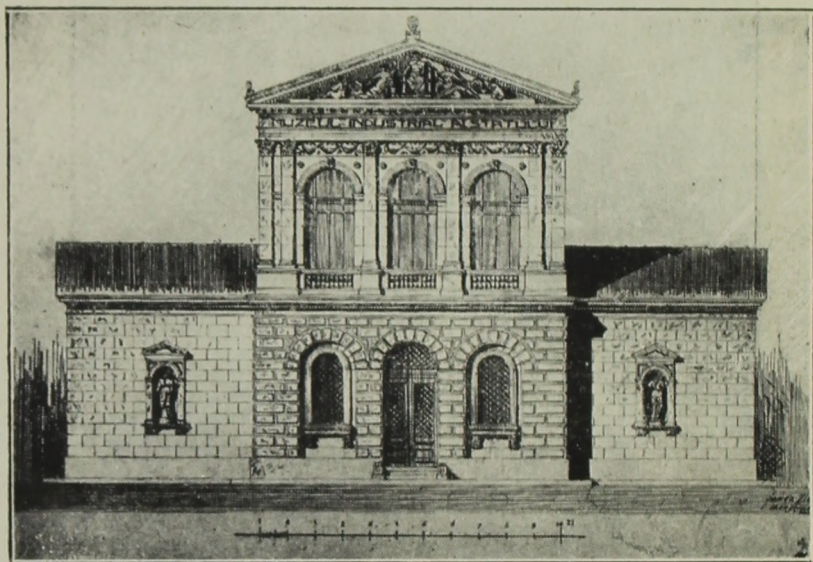

Fig. 98. — Muzeul industrial din Târgu-Mureș.

specialitate și prin expunerea produselor industriale și de arta industrială. Pentru a-și ajunge scopul Muzeul a aranjat expoziții și a organizat cursuri. O creștere mai însemnată a colecțiilor ¹⁾ se observă în 1906, 1908 și 1910. În decursul războiului Muzeul a suferit însemnate pagube prin miliția găzduită la Muzeu. Muzeul este condus de un director și un custode. Buget separat nu are, spesele sunt acoperite din bugetul școlii industriale.

¹⁾ Székelyföldi Iparmúzeum leirása Budapest, 1893. Különlenyomat. a Magyar Mérnök és Építészegylet Közlönyének 1893. évfolyamából.

Muzeul ar putea deveni un centru al industriei mici și casnice românești. Are în total 1855 obiecte și anume: 554 bucăți olărie și gips, 456 textile, 425 metalurgice, 272 lucrări în lemn, 146 instalațiuni, două mașini, 918 cărți și modele de desemn.

26. MUZEUL DE RELICVII MAGHIARE, CLUJ.

Propunerea pentru fondarea Muzeului a făcut-o ziaristul Ștefan Kuzskó în anul 1892, începând o propagandă continuă

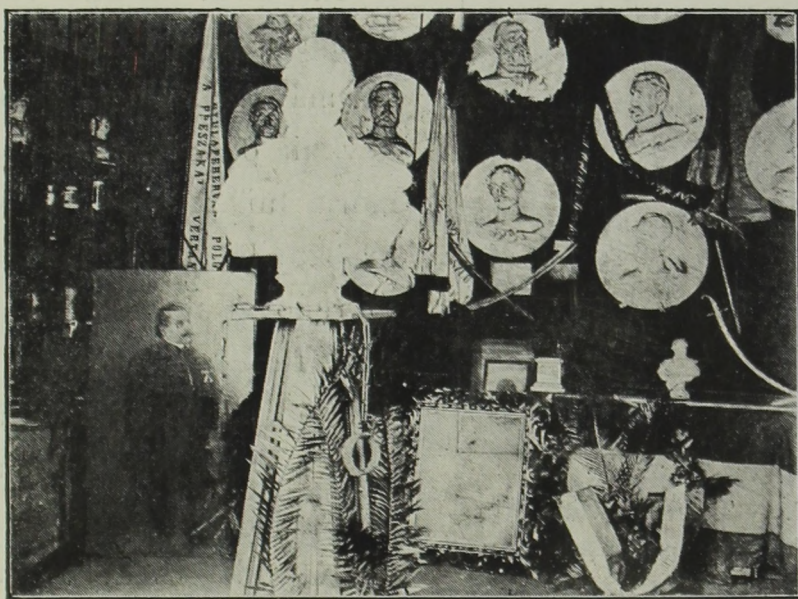

Fig. 99. — Muzeul de relicvii maghiare, Oluj.

prin presă și în special prin revista sa: «Történelmi Lapok». La 1895 s'a format o «Societate istorică pentru Muzeul de relicvii» cu statute aprobate în acelaș an de Minister. Muzeul nu are avere în afară de colecțiuni, îngrijirea se face gratuit prin câțiva membri ai fostei Societăți. Colecțiunile ocupă două camere și conțin 1050 obiecte, așezate în edificiul orașului din Piața Mihai Viteazul 20. Are monede de pe timpul luptei pentru independența maghiară, relicvii, proclamațiuni, biografii, portrete, tablouri, manuscrise, cărți și gazete din 1848—49.

27. MUZEUL POETULUI ARANY ÎN SALONTA.

În anul morții poetului maghiar Ioan Arany la 1882 s'a constituit în Salonta un comitet pentru păstrarea memoriei sale. Comitetul a colectat bani și relicvii. Majoritatea obiectelor a fost

Fig. 100. — Turnul vechiu din Salonta în care este așezat Muzeul poetului Arany.

donată de fiul poetului, Ladislau, formând «odaia lui Arany» la liceul reformat. Deschiderea modestului Muzeu s'a făcut la 1885 în cadrul unei serbări. Comitetul a cumpărat turnul vechiu din Salonta cu scopul de a-l transforma în Muzeu. Comitetul a devenit o «Societate pentru memoria lui Arany», cu statute aprobate la 1894. Turnul vechiu fu renovat de Societate la 1899. Aici fură transportate obiectele din «odaia lui Arany» în cadrul unei serbări. Societatea a decorat turnul cu statuia lui Arany, opera sculptorului Strobl și cu o poartă în stil baroc.¹⁾

Muzeul care este așezat în mai multe camere ale turnului vechiu, conține obiecte de pietate: mobilele, cărțile, manuscrisele, vestmintele, fotografiile, diplomele lui Arany și cununile depuse pe mormântul poetului.

28. COLECȚIUNILE ȘCOLARE.

Expunerea noastră ar avea lacune de neiertat, dacă am omite chestiunea colecțiilor școlare, cu atât mai mult, cu cât și acestea sunt supuse controlului Statului prin Inspectorat. Ele

¹⁾ *Debreczeni I.*; A nagyszalontai Arany-Emlék-egyesület története. Nagyszalonta, 1913. — «Arany-Emlék» egyesület alapszabályai 1899.—*Viski K.*: Arany népe. Nagyvárad, 1919.

sunt aproape fără excepție colecțiuni, iar nu muzee, cum suntem obișnuiți a le numi. Deosebirea principală între colecțiuni și muzee este împrejurarea, că muzeele sunt instituțiuni publice menite să răspândească cultură pentru publicul mare în anumite zile și ore ale săptămânei, pe când colecțiunile școlare sunt numai mijloace de învățământ destinate pentru elevi și profesori. Muzeele cuprind de obicei mai mult decât colecțiunile școlare. Cu toate astea colecțiunile școlare pot și dorim să devină muzee școlare, adică îmbogățindu-și colecțiunile întru atât, ca să atingă nivelul unui muzeu în înțelesul strict al cuvântului, lărgindu-și cercul de activitate așa, ca să poată răspândi cultura nu numai pentru numărul restrâns al școlarilor, ci și pentru publicul mare¹⁾.

Colecțiunile școlare sunt de două soiuri: colecții pur pedagogice, constând de ex. din aparate de fizică, hărți, reproduceri, etc., adică: mijloace de învățământ cari ușurează ținerea cursurilor pentru profesori și înțelegerea lor prin elevi.

Al doilea soi de colecții școlare îl formează obiectele de fapt de muzeu: naturale, obiecte istorice, preistorice, arheologice, artistice, etnografice. Ele servesc în primul rând elevii școlii, completându-le cunoștințele câștigate în școală. Programele analitice ale școlii nu pretind cunoștințe preistorice, etnografice, arheologice, aceste colecții prin urmare completează în mod intuitiv cunoștințele elevului. Colecțiile pot deveni muzee școlare publice. Experiența a dovedit că este avantajos a plasa muzee în edificiul școlii. În deosebi oamenii claselor mai puțin cultivate ale societății, țărani, muncitorii cu greu se hotărăsc a intra în palatele pretențioase și reci ale muzeelor mari, bucuros intră însă în școala unde au învățat, unde învață copiii lor, unde ei vor afla o sumă de lucruri cunoscute. Elevii atrag mai ușor părinții și rudele la muzeul școlii, decât apelurile și reclama.

Se pune întrebarea, care să fie tendința școlii: a aduna colecții pur didactice, ori a aduna obiecte de muzeu cu scopul

¹⁾ *Petranu*: Colecțiunile și muzeele școlare în Transilvania, «Vieța Nouă» Anul XVIII No. 1—2

de a organiza un muzeu școlar public? Colecțiile pur didactice, mijloacele de învățământ sunt fără îndoială în primul rând necesare. pentru școală. Școlile care nu sunt îndeajuns prevăzute cu astfel de mijloace, vor completa colecțiile înainte de toate cu obiecte de soiul acesta ¹⁾. Trebuie să luăm însă în considerare că chiar liceele noastre confesionale, dar mai ales școlile de stat nou câștigate, sunt bine ori binișor prevăzute cu mijloace de învățământ; școlile nu e permis să se mulțumească cu atât, de oarece aceasta ar însemna o stagnare. Nu e permis să uităm, că educația dată în școală își are lacunele ei, că o serie de cunoștințe necesare în viața culturală rămân necunoscute. Iată o mare datorie a muzeelor și în primul rând a muzeelor școlare: a completa ceea ce școala și a reimprospăta în mod intuitiv cunoștințele câștigate din cărți. Este potrivit a cita o statistică din Boston, ²⁾ unde 77 % a elevilor nu a cunoscut cioarele, 93 % nu a știut, că obiectele de piele se fabrică din pielea animalelor, 89 % nu a știut din ce se face făina, etc. Iată unde duce educația fără material intuitiv.

Englezii și Americanii pe baza experiențelor făcute au dat deosebită atenție muzeelor școlare. Ba și la muzeele mari s'au format secțiuni pentru copii, în cari materialul expus, înscricțiunile explicative, sunt în raport cu gradul de cultură al copiilor; alături de aceste colecțiuni de muzeu sunt aranjate chiar biblioteci pentru copii. Așa s'a făcut de ex. la Muzeul din Brooklyn, a cărui secție de copii a fost vizitată de 84.000 copii. Acest Muzeu publică un buletin lunar pentru copii «The Children's Museum Bulletin.» Muzeul Național din Washington are asemenea secție pentru copii. Carnegie Museum din Pittsburg pentru a atrage copii la muzeu, a început la 1896 a împărți premii pentru diferite teme lucrate de copii pe baza celor văzute în muzeu. Prin aceasta nu numai că a crescut numărul copiilor vizitatori, ci s'a de-

¹⁾ În privința aceasta «Muzeul Pedagogic al Casei Școlilor» din București (Str. Cosma 11) poate servi cu îndrumări și împrumuturi: V. broșura: Muzeul Pedagogic. București, 1916.

²⁾ R. v. *Erdberg*: Die englischen Volksmuseen. In «Die Museen als Volksbildungstätten. Berlin, 1904.

svoltat din contemplarea fugitivă studierea celor expuse. Muzeul din Manchester împrumută școalelor colecții, îndeosebi tablouri, grupate după etatea copiilor; fiecare tablou are înscricții explicative suficiente și potrivite gradului de cultură al copiilor. În urma rezultatelor bune ajunse prin muzeele școlare și a muzeelor pentru copii, conducătorii Instrucției publice engleză au decis la 1895, ca oarele petrecute de elevi sub conducerea unui profesor la muzeu să fie socotite ca oare școlare. La conferința muzeologilor ¹⁾ ținută la Mannheim în 1903 s'a accentuat că Muzeele școlare deșteaptă interesul pentru colecțiuni, desvoaltă priceperea lor și spiritul de observație, dar totodată ajută și iubirea de patrie.

După aceste scurte observări referitoare la tendințele muzeelor școlare din streinătate vom putea privi cu o claritate mai mare scopurile și idealurile colecțiilor noastre școlare. Cunosând înalta valoare educativă a muzeelor, colecțiunile școlare se vor năzui a se dezvolta în Muze școlare și vor putea apoi să-și deschidă porțile și publicului mare. «Heimatkundliche Sammlungen» s'au cerut la conferința din Mannheim. Acesta va fi și punctul nostru de plecare. Colecțiuni de naturale, istorie, preistorie, arheologie, artă, etnografie din orașul, plasa, județul respectiv având menirea de a ajuta cât de mult cunoașterea și iubirea regiunii respective. Prin obiecte originale de muzeu dar în afară de istoria, natura și cultura regiunii respective, Muzeul va conține obiecte ori poate mai bine reproduceri, cari să ne înfățișeze întreaga țară. Tablourile istorice românești, vederile din toată țara, atât peisage cât și orașe, instituții culturale, capodoperele artei naționale, monumentele istorice, portretele bărbaților mari, exemplele etnografice, naturalele din toate provinciile etc., nu numai că vor ajuta cunoașterea și iubirea patriei, dar în modul

¹⁾ *Wehrhahn*: Schulmuseen «Die Museen etc.» P. 97 — H. W. Kent: Coöperation between libraries, schools and museums. Library journal 1911, p. 557 — Children's Room in the Smithsonian Institution. Washington, Government Printing Office, 1902.

acesta se va ajuta în mod considerabil și unificarea provinciilor. Muzeul școlar va mai cuprinde și o colecție internațională prin puține dar bune reproduceri. Tendința să fie a reprezenta în primul rând regiunea proprie prin originale. Restul colecțiilor se va completa mai mult prin ilustrații bune. Ideia Muzeului central al Țării e mai potrivită, dacă muzeele școlare o lasă centrului. Formarea de muzee județene în cadrul liceelor este de cea mai mare importanță acolo, unde nu există un muzeu județean, d. e. la Făgăraș, Zalău, Năsăud, Dej, Dicio-Sân-Mărtin. Creiarea de muzee județene școlare nu este ușoară, ea reclamă muncă, mijloace și propagandă. O astfel de operă nici nu se poate închipui fără concursul publicului și al elevilor, cari fac donațiuni, fie în obiecte, fie în bani. Nu un conducător de muzeu a ajuns la donații frumoase promițând chiar o notă cu jumătate mai bună elevilor cari oferă obiecte de muzeu. Un alt mod de a îmbogăți muzeul școlar este de a obține obiectele dela biserici, oraș, ori dela particulari cu titlul de depozit. Multe se pot face prin interes și voință. Ca exemplu ne poate servi învățătorul Orosz din Apahida care în timp de 25 ani a adunat o valoroasă colecție etnografică română și o mare colecție preistorică fără a dispune de fonduri. Nu e just a aștepta numai fonduri dela stat. Un obiect etnografic, o monedă veche adeseori mai ușor o putem câștiga prin tactică bună decât prin orice sumă mare. Statul încurajează numai inițiativa particulară, încoronează opera începută prin sprijin material și moral acolo unde vede râvnă și succes. Muzeul dacă așteaptă numai donații dela public cu greu va înainta. Directorul trebuie și el însuși să facă călătorii de studiu, colecționări, săpături în regiunea respectivă, căci numai așa va face muzeul progres serios.

Acestea nu pot fi decât indicații generale, voința și experiența vor găsi mijloacele, cum se poate colecționa. O datorie a profesorului conducător de muzeu este în afară de colecționarea obiectelor, aranjarea și expunerea lor. In aceste privințe muzeele școlare au aproape aceleași reguli, ca și muzeele mai mari,

poate ținând numai mai mult seamă de gradul de cultură al copiilor și de inscripțiile explicative. Exemplele din Anglia, America și Germania ne pot servi mult.

Colecțiunile liceelor. O considerabilă avere culturală zace în colecțiunile liceelor și a altor școale ale Statului ori ale confesiunilor. Azi aproape nu avem o școală secundară ori superioară care nu ar avea colecțiuni. Ele nu sunt numai colecții pur didactice, ci au și un început de muzeu: obiectele naturale, cele istorice și artistice stau sub conducerea profesorului de specialitatea respectivă.

Istoria colecțiilor liceelor din Transilvania începe cu secolul al XV-lea. Cele mai vechi, deși nu cele mai însemnate colecțiuni școlare sunt ale liceului evanghelic din Sibiu, (1446) ale liceului romano-catolic din Kezdi-Oșorheiu (1696), urmează apoi cele din secolul al XVIII-lea ale liceelor din Târgu-Mureș (1708 și 1718). În jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea Maria Terezia recomandă în «Ratio educationis» procurarea colecțiilor cari ușurează ținerea cursurilor. Cel mai însemnat muzeu școlar din Ardeal este Muzeul colegiului Bethlen din Aiud din anul 1796. O importanță mai mare pentru colecțiunile școlare a avut la 1849 contele Thun prin «Organisationsentwurf» în care dispune ca școalele să câștige colecțiuni de recvizite didactice. Majoritatea colecțiilor școlare din Transilvania datează din jumătatea a doua a secolului al XIX-lea. Din jumătatea I a secolului trecut sunt colecțiile liceului romano-catolic din Satu-Mare (1804) și din Simleu (1829) ale liceului evanghelic din Mediaș (1840) și ale liceului reformat din Cluj (1841). Dintre școalele românești ardelenice liceul greco-catolic din Blaj a fondat primele colecțiuni la 1850, cu un an mai târziu se pune baza colecțiilor liceului greco-oriental din Brașov, urmează la 1863 cele din Năsăud, la 1872 cele din Brad, la 1875 ale Seminarului din Sibiu, la 1881 ale școlii normale din Gherla. Acestor fundațiuni confesionale românești s'a atașat acum o sumă de colecțiuni școlare, cari fiind proprietatea Statului, au trecut în posesiunea și administrarea română. Cele mai bogate dintre aceste sunt colecțiunile liceelor din

Baia-Mare și Arad, ale școlii reale din Oradea-Mare și ale liceului din Timișoara. Ca număr al obiectelor (vre-o 20.000 naturale) colecțiunile liceului din Baia-Mare întrec cele confesionale române. Sub regimul maghiar Inspectoratul General al Muzeelor a subvenționat colecțiunile liceelor reformate din Aiud, Orăștie și Târgu-Mureș. Azi Inspectoratul subvenționează liceele din Blaj, Brașov, Caransebeș, Dej, Făgăraș, Brad, Năsăud, dar va sprijini și alte licee cari merită. Scopul este a releva importanța colecțiunilor, a da sprijin moral și material pentru colecțiuni, ca acestea să crească, să fie bine conservate și expuse după principii științifice, ca să devină focare de cultură națională pentru elevi, dar și pentru public. Caracterul lor va fi local ori județean. În orașele Dej, Făgăraș, Năsăud, Caransebeș neexistând muzee județene, liceele au datoria de a pune baza acestora, colecționând obiecte etnografice, preistorice, arheologice, artistice și istorice precum și naturale pe teritoriul județului.

Ar duce prea departe a ne ocupa de istoria fiecărei colecțiuni școlare. Ne vom mărgini deci la două mai însemnate. Cea mai mare colecțiune școlară cu caracter de Muzeu este aceea a *Colegiului Bethlen din Aiud*. ¹⁾ Biblioteca cuprinde 47.670 volume, secția de naturale 45812 obiecte, secția etnografică 1424, cea de antichități 9057 obiecte. În bibliotecă se găsesc 19 incunabule, 110 tipărituri vechi maghiare, 71 hungarica în limbi străine, 382 manuscrise. În colecția de antichități sunt însemnate descoperirile de mormânturi, obiectele din epoca de bronz, o parte a descoperirii din Spanlaca, descoperirile din epoca scitică, două tabule cerate, o columnă a lui Mithras, o cască romană de bronz. Numeroase vase preistorice pictate s'au descoperit prin săpături. Colecția de antichități a fost fondată de Carol P. Szatmáry la 1862. Carol Herepey și mai mulți nobili ardeleni au contribuit la dezvoltarea ei. Colecția s'a supus controlului de Stat la 1898

¹⁾ *Váró F*: A nagyenyedi kollégium. Nagyenyed, 1889. — A Bethlen kollégium legújabb története. Nagyenyed, 1896 — *Szilády*: Bethlen kollégiuma és a természettudományok. Bethlen Kollégiumi értesítő. 1903—4.

primind ajutor anual între 400 și 2500 cor. Colecția de naturale s'a fondat la 1796 de profesorul Francisc Benkö. La 1848 vre-o 12.000 obiecte au fost furate. Dela 1852 încoace muzeul se desvoaltă rapid prin Herepey, Elekes și Szilády. Colecția etnografică s'a înființat la 1905 prin prof. Szilády. Ministerul Cultelor a subvenționat cu câte 300 cor. secția în 1912—13. Atât colecția etnografică, cât și cea de naturale a suferit deteriorări în lipsa materialului de conservare. 119 monede și 30 alte antichități sunt depositate la Budapesta.

Colecțiunile liceului greco-catolic român din Blaj ¹⁾.

Colecția de antichități nu a existat dela început ca atare, ci era împreunată cu «muzeul fizic, matematic, natural». Inceputul acestui muzeu comun datează dela 1851. Cu mult zel a lucrat profesorul Simion S. Mihali-Mihalescu pentru adunarea colecțiilor. Prin mijlocirea referentului guvernial Gavril Dorgo, liceul a primit vre-o trei sute minerale. După acest început modest în anul 1853 și 1854 preotul Balint donează trei table cerate, iar Episcopul Al. St. Suluțiu monede. La 1857 se face «Consignatio monetarum» etc. In anul viitor colecția se îmbogățește cu obiecte romane. La 1889—90 colecția de antichități se separă de cea de naturale; iar din banii donați de Mitropolitul Dr. Ioan Vancea s'a cumpărat o colecție de modele de gips, care unite cu antichitățile și monedele, a fost aranjată în două camere formând un «Cabinet de arheologie».

Cabinetul câștigă moștenirea Mitropolitului Ioan Vancea; la 1897 primește donațiunea, iar la 1889 moștenirea colonelului David Baron Urs de Margina. Liceul a participat prin colecțiunile sale în 1905 la expoziția etnografică din Sibiu și la expoziția generală din București la 1906. Aceste s'au desvoltat mai ales prin donațiuni, dintre cari cea mai însemnată este a prepozitului Ioan Micu Moldovan din 1915: cinci tabule cerate și o colecție numismatică. Colecțiunile au putut greu progresa din

¹⁾ Dr. Ambrosie *Chețianu*: Istoria naturală și muzeul dela școalele din Blaj 1902.

cauza lipsei de mijloace și spațiu. În anul 1921 Inspectoratul a sprijinit colecțiile punând la dispoziție mijloace pentru facerea dulapurilor, vitrinelor și pentru sporirea colecțiilor prin cumpărări.

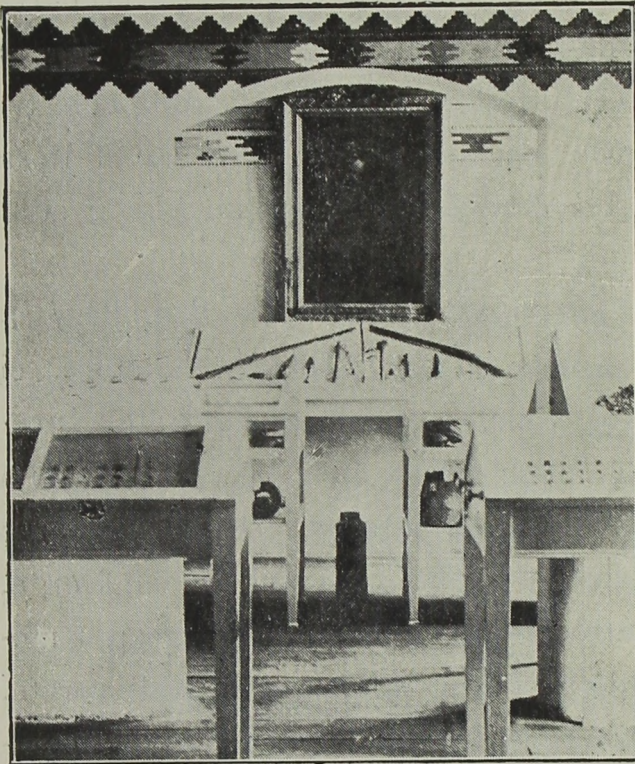

Fig. 101.— Colecția arheologică-numismatică a liceului gr. cat. din Blaj.

Colecțiile liceului din Blaj conțin 3291 antichități și 9416 naturale. Obiectele mai însemnate sunt: Opt tabule cerate, câteva monede mai rare, dintre obiectele de pietate brâul de fer (ciliciu) a lui Petru Pavel Aron, călimara lui Sincai, moștenirea Baronului Urs de Margina etc. Colecțiile au luptat până acum cu insuficiența spațiului și a dulapurilor, din aceste cauze ele nu s'au putut valida în deajuns.

Aranjarea și expunerea obiectelor se face acum din nou.

III.

STATUL ROMÂN ŞI MUZEELE DIN TRANSILVANIA,
BANAT, MARAMUREŞ ŞI CRIŞANA

creieze un Inspectorat General al Muzeelor și bibliotecilor pentru teritoriul administrat de Consiliul Dirigent, care să revizuească inventarele muzeelor, să aducă la cunoștința conducătorilor de muzeu, că vor sta în viitor sub controlul statului român, că muzeele aparținătoare județelor, comunelor vor trece în posesiunea județelor, comunelor române, că fără știrea organelor autorizate de Consiliul Dirigent nici o parte a colecțiunii nu va putea fi înstrăinată ori strămutată. Inspectoratul general să ia toate măsurile pentru pază, să numească delegați la fiecare muzeu, cari să viziteze cel puțin odată lunar colecțiile. Propunerile înțelepte ale lui Diaconovich fură numai mai târziu și numai în parte executate. Abia la 4 Iunie 1919 se trimet adrese tuturor conducătorilor de muzeu, prin cari se cer regulamentele, statutele, contractele cu statul, interzicând orice îndepărtare a obiectelor de muzeu.

Conducătorii de muzeu dau în general răspunsuri satisfăcătoare, totuși alte dispoziții nu se iau. Serviciul de control și supraveghere de fapt nu a existat. Pentru a ameliora situația autorul în Mai 1919 a înaintat președintelui Consiliului Dirigent un memoriu în chestiunea muzeelor insistând asupra furtului dela muzeul din Deva și asupra obiectelor depozitate la Budapesta ale muzeelor din Transilvania. Secția Artelor, după numirea șefului secției de șef al Resortului Ocrotirii Sociale, trece la acest Resort, iar Consiliul Dirigent se mută în Noembrie 1919 dela Sibiiu la Cluj. În Ianuarie 1920 autorul acestei lucrări a venit să-și ocupe funcțiunea de conferențiar la Universitatea din Cluj, cu această ocazie la 20 Ianuarie fu numit, prin resortul Ocrotirii Sociale, Inspector al tuturor Muzeelor din Transilvania, Banat și Părțile Ungurene, „investindu-l cu toate puterile determinate în legi“.

Prin aceasta Consiliul Dirigent a pus baza Inspectoratului General al Muzeelor din Transilvania. Deoarece în Transilvania prin Decretul I. Art. I. al Cons. Dir. toate legile vechi au fost declarate ca valabile, temeiul legal al Inspectoratului fu Regu-

lamentul vechi, sancționat la 29 Iunie 1907. Acest Regulament prin § 6, fixează ca scop al Inspectoratului următoarele :

„Scopul Inspectoratului General este în primul rând ca să creieze un raport mai strâns între colecțiunile publice și destinate pentru uzul public (de stat, comunale, confesionale și sociale, existente și viitoare), prin augmentarea lor sistematică, prin aranjarea uniformă, bazată pe principii științifice, prin administrarea pricepută, prin reglementarea schimburilor, ca materialele colecțiunilor publice răsfirate în diferitele părți ale țării să devină factori ai științei, artei și culturii naționale». Regulamentul precizează prin § 7, cercul de competență al Inspectoratului :

Asupra colecțiunilor, cari 1) se supun de bună voie Inspectoratului ; 2) cari primesc ajutor bănesc ; 3) cari primesc ca donație ori depozit obiecte din partea statului. Sub regimul maghiar următoarele muzee au intrat în sfera de activitate a Inspectoratului de pe teritoriul administrat de Consiliul Dirigent : 1. Muzeul Palatului Cultural din Arad. 2. Muzeul din Alba-Iulia oraș. 3. Colecțiunile Battyaneumului din Alba-Iulia cetate. 4. Muzeul orașului Baia-Mare. 5. Muzeul Carpaților, Cluj. 6. Colecțiunile Societății literare, istorice și etnografice din jud. Solnoc-Dobâca în Cluj. 7. Muzeul din Deva. 8. Colecțiunile Palatului Cultural din Târgu-Mureș. 9. Muzeul Național Săcuiesc în Sft. Gheorghe. 10. Muzeul Palatului cultural din Sighet. 11. Muzeul din Oradea Mare. 12. Muzeul istoric-arheologic din Timișoara. 13. Muzeul de științe naturale din Timișoara. 14. Muzeul din Satu-Mare. 15. Muzeul din Careii-Mari. 16. Muzeul armenesc din Gherla. 17. Colecțiunile liceului reformat din Orăștie. 18. Muzeul liceului reformat din Aiud. Aceste muzee au intrat deci în primul rând în cercul de competență al Inspectoratului român.

Biroul inspectorului general,¹⁾ având acesta în calitate

¹⁾ Inspectoratul general al Muzeelor și bibliotecilor s'a înființat la 1897, regulamentul din acest an a fost modificat la 1900 și 1907. Oficiul Inspectoratului general ca organ extern dependent de Ministerul Cultelor a avut la 1900 un inspector general, un sub-inspector general, șase inspe-

de conferențiar al istoriei artelor un birou la Universitate, pe care îl avea și inspectorul anterior, din acest motiv și din cauza lipsei de localuri de birou, a rămas la Institutul Arheologic al Universității. Localul este potrivit nu numai pentru că conține o bibliotecă de istoria artelor, arheologie și numismatică, dar și pentru că prin aceasta se economisesc pentru stat spesele susținerii unui birou (chirie, mobilier, luminat, încălzit etc.). Lucrările de birou se făceau la început prin funcționarii Resortului Ocrotirilor sociale. Această stare provizorie a ținut până ce s'a aprobat proiectul de buget al muzeelor, în care s'a prevăzut în afară de inspectorul general și un sub-inspector, un copist și un dactilograf.

Disolvându-se Consiliul Dirigent la 1 Aprilie 1920, serviciul trece la Ministerul Instrucției care își exercită drepturile prin Secretarul general din Cluj, Dr. Octavian Prie. Formându-se în scurt timp departamentul Cultelor și Artelor cu Ministrul O. Goga în frunte, serviciul Inspectoratului muzeelor trece la Culte și Arte, rămâne însă și mai departe sub superioritatea imediată a Secretarului general al Instrucției din Cluj, prin care se susține contactul între Inspectorat și Minister. Aprobându-se bugetul Inspectoratului, Serviciul primește un copist, funcțiunea de sub-inspector în lipsa oamenilor de specialitate continuă a fi neocupată, cu toate că numărul actelor se ridică la peste 1000. Conducerea serviciului, a corespondenței și inspectarea colecțiilor au rămas datoria personală a inspectorului general. Situația de drept a Inspectoratului rămâne aceeași prin Decretul-lege No. 1462 din 2 April 1920, publicat în Monit. Oficial la 4 April prin care toate hotărârile și numirile făcute de Consiliul Dirigent sunt declarate ca valabile.

ctori, un secretar și doi funcționari auxiliari. Inspectorii s'au recrutat din profesorii universitari de specialitate și directorii de muzeu. În anul 1907 numărul inspectorilor crește la opt, în afară de inspectorii generali și delegații temporari. Cercul de activitate s'a estins la 1909 asupra 35 muzee, la 1907 numărul instituțiilor dependente se ridică la 75. În 1913 numărul colecțiilor dependente este 83, numărul inspectorilor 10, dintre cari Dr. Bela Pósta, prof. univ. la Cluj, a fost numit inspector pentru Ardeal, Banat și Câmpie. Suma întrebuințată pentru colecțiuni a fost în 1918, 225.000 cor.

Inspectorul general al muzeelor a fost pus în situația grea de a conduce muzeele din Transilvania, Bănat, Crișana, și Maramureș fără a fi în posesiunea arhivei, deoarece aceasta se găsește în Budapesta, fără vre-un funcționar din trecut, care să mijlocească continuitatea serviciului, ba din cauza lipsei de funcționari de specialitate, fără orice ajutor, a trebuit să se bazeze pe propriile puteri, cunoștințe și experiențe, să studieze istoricul și starea de fapt la fiecare muzeu separat. Studiul chestiunii a reclamat o serioasă activitate de mai multe luni. În afară de conspectele și revistele oficiale ale Inspectoratului maghiar din care reiese starea colecțiilor până la 1916, cu deosebită atenție au fost studiate publicațiunile muzeelor, pentru a cunoaște istoria dezvoltării lor. Pentru a ne da seamă de această muncă, este îndeajuns a aminti, că aproape fiecare muzeu a publicat chiar din primii ani ai existenței sale reviste, anuare, studii, ghiduri, de ex. Societatea Muzeului Național al Transilvaniei a tipărit din 1859 până la 1918 anual mai multe publicațiuni în volume de sute de pagini, referitor la dezvoltarea colecțiilor și activității Societății, ceiace înseamnă o bibliotecă întreagă. După acest studiu bazat pe publicațiuni a urmat studiul stării de fapt a muzeelor și colecțiilor, care s'a făcut la fața locului. S'au inspectat toate muzeele provinciei studiind colecțiunile, inventarele, cestiunea personală, evenimentele ultimilor ani la muzeu, lipsurile și greutățile funcționării, tratând cu conducătorii în privința ameliorării situațiunii nefavorabile. Prin aceasta s'a exercitat primul control al Statului român asupra muzeelor. Controlul s'a exercitat între Aprilie și Septembrie 1920, cu întreruperi. Cu ocazia inspecțiilor s'a ținut seamă și de informațiile, cererile și plângerile autorităților și particularilor din localitate. După călătorii de mai multe luni și obositoare din cauza comunicației rele s'a putut forma o părere despre istoricul, administrarea și starea de fapt a muzeelor din Transilvania, Bănat și Părțile Ungurene.

Principiul conducător în privința organizării muzeelor se poate circumscrie în următoarele: în capitalele de județ câte un

muzeu județean, în capitala Ardealului un muzeu Național al Ardealului, în Secuime un Muzeu Național al Secuilor, în Bănat un Muzeu Bănățean. În afară de acestea, acolo unde permit împrejurările, s'au creiat muzee speciale, de ex. de arme la Sibiiu, de naturale tot acolo, etc.

Aceste principii conducătoare, deși vechi și bune, nu au fost realizate consecvent. În capitala Ardealului Muzeul Național al Transilvaniei nu reprezintă icoana fidelă a Transilvaniei, deoarece majoritatea absolută a populației, Români, nu sunt aproape de loc reprezentați, Sașii puțin. Un Muzeu al Ardealului de fapt nici nu există, ci numai un considerabil depozit de obiecte fără un edificiu de muzeu propriu zis. Apoi, nu fiecare județ își are muzeul său. Unele județe aproape că nu sunt reprezentate nici în muzeele regionale, nici în muzeul central al Ardealului. Așa Bistrița-Năsăud, Făgăraș, Târnava-Mică, Sălaj. Muzeele județene, abia iau notă despre elementul românesc preponderent. Pe baza muzeelor din Transilvania vizitatorul străin pleacă cu impresia că poporul român ar fi numai o insulă în marea maghiară. Nu s'a ținut seamă ce mare folos ar însemna pentru știință icoana culturală a poporului român, urmele culturii religioase-bizantine cari se manifestă în icoanele sfinte, cruci, odoare și chiar în arhitectura bisericască, cultura lumească prin relieviile eroilor, martirilor, învățaților și artiștilor români din Ardeal. Ce foloase reale ar fi însemnat pentru etnologie și etnografie, zugrăvirea vieții, ocupațiilor și credințelor țaranului român! Muzeele județene dau o icoană unilaterală și tendențioasă a județelor. Dar mai observăm și o altă lipsă fundamentală a muzeelor și anume insuficiența exploatării pe seama publicului a colecțiilor existente, cu alte cuvinte, aceste instituții sunt prea puțin democratice. Ele nu pot fi numite aristocratice și sunt departe de a putea fi numite strict științifice. Scopul instructiv nu este îndeplinit ori numai în foarte modestă măsură. Aranjarea intuitiv-științifică a obiectelor a fost sacrificată în majoritatea cazurilor din lipsa de spațiu, sălile, dulapurile sunt supraîncărcate cu obiecte. Vizitatorul pierde di-

naintea ochilor grupurile sistematice și vrând-nevrând poposește la obiecte neînsemnate. Înțelegerea obiectelor este împiedecată prin lipsa ori insuficiența inscripțiilor. Să mai luăm în considerare, că inscripțiile din trecut fiind scrise numai în limba maghiară nu au putut fi înțelese nici de majoritatea populației, nici de vizitatorii streini. Asemenea stă și chestiunea cataloagelor: majoritatea muzeelor nu a avut cataloage pentru public, ori dacă da, numai în limba maghiară și scrise așa încât nu au putut servi publicul mare în îmbogățirea cunoștințelor sale, în cultivarea sa prin muzeu. Ele au caracterul inventarelor reci, fără a releva importanța obiectelor în cadrul istoriei și artei naționale și universale. Cercetătorul învățat nu poate găsi acea împărțire a colecțiilor în «Studiensammlung» și «Schausammlung» dar ce este mai puțin admisibil: unele muzee numai o parte a colecțiilor au inventariat-o, lăsând restanțe de ani de zile, în zeci de mii de obiecte. În ce privește inventarele existente, ele în majoritatea cazurilor nu pot mulțumi pe un muzeolog, deoarece nu sunt exacte, nu cuprind toate datele, descrierile, decum fotografiile pentru recunoașterea imediată a obiectelor, numerele adeseori sunt în mod desgustător scrise pe obiecte. Nu s'a ținut seamă de răspândirea cunoștințelor de istoria artelor prin fondarea unui muzeu de mulate și reproduceri artistice, ori prin colecționarea lor de către muzee, cu scopul de a avea material comparativ. În Ardeal nu a existat până la 1921 o bibliotecă serioasă de istoria artelor și o colecție îndestulătoare de reproduceri. Despre contactul muzeelor ardeleno într'olaltă și despre contactul lor cu muzeele române și cu cele străine puțin se poate spune, ele au rămas prea izolate, a lipsit contactul internațional, muzeele au fost prea puțin cunoscute în streinătate.

Pe lângă aceste defecte ale conducerii din trecut au mai venit altele provocate prin război. O parte a funcționarilor de muzeu a fost mobilizată, a decedat în parte, unele muzee au rămas fără conducători. Servitorii au fost și ei mobilizați, reîntorcându-se ei nu au mai putut trăi din modestul onorar anual, ci

au trebuit să-și caute alt izvor de câștig, neglijând prin aceasta muzeul. Din aceste cauze unele muzee s'au închis de sine. Cu ocazia intrării României în războiul mondial în 1916 majoritatea muzeelor ardelenene și-a trimis obiectele la Budapesta pentru a fi cruțate de eventuale devastări, alte muzee au ascuns obiectele de valoare. În modul acesta s'a turburat ordinea. Din cauza aceasta și fiindcă obiectele mai de valoare nu erau acasă, din nou s'a închis o parte a muzeelor. Unele au reprimis în 1918 obiectele depozitate la Budapesta, marile schimbări politice, revoluția, noua stăpânire română, au avut efectul asupra spiritului conducătorilor de muzee, că ei numai mai târziu, văzând situația consolidată prin Tratatul de Pace, au început a se ocupa din nou de muzee. În acest timp de tranziție muzeele nu au funcționat, ele erau închise, dezordonate, neîngrijite, lipsite de obiectele de valoare, fără mijloace, cu personalul redus ori chiar fără conducători și servitori. Buna stare a obiectelor a suferit mult, parte din cauza transportării la Budapesta și înapoi, parte din cauza lipsei de personal și mijloace, ori poate chiar din cauza anesteziei provocate prin război și urmările lui. Este îndeosebi de remarcat lipsa de mijloace a muzeelor. Ele se susțineau prin cotizațiile membrilor Societăților și prin donațiuni. Capital disponibil mai însemnat muzeele nu au avut. Modestul capital care a fost plasat în împrumut de război nu a mai adus venit, capitalele neplasate în împrumut de război au devenit neînsemnate față cu scumpetea mare. Statul maghiar a sistat subvențiile în 1918, la unele muzee chiar mai înainte. Cotizațiile membrilor și donațiunile asemenea nu au mai intrat.

În această situație deplorabilă a găsit Inspectoratul român muzeele din Transilvania. S'a mai constatat și oarecare timiditate față cu reprezentanții noului stat, bănuieți, că statul român ar intenționa concentrarea tuturor comorilor artistice din noile provincii la București, ori că Guvernul ar lua în posesiune muzeele particulare. Aceste temeri, deși fără temei, erau explicabile prin faptul, că muzeele ardelenene încă nu cunoșteau intențiile sta-

tului român, dar nici Tratatul de Pace dela Trianon nu era iscălit și ratificat. Menținerea Regulamentului din 1907, asigurarea dată prin Inspectorat, că statul nu intenționează nici să concentreze tot la București, nici să ia în posesiune avutul particular, a liniștit pe conducătorii muzeelor ardeleni. Iscălirea și ratificarea Tratatului dela Trianon i-a deslegat și în mod formal față cu statul maghiar.

Inspectoratul a mai trebuit să lucreze pentru creierea unei atmosfere de respect și încredere reciprocă, de muncă și bunăvoință, fără de cari o activitate și colaborare rodnică nu se poate închipui. În privința aceasta în urma atitudinii luată față de instituții, s'a înregistrat o stare de fapt și schimbări îmbucurătoare, ceiace mai bine se poate dovedi prin încrederea depusă în statul român atunci, când muzeele au cerut dela stat readucerea operelor depozitate la Budapesta, această încredere o dovedesc și declarațiile de fidelitate și de deplină încredere față cu Guvern, declarații în scris, cari s'au înaintat Ministerului Artelor.

Inspectoratul după ce a studiat în amănunte istoricul și starea de fapt a muzeelor din cercul său de competență, și-a fixat principiile în conformitate cu împrejurările actuale și starea de fapt. Față cu conducerea din trecut s'au impus câteva reforme radicale. Aceste reforme privesc în primul rând adevărul ce trebuie să reprezinte muzeul central și muzeele județene: 1) *realizarea unui muzeu central al Ardealului fără deosebire de naționalitate*; 2) *Completarea lacunelor considerabile ale muzeelor județene prin material românesc*. Dar ca operă asemenea importantă se impune: 3) *Exploatarea culturală și științifică a colecțiilor existente, democratizarea, popularizarea lor*. Este necesar apoi a desvolta; 4) *un contact intensiv între muzeele din Ardeal și între cele din vechiul Regat și streinătate*, ca să se cunoască și stimeze reciproc și ca să se producă acea emulație lăudabilă din care cultura țării trage foloase. În această întrecere culturală dorim a introduce și pe conducătorii colecțiilor liceelor, pentru a spori numărul combatanților. Dar în afară de reforma conducerii

serviciului se impune și necesitatea de a aduce la izbândă principiul muzeelor județene prin ; 5) *crearea de muzee județene acolo unde ele și chiar muzeele regionale lipsesc*: în Dej, Bistrița, Făgăraș, Zălau, Dico-Sân-Martin. Se impune și necesitatea de a crea : 6) *un muzeu de reproducere și mulaje, o bibliotecă considerabilă de istoria artelor și muzeologie* cu revistele de specialitate, ca organele conducătoare de muzeu să cunoască bine toate rezultatele din Apus, ca ideile și tendințele sănătoase să treacă ca un curent electric prin tot organismul muzeelor noastre.

Dar înainte de realizarea acestor reforme au trebuit satisfăcute cerințe cu mult mai urgente ale muzeelor.

Inspectoratul a trebuit să se îngrijească de personalul muzeelor, căci fără personal nici o activitate nu se poate începe. Muzeele din Arad, Sighet, Baia-Mare, Timișoara, Alba-Iulia, Gherla, Oradia-Mare, Muzeul Carpaților din Cluj, erau fără conducător ori fără personal de serviciu. La intervențiunile Inspectoratului pe lângă proprietarii și susținătorii muzeelor, funcțiunile au fost ocupate. Acest personal însă neavând mijloace pentru începerea lucrărilor și neavând nici o remunerație ori încurajare pentru muncă, Inspectoratul a intervenit pentru ca muzeele să primească subvenții pentru satisfacerea celor mai elementare nevoi, având ca scop redeschiderea pe seama publicului a colecțiunilor. S'a cerut dela muzee un proiect motivat al cheltuelilor urgente pe anul bugetar 1920—1921. Dispunând Inspectoratul de un buget de 485.000 Lei la cele materiale, s'a înaintat D-lui Ministru al Cultelor și Artelor la 1 Ianuarie 1921 proiectul de distribuire al ajutoarelor în sumă totală de 404, 704 Lei. Proiectul fu aprobat de Secretariatul General din Cluj, iar la 26 Martie de D-l Ministru, având ca urmare ordonanțarea sumei amintite, din care 16 muzee și colecțiuni au beneficiat. Suma care a căzut pe câte un Muzeu era între 10.000—30.000, excepție au format Muzeul Național al Transilvaniei din Cluj, Muzeul Asociațiunei din Sibiiu și colecțiunile liceului din Blaj, cari având de acoperit cheltueli extraordinare au primit o sub-

venție mai mare. Colecțiunile liceelor au primit câte 5000 Lei aproximativ. Sumele indicate pentru acoperirea cheltuelilor unui an sunt neînsemnate în împrejurările actuale, despre o îmbogățire a colecțiilor aproape că nici nu se va putea vorbi, ele însă contribuie la susținerea, conservarea, aranjarea, prevederea cu inscripții a colecțiilor și la remunerarea custozilor și servitorilor. Scopul principal al Inspectoratului a fost: a face posibilă deschiderea din nou a muzeelor pe seama publicului și reluarea activității de către conducătorii lor. Aceasta a fost o muncă însemnată după dezordinea și neajunsurile provocate prin războiul mondial. S'a dat deci ajutorul material și moral pentru a ajunge scopul. În primul an de activitate s'au deschis următoarele muzee: Muzeul Bănățean din Temișoara, Muzeul din Oradia-Mare, Muzeul de arte și meserii din Cluj, Muzeul Palatului Cultural din Arad, Muzeul județean din Deva, Muzeul din Alba-Julia-oraș, Muzeul Carpaților din Cluj, Muzeul Palatului cultural din Târgu-Mureș, Muzeul de relicvii, Cluj, Muzeul săsesc din Țara-Bârsei, Brașov. În afară de aceste sunt deschise publicului următoarele: Muzeul Asociațiunii Sibiiu, Muzeul Baron Brukenthal, Sibiiu, Muzeul de arme al orașului Sibiiu, Muzeul Societății Carpaților, și al Societății de științe naturale, Sibiiu, Muzeul din Sighișoara, Muzeul din Battyaneum, Alba-Iulia, Muzeul județean din Careii-mari, Muzeul Arany în Salonta. Până în momentul de față nu au putut fi deschise: Secția de antichități a Muzeului Național al Ardealului, Cluj, Muzeul național Săcuesc din Sft. Gheorghe Muzeul Palatului Cultural din Sighet, Muzeul Casei Culturale din Turda, Muzeul din Satu-mare, Muzeul orașului Baia-Mare, Muzeul armenesc, Gherla și colecțiile liceelor. Rezultatul de a deschide chiar în primul an de activitate majoritatea Muzeelor este cu atât mai îmbucurător, cu cât în Apus chiar în țări unde administrarea nu a fost întreruptă, muzeele abia în timpul din urmă s'au redeschis pentru public. (V. Museumskunde Bd. XVI. Heft 2—3 S. 142). La muzeele cari nu au putut fi deschise până acum au trebuit să se facă mai întâiu alte lucrări, de ex. repa-

rația edificiului la Sighet, transportarea obiectelor la Cluj, luarea în primire de către oraș la Turda, etc.

Majoritatea muzeelor subvenționate întrebunțează sumele primite pentru susținerea și redeschiderea muzeelor, iar în privința restului s'a dispus sporirea colecțiilor. Fiind muzeele în majoritate județene, principiul sporirii colecțiilor va fi mai departe cel județean, îmbrățișând preistoria, etnografia, arheologia, arta, istoria și istoria naturală a județului respectiv. La muzeele regionale principiul colecționării se modifică numai prin aceea, că ele cuprind mai multe județe. Muzeele județene și regionale se vor completa în sensul de mai sus cu observarea, că centrul preocupărilor i-l va forma secția mai mult neglijată până acum: etnografia, arta și istoria românească din județ ori regiune. Muzeele speciale se vor completa mai departe în specialitatea aleasă, ținând seamă și de elementul românesc. O îmbogățire a colecțiilor se va putea face la Deva, Târgu-Mureș, Oradia, Sft. Gheorghe, Arad, Alba-Iulia, Sibiu, și la liceele din Blaj, Brașov, Caransebeș, Făgăraș, Dej, Năsăud și Brad. Conducătorii muzeelor și colecțiilor primind ordonanțele din partea Ministerului Artelor numai în lunile Iunie și August, nu vor putea da seama decât mai târziu despre obiectele nou căștigate și despre utilizarea subvențiilor. În privința expunerii obiectelor muzeelor județene și regionale, se stabilește aranjarea și expunerea colecțiilor după principiile științifice ale unui muzeu cultural cu scopul de a servi în primul rând cultivarea masei populației prin colecțiuni, cu ajutorul inscripțiilor și cataloagelor explicative, al conducerilor, conferințelor și expozițiilor temporare. Materialul care nu intră în acest cadru este potrivit a-l aranja separat ca să poată fi accesibil oamenilor de știință. Direcțiunile vor ține seamă înainte de toate de majoritatea populației din județul ori regiunea respectivă în activitatea culturală propusă. Inscripțiile, cataloagele, conducerile, conferințele numai așa vor da rezultatul dorit, dacă sunt înțelese de public, prin urmare ele se vor face nu numai în limba maghiară ca în trecut, ci în pri-

mul rând în limba română, apoi în limba maghiară ori germană, dacă și ele sunt vorbite în regiunea respectivă. În orice caz însă nu va lipsi o limbă mondială destinată pentru vizitatorii streini. Activitatea în privința aceasta s'a început, majoritatea muzeelor din Transilvania au terminat facerea inscripțiilor, muzeele Brukenthal din Sibiiu și cel din Oradea-Mare au fost primele cari au tipărit un catalog românesc; scrierea unui catalog informativ pentru publicul mare însă reclamă mai mult timp și așa aceasta nu se va putea face decât în lunile de iarnă, când activitatea la colecțiuni în lipsa sobelor este împiedecată. Expunerea colecțiilor în sensul propus de Inspectorat cere asemenea un timp mai îndelungat, ea rămâne datorია viitorului apropiat. O mai urgentă chestiune a fost aceia a inventarelor. Controlul statului nu se poate exercita în mod eficace la muzeele care nu au inventare precise. S'a dispus ca muzeele cari nu au tot materialul inventariat să înceapă numai decât inventarierea. Acesta a fost cazul la Deva și la Muzeul Național al Ardealului, acest din urmă muzeu a continuat inventarierea fără a aștepta vre-un ordin.

Odată cu acțiunea începută pentru stabilirea principiilor conducătoare, pentru ocuparea funcțiilor vacante, subvenționarea, deschiderea, augmentarea și exploatarea culturală a colecțiilor, a fost necesar a clarifica situațiunea de drept a statului față cu muzeu și reciproc, a cumpăni dacă această situațiune este avantajoasă, acceptabilă pentru noul stat român ori nu. Drepturile statului și obligațiunile muzeelor dependente sunt fixate în §-ul 7, 12, 14 al Regulamentului Inspectoratului general al Muzeelor din 1907. Un considerabil număr de muzeu anume nu aparțin statului, județelor ori orașelor, ci sunt averi ale Societăților științifice ori ale confesiunilor. Deși se crede că situația ideală pentru stat este, dacă instituțiunile aparțin statului și sunt conduse de funcționari de stat, totuși chestiunea proprietății nu are importanță atât de mare precum se crede, muzeele particulare pot aduce un folos cultural tot atât de mare statului, dacă ele sunt publice și corespund cerințelor timpului. Dacă, precum am văzut

în introducere, scopul muzeelor este răspândirea culturii și a servi cu material cercetărilor științifice, scopul acesta poate fi ajuns nu numai de către stat, ci și de către Societăți și confesiuni proprietare de muzeu. Ele au însă nevoie de sprijinul moral și material al statului. Statul dă bucuros acest sprijin, deoarece el poate ajunge la aceleaș rezultate cu o economie bugetară considerabilă. Abstrăgând dela spesele mari ale cumpărării edificiului și colecțiilor, să socotim numai spesele personale ale unui singur muzeu de stat: un director 1500 Lei; un custode 1000; un servitor 700, adecă aproape 40.000 Lei anual la un singur muzeu, ceiace face vre-o 800.000 Lei pentru douăzeci muzee, în afară de spesele susținerii și sporirii colecțiilor. În cazul subvenționării statul scapă de acest balast, deoarece el cade în sarcina proprietarului, rămânând aproape toată subvenția pentru colecțiuni. În schimbul ajutorului statul câștigă dreptul de a controla muzeele în privința utilizării subvențiilor, iar colecțiile cumpărate pe banii statului rămân și în viitor controlate de stat. Statul dă îndrumări prin organele sale științifice în ce privește conservarea, colecționarea, aranjarea și expunerea, îngrijește ca muzeele să fie accesibile și să devină de fapt focare culturale. Prin subvenționarea muzeelor particulare, confesionale și comunale se face o politică culturală cu mult mai economică decât prin creierea muzeelor de stat, pe de altă parte statul își îndeplinește misiunea culturală de a încuraja inițiativa particulară. Subvenționarea muzeelor din Transilvania este cu atât mai importantă, cu cât susținătorii particulari fără ajutorul statului nu pot susține și desvolta colecțiile, iar aceasta ar însemna dezorganizarea, ruina și desmembrarea lor. Muzeele ar fi fost nevoite a se lipsi de o parte a colecțiilor pentru a susține pe cialaltă. Un stat succesor ca stat civilizată nu a putut tolera o asemenea perspectivă, care amenința cu închiderea ori chiar desființarea celor vre-o douăzeci de muzee.

Societățile arheologice, istorice, artistice, sunt necesare pentru fondarea și desvoltarea muzeelor, din punct de vedere al sta-

tului ele pot fi privite ca un organism cultural care îngrijește buna stare și sporirea colecțiilor de muzeu, totodată și ca un organism de control local al muzeelor. Ceea ce se poate însă obiecta Societăților de muzeu din Ardeal este, că unele încă înainte de război ori și în ultimii ani și-au sistat activitatea, altele s'au abătut dela scopul originar făcând exclusivism condamtabil, ori lucrează după statute vechi, cari nu mai corespund azi. Prin urmare reprezentanții statului au stabilit principiul, că aceste Societăți nu pot fi privite ca persoane morale până atunci până când ele nu sunt aprobate de Guvernul român. Inspectoratul Muzeelor nu a fost îndreptățit deci a intra în contact cu Societățile ca atare, ci numai cu directorii de muzeu, ceia ce s'a comunicat directorilor cerând înaintarea statutelor revizuite. Cu bun exemplu a servit mai întâi Societatea de muzeu istorică, arheologică bănățeană, ale cărei statute sunt aprobate.

Una din preocupările mari ale Inspectoratului a fost chestiunea revendicării obiectelor ardeleni de muzeu cari au fost depozitate în decursul războiului mondial și după război la muzeele din Budapesta. Lucrările premergătoare în această chestiune au fost cu atât mai urgente, cu cât statul trebuia să cunoască precis amănuntele, pentru ca să-și poată formula pretențiunile și ca pe baza tratatelor de pace să-și poată valida drepturile. Misiunea Inspectoratului Muzeelor în privința aceasta a fost a atrage atenția Guvernului asupra chestiunii, apoi a face cercetări în toată provincia cu scopul de a compune liste ale obiectelor de muzeu duse la Budapesta și Viena, a aduna la un loc toate documentele necesare pentru recâștigarea lor. Lucrările acestea azi pot fi privite ca rezolvite, suntem în cunoștința obiectelor artistice, istorice, arheologice, care având o însemnătate deosebită merită a fi revendicate. Obiectele le putem împărți în două categorii, acelea care au fost duse înainte de război, acelea cari au fost depozitate în decursul războiului ori în 1918 în Austria și în Ungaria. Principiul Austriei și al Ungariei a fost a concentra la Viena și Budapesta comorile. Directorii Muzeului Național al

Transilvaniei adeseori se plâng în rapoarte, că operele de valoare ale Ardealului sunt duse la Budapesta. La Muzeul Național din Budapesta găsim o bună parte a istoriei, preistoriei, arheologiei, istoriei artelor și etnografiei din Transilvania, Bănat, Crișana și Maramureș, reprezentate prin specimene. Să înșirăm câteva din cele mai de seamă: Din epocile preistorice tesaurele dela Pecica, Otlaca, Biia, Perceiu, din epoca romană a Daciei diferite statuete (de ex. a lui Sarapis dela Turda), descoperiri de mormânturi din Torontal și drugii de aur dela Crasna; din epoca migrațiunii popoarelor, tezaurul dela Șimleul Silvaniei (a doua descoperire) și tabla dela Araci. Urmează apoi evul mediu și nou. Să remarcăm lucrările bizantine găsite în mormintele regale dela Oradea-Mare capodoperele breslelor din Ardeal, dar mai ales tesaurele dela Sighișoara (sec. XVI.) și Aiud. Chiar și din Țările Românești se găsește șeaua de fildeș a lui Vlad Dracul. La secția etnografică a Muzeului Național iarăși o sumă de obiecte prețioase: colecția de fonograme a profesorului Bartók, care cuprinde vre-o două mii melodii românești, colecția de ceramică românească, de țesături și cusături, lucrări în lemn, apoi câteva litografii vechi (celebrul Târg dela Brașov), vederi fotografice din Ardeal, tablouri cu subiecte românești, acestea din urmă executate în aquarel de pictorul Melha. Obiectele de interes național, cari se găsesc la Viena, excelează prin valoarea lor. Tezaurele dela Sân-Miclăușul-Mare, dela Simleul Silvaniei și Cioara sunt capodopere din epoca migrațiunii popoarelor, cari au dat ocazie marilor savanți să discute probleme principale de istoria artelor și de istorie. Ungurii încearcă să dovedească originea «hunică» a tezaurului din Sân-Miclăușul-Mare, mai mult chiar: l-au revendicat pe această bază dela Austria, natural, fără succes. La Muzeul de istoria artelor din Viena se mai găsește între altele un tablou de Frans Francken, reprezentând pe Mihaiu Viteazul. Dar aceste sunt numai cele mai importante.

A venit războiul. În 1916 intrând România în război cu Ungaria, guvernul maghiar printr'o circulară ordonă tuturor

autorităților și instituțiilor culturale salvarea, adică transportarea valorilor la Budapesta. Istoricul întreg al acestei acțiuni îl descrie Mihalik în revista muzeelor «Múzeumi és könyvtári Értesítő» (X. Évf. 4. füzet), cu titlul «Muzeele noastre și invaziunea valahă». Mihalik își exprimă convingerea, că «Valahul își va întinde ghiarele asupra tesaurelor muzeelor ardelenе», cu toate că el însuși se contrazice la fine constatând, că «pericolul invaziunii valahe a trecut așa zicând fără nici o urmă». Cu mândrie putem afirma, că trupele române nicăieri nu au jefuit, ori rechiziționat obiecte de muzeu, ci s'au purtat așa cum se cuvine unei armate civilizate, mai mult: Guvernul român s'a îngrijit printr'un delegat special ca muzeele și monumentele maghiare să nu fie atinse. Guvernul maghiar totuși a luat măsurile de siguranță. Un mare număr de lăzi cu obiecte a fost depus în lapidariul Muzeului Național din Budapesta și s'a cheltuit vre-o 28.000 cor. pentru «salvare». Retrăgându-se trupele române, muzeele ardelenе și-au readus obiectele în 1917—18, unele însă le-au lăsat mai departe acolo, probabil așteptând finea războiului. În 1918, parte pentru a le salva de neliniștea ce a urmat după revoluție, parte pentru a le cruța de armata română, obiectele de valoare ale muzeelor fură din nou trimise în lăzi la Budapesta. Muzeele din Sft. Georghe, Alba-Iulia, Oradia-Mare, și Timișoara își trimiseră din nou obiectele parte încă nedesfăcute din lăzi la Budapesta. Muzeul din Arad la începutul anului 1919 și-a trimes obiectele. Impreună cu cele rămase din 1916 ale muzeelor din Sighișoara, Sibiiu și Bistrița vre-o sută de lăzi cu obiecte de valoare erau îngrămădite în lapidarul Muzeului Național, când trupele române au ocupat Budapesta. Chiar și «Asociațiunea» din Sibiiu a avut lăzi cu obiecte la Budapesta, la ordin ministerial. Asociațiunea și Muzeul Brukenthal din Sibiiu și-a readus obiectele pe timpul ocupațiunii. Nu toate muzeele din Ardeal au depozitat obiecte la Budapesta, iar cele cari au făcut aceasta nu au trimes tot. Dar nu numai din muzee s'au dus obiecte de muzeu la Budapesta. Chiar și particularii și-au trimes obiectele de valoare

spre păstrare în decursul războiului. Să nu uităm de rechizițiile obiectelor de metal, clopote cu inscripții și reliefuri vechi, căldări vechi și opere de arta industrială. Pentru a împiedeca devastarea valorilor artistice și istorice s'a format o comisiune la Budapesta care să selecționeze aceste valori spre a fi redată proprietarilor. S'au făcut promisiuni, însă au rămas acolo. Încă înainte de război s'au trimis covoare vechi orientale din partea Sașilor, ca să fie expuse la Expoziția Muzeului de artă industrială din Budapesta. De acolo ele au fost în parte expediate la Paris cu scopul de a fi reproduse. Prin război au rămas acolo.

Ar fi un lucru nesperios a încerca să definim în sume de lei valoarea artistică, istorică, arheologică a obiectelor amintite. La aceasta nici un om de știință nu s'ar angaja. Dar ce folos am avea din niște cifre când este clar, că valorile acestea ale Transilvaniei nu se pot înlocui?

Din cele expuse reiese, că Inspectoratul general al Muzeelor din Transilvania a trebuit să sacrifice un timp considerabil în primul an al activității sale pentru studiul temeinic al chestiunii, pentru redeschiderea muzeelor, pentru îndeplinirea funcțiilor și pentru revendicările obiectelor de artă ale Transilvaniei dela Muzeele din Budapesta. Cu toate că prin forța împrejurărilor acestea au trebuit să ne preocupe în primul rând, în urma sprijinului moral și material dat muzeelor s'a început executarea reformelor propuse. Muzeul Național al Transilvaniei s'a îmbogățit cu 6000 obiecte etnografice românești prin depozitul învățătorului Andrei Orosz. Muzeul Asociațiunii, cele din Arad și Oradea-Mare s'au îmbogățit asemenea cu material românesc, colecțiunile Asociațiunii și ale liceului din Blaj primind ajutor pentru mobilier își vor putea expune comorile. Lucrările la cetera muzeu sunt încă neterminate în momentul de față și așa nu se poate raporta despre ele, s'au luat însă măsuri ca principiul muzeelor județene să fie consecvent aplicat în toată Transilvania prin înființarea de muzeu județene acolo, unde ele lipsesc, în legătură cu liceele românești locale. Aceasta s'a inițiat

până acum la Făgăraș, Năsăud și Dej. În privința exploatării culturale a colecțiilor pe seama publicului nostru s'au tipărit înscricțiile românești, s'a început publicarea cataloagelor românești. Astăzi aproape fiecare muzeu are înscricții românești, muzeele Brukenthal din Sibiu și cel din Oradea-Mare, primele cataloage românești. Inscricțiile sunt scrise și într'o limbă mondială, asemenea va fi și la cataloage. Lucrarea de față are menirea să ajute cunoașterea și administrarea muzeelor ardelenene în România întregită, a servi prin această modestă contribuție unificarea culturală. Publicațiile viitoare, în special rapoartele generale anuale ale Inspectoratului general din Cluj, vor informa pe cei interesați despre viața și dezvoltarea muzeelor ardelenene. Rezumatul francez va face lucrarea accesibilă pentru streini. Tot pentru ajungerea acestui scop s'a pus sub tipar un studiu în limba germană în albumul oferit profesorului Strzygowski dela Universitatea din Viena de către elevii și admiratorii săi. Fiind elevii și admiratorii acestui mare savant resfirați în toată lumea, studiul intitulat «Rumäniens siebenbürgische Museen» va reuși să fie răspândit nu numai în Europa, dar și dincolo de ocean. Conferințele publice despre comorile muzeelor ardelenene servesc aceleaș scopuri.

Față cu ceiace am găsit la preluare, situația actuală înseamnă înaintare. Pentru scopurile mari propuse timpul de până acum a fost prea scurt, forțele de muncă și mijloacele reduse. Ceiace vedem cu ochii totuși ne poate da încredere și speranță.

IV.

LES MUSÉES DE TRANSYLVANIE

Par C. PETRANU

IV.

LES MUSÉES DE TRANSYLVANIE

par C. PETRANU

*Maître de conférences d'histoire de l'art à l'Université de Cluj,
Inspecteur général des musées de Transylvanie.*

Les musées de Transylvanie sont trop peu connus hors des frontières du pays. Cela tient au manque de propagande et de publications en langues étrangères et au fait que ces musées ne se tenaient pas en contact assez étroit avec les musées étrangers. Bien plus, jusqu'à ce jour, le public du pays ne pouvait lui-même en tirer, au point de vue culturel, qu'un profit insuffisant. Il n'existait pas de livre ni d'album qui exposât dans une langue mondiale l'histoire, l'état présent et l'importance des musées transylvains. Il a paru toutefois plusieurs almanachs en hongrois, le dernier en 1915, mais les données statistiques et les renseignements personnels qu'ils contiennent, de même que ceux fournis par la revue officielle, ne sont plus à jour, et la question des musées transylvains n'y est pas traitée dans un esprit unitaire et du point de vue de l'ensemble de la province, mais seulement du point de vue hongrois. Néanmoins, quelques-uns de nos musées ont réussi à attirer l'attention du monde savant de l'Europe occidentale, comme le musée du baron Bruken-thal à Sibiiu, par sa participation aux expositions de Londres, de Bruges et de Erfurt, par ses publications en alle-

Les musées transylvains et les pays étrangers

mand, et surtout grâce aux ouvrages de l'historien de l'art Theodor von Frimmel et à de savants connaisseurs tels que Bredius, Hofstede van Groot, Voll. Les chefs-d'œuvre de ce musée — tableaux de Jan van Eyck, Hans Memling, David Teniers, etc. — sont connus et cités à l'étranger. Plusieurs de nos musées ont participé à la grande exposition de 1896 à Budapest, quelques-uns d'entre eux à d'autres expositions internationales, comme le musée de Sft. Gheorghe et le Musée national transylvain de Cluj, à l'Exposition universelle de 1900 à Paris, le musée d'Alba-Iulia, à l'Exposition d'histoire et d'art à Rome et à l'Exposition de la chasse à Vienne. Il existe aussi quelques publications en allemand et en français relatives à des objets et à des fouilles d'une certaine importance. Les antiquités conservées au musée d'Alba-Julia sont connues par les travaux de Jung, Domaszewski, Münsterberg, Oehler et Finály. Les fouilles, ainsi que plusieurs des trésors du Musée national transylvain de Cluj, ont fait aussi l'objet de publications abrégées en français; certains objets d'art sont connus par des mémoires en allemand.

Les fouilles du musée de Sft. Gheorghe ont été aussi étudiées dans des publications en langue française. Les musées de la Société des sciences naturelles et de la Société des Carpathes, à Sibiiu, ont publié des annales en allemand. Bien que chacun de nos musées ait édité des annales en une des langues parlées dans le pays, il n'y a que ceux de Sibiiu (Hermannstadt), de Cluj (Klausenbourg), d'Alba-Julia (Karlsbourg) et de Sft. Gheorghe (Sepsiszentgyörgy) qui soient connus à l'étranger grâce à leurs publications en langue étrangère ou à leur participation à des expositions internationales.

L'idée qu'on peut se faire de nos musées d'après les publications en langue étrangère est trop pâle et gé-

néralement inexacte. La Transylvanie possède, en dehors des collections d'écoles, vingt-sept musées qui méritent d'être étudiés tant au point de vue des trésors d'art et de culture qu'ils renferment qu'à celui de leur organisation et de leur administration. Ils ne permettent pas seulement de se rendre compte du développement de la civilisation en Transylvanie, mais leurs richesses sont aussi des plus précieuses pour les recherches proprement scientifiques.

La création des collections et l'organisation des musées transylvains sont dues aux influences culturelles des pays d'Occident, en particulier de l'Allemagne, de l'Autriche et de la Hongrie. Bien que nous ne puissions pas encore établir quelles ont été les premières collections de caractère plus ou moins public, il est certain que les églises et les écoles possédaient depuis fort longtemps des collections artistiques ou scientifiques connues d'un public étendu. Le Lycée évangélique de Sibiiu possédait dès 1446 des collections publiques, les lycées romano-catholiques d'Oșorhei et de Careulmare, le collège protestant d'Aiud en possédaient depuis le XVIIIe siècle. Le «Battyaneum» d'Alba-Julia avait à la même époque des cabinets de médailles et d'histoire naturelle. Dans la seconde moitié du XVIIIe siècle fut fondé le musée du baron Brukenthal, qui ne s'ouvrit au public qu'en 1817. C'est, au sens propre du mot, le plus ancien musée de Transylvanie. Les autres ont été institués dans la seconde moitié du XIXe siècle. Le Musée national transylvain, bien que sa création ait été décidée en 1841—1842 par la diète de Transylvanie, ne fut fondé qu'en 1859 grâce à l'initiative privée d'une «société de musée» (Museumsverein). Les sociétés archéologiques et historiques eurent une part considérable à la fondation des musées. En général,

Origine des
musées
transylvains.

les musées de Transylvanie se distinguent des musées étrangers en ce qu'ils appartiennent en majeure partie à des sociétés privées, aux villes, aux comitats (départements) et aux églises des différentes confessions. L'Etat ne possède en propre que deux musées d'art industriel et une partie du Musée national de Transylvanie. Toutefois, il exerce un contrôle sur les musées privés et leur imprime une direction à l'aide d'organes spécialisés.

Les „Sociétés de Musée“.

L'idée de fonder des musées au moyen de sociétés n'était ni nouvelle ni originaire de Transylvanie. Vollbehr l'attribue à Goethe. Les sociétés archéologiques et historiques commencent à manifester leur activité en Allemagne vers 1820, en fondant, au cours d'une période de vingt à trente années, des musées comme celui des antiquités silésiennes, le Musée provincial du Brandebourg à Berlin et même le Musée germanique de Nuremberg. Les résultats furent encourageants : avec des moyens modestes, les sociétés créèrent des musées qui eurent le mérite de réveiller l'intérêt du public pour le passé national et de fortifier son patriotisme. Ils restèrent par la suite sous l'administration des sociétés, mais d'autres associations, faute de ressources suffisantes, remirent à l'Etat ou aux villes l'administration de leurs musées. Tandis qu'en Allemagne c'est la première moitié du XIX-e siècle qui voit naître ces «sociétés de musée» (Museumsverein), en Hongrie et en Transylvanie c'est dans la seconde moitié du siècle dernier, en particulier de 1870 à 1900, que le même fait se produit. On a coutume d'attribuer leur fondation dans ces deux pays à l'initiative et aux efforts des savants Pulszky et Rómer, mais il serait plus juste d'y voir le fruit de l'influence allemande. La plus ancienne «société de musée» de Transylvanie fut fondée

par les Saxons en 1849 : c'est la Société transylvaine de sciences naturelles de Sibiiu. La seconde en date fut celle du Musée national de Cluj, fondée en 1859, puis vinrent celles d'Oradea-mare (1871), Timișoara (1872-73), Sighetul Marmației (1873), Deva et Sibiiu (1880), Arad (1881), Alba-Iulia (1886), Satu-mare (1891), Dej et Baia-mare (1899). Parmi celles-ci, les sociétés d'Arad, de Deva, de Baia-mare, de Sighet, de Dej et de Cluj remirent l'administration des musées qu'elles avaient institués à l'administration des villes ou de l'Etat. Les «sociétés de musée» avaient et ont encore la mission d'augmenter les collections, de veiller à ne pas laisser sortir du pays ou détruire certaines productions de l'art indigène; elles peuvent être considérées comme des organes de décentralisation culturelle qui, veillant à l'entretien et à l'accroissement des trésors des musées, s'efforcent de répandre la culture artistique et historique et jouent en même temps le rôle d'organes de contrôle local de l'administration des musées.

Bien qu'on puisse penser que l'idéal serait que les musées fussent la propriété de l'Etat, cette question n'est pourtant pas d'une importance capitale. Les musées des sociétés et des églises des différentes confessions peuvent rendre les mêmes services à l'Etat, à condition de s'accomoder aux exigences modernes et d'être accessibles au public. Si l'on admet que les musées n'ont d'autre but que de favoriser les recherches érudites et la diffusion de la culture, il faut reconnaître que ce but peut être aussi bien atteint par des musées privés, municipaux, etc., que par des musées d'Etat. Mais ils ne peuvent se passer de l'appui moral et matériel de l'Etat. En s'en tenant à prêter son appui aux musées privés, l'Etat fait une politique culturelle moins coûteuse, puisqu'il fait l'économie d'un

Rôle de l'Etat.

nombre important de fonctionnaires et qu'il n'a pas à acheter les collections et les édifices où elles sont logées. En échange de son appui, il obtient le droit de contrôler l'accroissement, le classement et l'installation méthodiques des collections. Il remplit ainsi sa mission culturelle en stimulant les initiatives privées, car il pourrait arriver que ces institutions, manquant du soutien de l'Etat, périssent et quelles soient fermées et désorganisées. Un Etat ne doit pas tolérer une semblable éventualité. Il est d'ailleurs intéressant de constater que, tandis qu'en Transylvanie l'appui de l'Etat est assuré aux musées de province depuis les dix dernières années du siècle passé, en Allemagne ce n'est qu'en 1903 qu'il a été proposé par Mielke d'y faire appel.

Nous avons dit qu'en Transylvanie les collections des écoles et des églises sont plus anciennes que les musées. L'histoire des collections scolaires commence au XV-e siècle, toutefois la plupart d'entre elles se sont constituées dans la seconde moitié du XIX-e siècle. Après que Marie-Thérèse, dans sa «Ratio Educationis» en eut recommandé la création, le comte Thun en prescrivit l'institution en 1849 dans son «Plan d'organisation». Mais nos écoles ne se sont pas bornées au seul matériel d'enseignement : elles ont rassemblé aussi des objets de musée, et c'est ainsi que se sont formées deux importantes collections, celles d'Aïud et de Blaj.

Développement
des musées
transylvains.

Nous venons d'examiner les conditions dans lesquelles les musées de Transylvanie se sont créés. Nous devons maintenant dire quelques mots de leur développement. Bien que la Transylvanie soit extraordinairement riche en vestiges des âges préhistoriques et de la civilisation romaine, bien qu'il se trouve encore dans les églises et chez les particuliers un grand nombre d'objets d'art

et de pièces de collection, nos musées n'ont pas pris un très rapide essor. Deux choses sont nécessaires pour qu'un musée puisse se développer: des personnalités et des ressources. Des personnalités comme Rómer, Finály, Ormós, Kuun, Cserny, Jankó, ont fait des prodiges avec des ressources médiocres, mais comme presque toutes les «sociétés de musée» manquaient des fonds nécessaires, la plupart des objets qu'elles rassemblèrent provinrent de dons ou de dépôts, très peu furent acquis par elles à leurs frais. Or, tout musée qui ne doit ses accroissements qu'à des dons ne fait que de lents progrès et ne peut se développer systématiquement dans une direction déterminée, son caractère lui est imposé par les goûts mêmes des donateurs et par leur valeur personnelle. Beaucoup d'objets qui, par leur caractère particulier, ne rentraient pas dans le cadre du musée, des objets qui ne méritaient pas de figurer dans un musée, durent être acceptés et exposés, pour satisfaire la vanité des donateurs et pour stimuler la générosité du public. Il convient de mettre à part le musée du baron Brukenthal, que son créateur a doté d'un fonds.

Faute d'argent, les musées ne purent tout d'abord L'aide de l'Etat entreprendre des fouilles systématiques. Les directeurs en furent naturellement amenés, lorsqu'ils se furent convaincus de l'insuffisance des ressources privées pour progresser sérieusement, à s'adosser à l'Etat, dont ils attendaient une aide matérielle et morale. Ce ne fut d'abord que dans une très modeste mesure que les gouvernements succesifs vinrent en aide aux musées de province. L'attention des dirigeants se portait avant tout sur la capitale, où de grands musées furent fondés dans des conditions toutes différentes des modestes débuts des musées de province. Mais celle-ci exprimait avec tant de force son désir d'avoir des musées

prospères que l'Etat se vit obligé d'étudier et de réglementer la situation des musées de province, qu'ils appartinssent aux sociétés privées, aux églises ou aux villes. En 1898 fut instituée l'Inspection générale des musées. Aux termes de son règlement, elle exerce son autorité sur les musées privés, sur ceux des églises, des villes et des comitats qui 1) se soumettent de leur plein gré au contrôle de l'Etat, 2) bénéficient d'une aide de l'Etat, 3) reçoivent de l'Etat des objets de musée, à titre de don ou de dépôt. De 1898 à 1918, dix-huit musées et collections de Transylvanie, du Banat, de Crişana et du Maramureş se placèrent sous le contrôle de l'Inspection générale. En 1920 il n'y avait pas moins de 27 musées et collections contrôlés. En échange de son appui, l'Etat s'était assuré le droit de veiller à ce qu'ils fussent scientifiquement organisés et pourvus d'une administration compétente.

Ses effets et ses résultats

Ainsi s'est créée, entre les musées et l'Etat, une nouvelle situation de droit, qui a été également profitable à celui-ci et à ceux-là. Grâce au contact permanent des directeurs de musée avec les spécialistes des services de l'Inspection générale, les musées ont pris une nouvelle vie, plus robuste et plus scientifique. L'Inspection générale a institué des cours spéciaux pour les directeurs de musée, on conseilla ceux-ci, on leur remit des dons, on leur confia des dépôts, on délégua des inspecteurs pour mettre de l'ordre dans les collections, on publia une revue des musées et des manuels spéciaux. Grâce à l'aide de l'Etat, il devint possible aux musées d'entreprendre des fouilles et de faire des acquisitions méthodiques, on collectionna d'une manière plus raisonnée, les collections devinrent incomparablement plus riches, elles furent classées et présentées plus scientifiquement, les directeurs devin-

rent plus compétents, les musées de province se mirent en rapports entre eux. Telles sont les caractéristiques de cette deuxième période de l'histoire des musées transylvains. Et si, après vingt années d'efforts, les résultats obtenus ne semblent pourtant pas considérables, s'ils ne peuvent se comparer à ceux qui ont été atteints par les grands musées de l'Europe occidentale, cela tient surtout à l'insuffisance des dotations. Tandis que, dans les pays de l'Occident, les musées absorbent annuellement plusieurs millions de francs, en Transylvanie, en 1913, douze musées ont reçu de l'Etat une subvention globale de 13.700 couronnes, le Musée national de Transilvanie recevant en outre pour lui seul 56.000 couronnes. Avec une aide aussi modeste, comment auraient-ils pu acquérir quelque grand chef-d'œuvre étranger, ou entreprendre des fouilles importantes, alors que les directeurs se plaignent que les chefs-d'œuvre de l'art transylvain passent eux-mêmes à l'étranger? En 1918, les subventions de l'Etat ont été relevées en raison de l'augmentation du coût de la vie, malgré cela les musées ont encore dû réduire leurs acquisitions. Au cours de la première année de l'administration roumaine, les musées de Transylvanie ont reçu une subvention totale de 400.000 lei.

Les musées de Transylvanie sont pour la plupart des musées d'histoire de la civilisation provinciale. Les principes qui ont présidé à la constitution de leurs collections ont été posés en partie par les directeurs, en partie par le services de l'Inspection générale. Il y a plusieurs musées qui se bornent à l'histoire de la civilisation d'un comitat (département) particulier. A Cluj, capitale de la Transylvanie, il y a un musée national pour l'ensemble de la province. En dehors de ce musée national, il en existe encore trois autres qui se

Caractère des
musées transyl-
vains.

sont donné pour tâche de faire revivre sous les yeux du public le passé d'un des groupes nationaux de la Transylvanie : les Roumains ont le leur à Sibiiu (Musée de l'Association), les Saxons également à Sibiiu (Musée Brukenthal) et les Széklers à Sft. Gheorghe (Musée national székler). Le Banat a son musée particulier à Temișoara. C'est à Oradea-mare, à Deva, à Arad, à Alba-Iulia, à Brașov, à Careul-mare, à Sighet, à Târgu-mureș et à Turda qu'il y a des musées départementaux. L'intention des services de l'Inspection générale est de fonder un musée départemental dans tous les comitats de Transylvanie dont le passé historique et culturel n'est pas déjà représenté dans un musée de province. Comme les musées nationaux le font pour l'ensemble du pays, ces musées départementaux embrassent tout ce qui, depuis les temps préhistoriques jusqu'à nos jours, peut ressusciter aux yeux du public les aspects de la civilisation passée. Viennent ensuite quelques musées municipaux, qui se bornent à collectionner ce qui se rapporte à l'histoire d'une seule localité : tels sont ceux de Baia-mare, Sighișoara, Satu-mare. Ce sont les dénominations de « Musée provincial », « Musée d'art indigène », « Musée d'antiquités locales », qui conviennent au plus grand nombre des musées transylvains. Il ne faudrait pourtant pas en induire que nos musées ne contiennent que des objets d'origine transylvaine. Un van Eyck, un Canaletto, ayant appartenu autrefois à un amateur transylvain, constituent aussi un témoignage du passé culturel de ce pays.

En dehors des musées provinciaux, nationaux, départementaux et municipaux, la Transylvanie et les contrées qui y sont rattachées possèdent encore un certain nombre de musées spécialisés, par exemple les Musées d'art industriel de Cluj et de Târgu-Mureș, le

Cabinet d'armes anciennes de Sibiiu, le Musée ethnographique installé dans la maison natale du roi Mathieu Corvin, le Musée des reliques hongroises de 1848 à Cluj, le Musée d'histoire ecclésiastique du «Battyaneum» à Alba-Iulia, le Musée des Carpathes et le Musée d'histoire naturelle à Sibiiu, le Musée du poète Arany à Salonta. La plus grande partie des objets qu'ils contiennent sont d'origine locale.

Pour l'importance numérique des collections, ce n'est pas avec les grands musées des capitales, mais avec les musées de province étrangers, qu'il convient de comparer les musées transylvains. Il ne faut pas oublier que les grands musées de Roumanie sont à Bucarest. Le plus grand musée de Transylvanie est le Musée National Transylvain de Cluj, renfermant 100.000 objets, sans compter les collections d'histoire naturelle, qui à elles seules dépassent de beaucoup ce chiffre. Le Musée du baron Brukenthal à Sibiiu renferme 65.000 objets, plus 4.000 pièces d'histoire naturelle. Le Musée du Banat, à Temišoara, en renferme 52.000, plus 13.000 d'histoire naturelle, le Musée roumain (Musée de l'Association) de Sibiiu 21.000 plus 29.000, le Musée national székler de Sft.-Gheorghe 35.000 plus 13.000, le Musée archéologique d'Alba-Iulia 19.000 plus 6000, le Musée d'Oradea-mare 17.000, le musée départemental de Deva 11.000, le musée du «Palais culturel» d'Arad 9.000, le musée municipal de Baia-mare, le musée ethnographique de Cluj (dans la maison natale de Mathieu Corvin) et le musée saxon de Braşov chacun 8.000. Ce dernier compte en outre 2.000 numéros d'histoire naturelle. Les autres musées renferment moins de 5.000 objets¹⁾. Certaines collections scolaires sont impor-

Importance numérique des collections

¹⁾ Toutes ces indications sont données en chiffres ronds.

tantes. La collection du Collège Bethlen, à Aiud, compte 11.000 numéros plus 45.000 d'histoire naturelle.

Leur valeur artistique et scientifique.

Ces chiffres peuvent nous donner une idée approximative de l'importance numérique des collections de Transylvanie, mais non de leur importance réelle, de leur valeur artistique ou scientifique. Je me garderais bien de prétendre que nos musées ne renferment que des chefs-d'œuvre ou d'exagérer leur importance pour les pays étrangers. Les musées transylvains étant des musées provinciaux, départementaux, locaux, c'est avant tout pour la province, les départements, les localités qui y sont représentés qu'ils ont de l'importance. Ils en retracent l'histoire culturelle d'une manière intuitive et permettent aux étrangers de se former une idée des particularités caractéristiques de cette culture et de son rapport avec la culture occidentale et avec la culture orientale. Mais nos musées n'offrent pas seulement des matériaux indispensables pour dresser un tableau complet de la civilisation de l'Europe orientale, ils renferment des objets et des collections d'un intérêt international incontestable. Les orfèvreries transylvaines, les émaux des XVI-e et XVII-e siècles avec leurs particularités distinctives, sont déjà recherchés des collectionneurs étrangers. Les tableaux de Jan van Eyck, de Memling, de Breughel, de Teniers, les nombreuses toiles de maîtres de l'école hollandaise dont quelques-uns sont devenus très rares, les ouvrages saxons du Musée Brukenthal, sont d'un grand prix pour l'historien de l'art. Au Musée national transylvain, les nombreuses antiquités romaines de Dacie, le trésor d'Apahida qui remonte à l'époque des grandes migrations des peuples, les tableaux de Lotto, de Canaletto, de Bassano, sont susceptibles d'intéresser les spécialistes de tous les pays. Il en est de même des tablettes de cire des musées de

Blaj, d'Alba-Iulia, de Sft.-Gheorghe, de Timișoara, qui éclairent certains points obscurs de l'archéologie et de la préhistoire. Les numismates trouveront à Cluj et à Sibiiu des collections variées et s'intéresseront particulièrement aux monnaies barbares. L'étude des manuscrits enluminés du moyen âge réalisera un grand profit quand on publiera d'une manière digne d'elles, avec texte en langue étrangère, les miniatures carolingiennes et romanes du Battianeum d'Alba-Iulia. Il s'y trouve encore de nombreux incunables, ainsi que dans les autres musées de province. Le musée d'Oradea-mare possède des œuvres de Luini, de Cranach, de Schaffner, des produits de l'art industriel de la Renaissance italienne. La collection de chapiteaux romains du musée d'Alba-Iulia est une des plus riches qui existent, de même la collection de briques romaines estampilées, les vestiges du culte de Mithra.

Par ces quelques exemples, on peut aisément se rendre compte que les musées transylvains renferment des pièces de grande valeur, dont l'intérêt dépasse les frontières de la province, et que, si ces musées se proposent avant tout de faire revivre le passé culturel de la Transylvanie, ils contiennent aussi quantité d'objets d'un intérêt général pour l'art et pour la science.

Les collections des musées transylvains sont logées les unes dans des édifices construits à cet effet, d'autres dans des édifices historiques, d'autres encore dans des maisons particulières qui ont été transformées en musées. Nous n'avons pas beaucoup de musées de construction moderne, quelques-uns cependant sont de nature à satisfaire les exigences des muséologues. Notre musée le plus anciennement bâti est le Musée d'arts et métiers de Târgu-Mureș, construit en 1893 par Stefan Kiss. Puis viennent ceux d'Oradea-mare, édifiés en 1895

Les édifices des musées, leur aménagement.

par Rimanóczy. La même année, Mabuoaz achève la construction du Musée des sciences naturelles de Sibiiu. Le Musée d'art industriel de Cluj est l'œuvre de Pàkey et date de 1905. A la même époque, Baranyai construit le Musée de l'Association à Sibiiu. Quatre ans plus tard, est achevé l'Institut zoologique de l'Université de Cluj, dont le rez-de-chaussée est bâti pour servir de musée : on y a installé la section zoologique du Musée national. En 1912 Hüttl et Kós édifient le Musée national székler à Sft.-Gheorghe. L'année suivante sont achevés les «Palais culturels» d'Arad et de Târgu-Mureș : le premier est l'œuvre de l'architecte Szántay, le second celle de Komor et Jakab. En 1914 on inaugure le «Palais culturel» de Sighet. La guerre a empêché de construire des édifices appropriés pour les autres musées.

Tous ceux qui viennent d'être cités sont dans le style des XIX-e et XX-e siècles, extérieurement et intérieurement, tant pour le plan que pour l'aménagement. Deux seulement d'entre eux reproduisent des styles historiques, adaptés, cela va sans dire, à leur destination spéciale : celui d'Oradea-mare, en style de la Renaissance italienne à coupole et ordre toscan, et celui de Sft.-Gheorghe, qui veut donner l'illusion du prétendu style transylvain székler, lequel n'a jamais existé. Le musée d'Oradea-mare ne comporte qu'un rez-de-chaussée, les autres sont à plusieurs étages. Les «Palais culturels» de Târgu-Mureș et d'Arad sont des musées qui, au point de vue muséologique, satisfont à toutes les exigences ; leurs édifices sont de véritables palais, ornés de sculptures, de peintures et de mosaïques d'un effet magnifique. Ils contiennent, outre les salles et galeries destinées aux collections, une bibliothèque publique avec salle de lecture, des salles d'expositions

et de conférences ; ils ont l'éclairage électrique et le chauffage central, des galeries vitrées, des salles pour les tableaux de grandes dimensions, des cabinets pour les petits objets, et sont pourvus de tout le nécessaire. Non seulement les «Palais culturels», mais encore les autres musées précédemment mentionnés sont construits et aménagés d'une façon satisfaisante au point de vue muséologique.

En Transylvanie, comme à l'étranger, il est arrivé que des édifices historiques ont été transformés en musées : la tour dite Tour de l'horloge à Sighișoara (Schässburg), la maison natale du roi Mathieu Corvin à Cluj, une salle de l'ancien hôtel de ville de Sibiiu, le palais du baron Brukenthal également à Sibiiu, le Palais des Princes à Turda, la maison de la famille Laszlóffy à Gherla, sont devenus des musées. Il y a lieu toutesfois de regretter qu'ils aient été en partie restaurés avec un goût historique quelque peu fantaisiste. Les édifices historiques offrent assurément, comme musées, certains avantages, mais au point de vue muséologique, ils répondent rarement, chez nous comme à l'étranger, aux exigences d'un musée ; la plupart d'entre eux sont mal éclairés, mal chauffés et trop peu spacieux. Faute de ressources suffisantes pour construire de nouveaux musées, on continue d'en installer dans les édifices historiques : le musée départemental de Déva doit être transféré dans la propriété dite «Magna Curia», la société culturelle roumaine «l'Association» projette d'établir un musée dans le château de la Famille Huniade à Hunedoara.

Une partie des musées transylvains sont logés dans des locaux qui ont servi d'habitations, d'écoles ou de bureaux. Ces locaux ne se prêtaient déjà pas à une bonne installation des collections à leurs débuts, mais

la situation devint impossible quand, par suite de leurs accroissements, les collections, ne pouvant plus y être exposées, y furent simplement déposées. En pareil cas, les musées sont devenus de simples magasins, où les objets sont à l'abri de la destruction et qui peuvent encore, mais dans une mesure très réduite, rendre des services à la science, mais qui au point de vue éducatif ne sont d'aucune utilité. Les musées de Baia-mare, Timișoara, Satu-mare, ainsi que le Musée national de Cluj, n'ont pas d'édifices leur appartenant en propre, ils luttent contre le manque d'espace et de lumière. Il est affligeant de constater que le plus grand musée de Transylvanie, le Musée national de Cluj, n'a pas un édifice à lui : ses collections sont entassées dans plusieurs immeubles de rapport de la ville, dont on n'a pu aménager que quatre salles, dont deux pour la collection lapidaire et quelques pièces. Tout le reste est inaccessible au public. Cette situation intolérable, qui ne reconnaît d'autre cause que le manque d'édifices appropriés, était avant la guerre et est encore aujourd'hui considérée comme provisoire. Etant donné que nous nous trouvons actuellement dans l'impossibilité de construire de nouveaux musées, cette situation se prolongera encore un temps plus ou moins long par la force des circonstances. Cela est d'autant plus regrettable que les directeurs connaissent parfaitement les exigences auxquelles un musée moderne doit satisfaire et les buts auxquels il doit viser, bien que le désordre apparent des collections laisse supposer le contraire. Il est impossible en effet de songer à installer des collections d'exposition et des collections d'étude là où l'espace fait totalement défaut.

Si, dans les quatre musées précités, la place manque, par contre le mobilier, les armoires, les vitrines, sont

à peu près satisfaisants dans tous les musées, et l'on a même lieu à cet égard d'admirer l'ingéniosité des directeurs. Les armoires et les vitrines sont solides, hermétiques, et de couleurs neutres, sauf dans la section botanique et zoologique du Musée national, où la nuance trop vive du mobilier et sa luxueuse perfection attirent à l'excès l'attention du visiteur.

Chaque musée a sa bibliothèque et ses revues spéciales, beaucoup renferment, outre les publications strictement nécessaires pour l'étude des collections, une bibliothèque publique pourvue d'ouvrages de spécialités diverses et œuvres littéraires. C'est le cas du Musée national transylvain dont les 179.000 volumes sont remarquablement logés, avec les 173.000 volumes de la bibliothèque de l'Université, dans un édifice répondant à toutes les exigences modernes. Le Musée du baron Brukenthal à Sibiu possède 129.000 volumes, le musée de Sft.-Gheorghe 40.000, le «Palais culturel» d'Arad 60.000, le Battyanicum d'Alba-Iulia 35.000, le Musée de l'Association à Sibiu 20.000, le «Palais culturel» de Târgu-Mureş 20.000. Ces bibliothèques publiques sont réunies avec les collections de chaque musée dans un édifice unique. Seule la bibliothèque du Musée national — exception faite pour les publications concernant spécialement le musée — est logée dans un édifice bâti à cet effet. Les bibliothèques spéciales des musées sont beaucoup moins importantes. Le Musée du Banat possède 13.000 volumes, celui de Baia-mare 6.000, celui d'Oradea-mare 8.000, ceux de Careul-mare et de Satu-mare 4.000, les autres moins de 4.000.

Moins riches sont les collections de reproductions et de moulages. Le Musée Brukenthal compte environ 300 moulages d'œuvres de l'antiquité, de la Renaissance et de l'école classique du XIX-e siècle. Le Musée na-

Les bibliothèques
des musées.

Les collections
de reproductions
et de moulages

tional possède 70 caisses de moulages qui, faute de place, ne peuvent être installés. Au Musée d'art industriel de Cluj on trouve aussi des moulages se rapportant plus particulièrement à l'art industriel et à l'art décoratif. Nos musées ne possèdent pas de collections photographiques importantes. Chaque musée a des reproductions photographiques de ses pièces les plus remarquables et de ses fouilles, mais peu d'entre eux possèdent des collections de reproductions de grande envergure.

Le personnel de musée.

Si l'on met à part le Musée national transylvain de Cluj, le personnel des musées n'est pas appointé par l'Etat. Au Musée national, les chefs de sections sont les professeurs de spécialité de l'Université de Cluj. Les directeurs et les employés des «Palais culturels» de Târgu-Mureş et d'Arad sont des fonctionnaires municipaux, à Deva et à Careul-mare ce sont des fonctionnaires départementaux. Les directeurs du Musée Brukenthal et du Battyaneum sont rétribués par les églises. Dans les autres musées, les emplois sont considérés comme honorifiques et ordinairement occupés par des professeurs de lycée. Ceux-ci reçoivent le plus souvent de l'Etat ou des sociétés fondatrices une modeste rémunération annuelle. Il convient souvent d'admirer le labeur de ces fonctionnaires bénévoles, qui se consacrent avec une ardeur désintéressée à l'entretien et à l'accroissement de nos collections et à la diffusion toujours plus large de la culture.

Le contrôle de l'Etat. Rôle de l'Inspection générale des musées transylvains.

Les musées sont administrés par les directeurs et les surveillants en accord avec les autorités municipales et les sociétés auxquelles ils appartiennent. L'Etat a un droit de contrôle supérieur qu'il exerce par l'entremise de l'Inspection générale des musées transylvains dont le siège est à Cluj. C'est un organ spécia-

lisé du Ministère des Cultes et de l'Instruction publique, pourvu d'un règlement qui fixe ses attributions. L'Inspection générale n'est pas seulement un organe de contrôle de l'Etat, mais encore un guide, un conseiller un protecteur des musées et, avec l'aide des spécialistes mis à sa disposition, elle met tout en œuvre pour que les musées qui relèvent de son autorité contribuent d'une manière effective au progrès de l'art, de la science et de la culture nationale. Le droit de contrôle supérieur porte avant tout sur l'administration, l'accroissement et l'exposition des collections, sur les échanges et les dépôts de collections.

Les résultats précédemment obtenus par l'Inspection **Son programme.** générale ont été retracés plus haut. L'Inspection générale roumaine maintenant en fonction a posé les problèmes suivants et s'est imposé la tâche de les résoudre: 1. Construction d'un édifice approprié pour les collections du Musée national de Cluj. 2. Comblent les lacunes de tous les musées transylvains avec du matériel roumain. 3. Exploitation culturelle des collections existantes au profit de toutes les nationalités représentées en Transylvanie, démocratisation des musées. 4. Rechercher les moyens d'établir des rapports plus actifs entre nos musées et les musées étrangers. 5. Fondation de musées départementaux là où il n'y en a pas encore et où il n'y a même pas de musées communs à plusieurs comitats. 6. Fondation d'un musée de reproductions photographiques et de moulages.

Bien qu'on ait entrepris la réalisation de ce **Premières réalisations.** programme en rédigeant d'abord des catalogues et des étiquettes en trois langues, en rassemblant du matériel roumain, etc., on a dû satisfaire en premier lieu à d'autres exigences, résultant de la longue guerre mondiale. Un assez grand nombre de musées étant en effet

demeurés sans directeurs après la guerre, l'Inspection générale devait prendre soin de pourvoir les postes vacants. Presque tous les musées, privés de leur personnel et faute des moyens matériels indispensables, ou en raison de déplacements de collections, avaient dû fermer leurs portes : il fallut que l'Etat leur assurât une aide matérielle et morale pour qu'ils les rouvrirent. A l'heure actuelle, presque tous sont ouverts au public. L'appui de l'Etat devait viser avant tout à la conservation et à la mise en place des collections en vue de leur réouverture, de sorte qu'il n'est resté que peu d'argent pour les enrichir de pièces nouvelles. Quant à l'utilisation des collections au profit de la science et de la culture, on a pris les dispositions nécessaires en vue d'organiser des visites et des expositions périodiques, et de faire imprimer des catalogues et des étiquettes, pour la rédaction desquels on a eu égard à la majorité de la population du pays et aux visiteurs étrangers. Il n'est pas inutile de mentionner que, dans le passé, les catalogues et les étiquettes, rédigés exclusivement en hongrois, ne pouvaient servir ni à la population roumaine ni aux étrangers.

Il y avait encore une question à étudier et à résoudre, celle de la revendication des monuments du passé culturel transylvain qui ont été incorporés aux musées d'Etat de Budapest. Pendant la guerre, et même après la cessation des hostilités, un nombre considérable d'objets de grande valeur appartenant aux musées transylvains ont été transportés à Budapest et déposés dans les musées de cette ville pour être mis à l'abri des dévastations de la guerre. L'Inspection générale a pris l'initiative d'en faire établir la liste; on a rédigé des procès-verbaux, et rassemblé des documents, en vue de rentrer en possession de ces objets, en con-

formité du traité de paix. On a aussi dressé la liste des objets transportés à Budapest avant la guerre. Ce travail, qui a pris plusieurs mois, est aujourd'hui terminé.

Le désir de faire connaître en Roumanie et à l'étran-
ger les musées transylvains a inspiré cette publication,
ainsi que la rédaction de la présente notice. ¹⁾ L'entre-
prise était d'autant plus malaisée qu'il n'existait jusqu'à
ce jour, sur les musées transylvains, aucun ouvrage
de ce genre.

Un ouvrage sur
les musées
transylvains.

¹⁾ Publié aussi en allemand «*Rumäniens siebenbürgische Museen*» dans «*Studien zur Kunst Asiens und Europas*. Josef Strzygowski zum 60. Geburtstag, Wien, 1922.

T A B L O U L

MUZEELOR DIN TRANSILVANIA, BANAT, CRIȘANA ȘI MARAMUREȘ.

(Numărul obiectelor în cifre rotunde)

No. curent	TITLUL MUZEULUI	Anul fondării	No. obiectelor: anti- chități, artă, etnografie	Numărul obiectelor de istoria naturală
1	Muzeul național al Transilvaniei, Cluj . . .	1859	100.000	500.000
2	» Baron Brukenthal, Sibiu	1817	65.000	4.000
3	» Asociațiunii, Sibiu	1905	21.000	29.000
4	» Bănățean, Timișoara	1872	52.000	13.000
5	» Național-Săcuiesc, Sft. Gheorghe . . .	1875	35.000	13.000
6	» Arheologic din Alba-Iulia	1887	19.000	6.000
7	» de antichități, Oradia-Mare	1871	17.000	
8	» Palatului Cultural, Arad	1881	9.000	
9	Battyaneum, Alba-Iulia	sec. XVIII	manuscrite m. a.	4.000
10	Muzeul Județean, Deva	1882	11.000	
11	» Carpaților, Cluj	1901	8.000	
12	» Săsesc din Țara Bârsei, Brașov . . .	1908	8.000	2.000
13	» Orașului Baia-Mare	1899	8.000	
14	» Societ. de științe naturale, Sibiu . . .	1849	Aceste muzee con- țin mai puțin de 5000 obiecte.	
15	» Societatea Carpaților, Sibiu	1880		
16	» Orașului Sighișoara	1898	»	»
17	» Armenesc Gherla	1905	»	»
18	» Palatului Cultural Sighet	1873	»	»
19	» Palatului Cultural Târgu-Mureș . . .	1913	»	»
20	» de antichități Satu-Mare	1891	»	»
21	» Județean, Careul-Mare	1901	»	»
22	» de Arme a Orașului Sibiu	1872	»	»
23	» Casei Culturale, Turda	1913	»	»
24	» de Arte și meserii, Cluj	1896	»	»
25	» de Arte și meserii, Târgu-Mureș . . .	1874	»	»
26	» de relicvii din 1848, Cluj	1892	»	»
27	» poetului Arany, Salonta-Mare	1885	»	»

TABELA ILUSTRĂȚIILOR

Observare. — Titlul muzeelor este scris în întregime numai prima dată, după aceea s'a prescurtat prin inițiale. Paranteza cuprinde numele fotografului ori titlul prescurtat al lucrării indicate în text. Steluța dinaintea titlului înseamnă că fotografia s'a făcut de către direcțiunea muzeului respectiv. Fotografiiile fără indicații sunt făcute de către Inspectoratul Muzeelor din Transilvania. Toate fotografiile, negativele, diapozitivele și clișeele ilustrațiilor reproduse în lucrarea de față, precum și altele cari din cauza lipsei de spațiu nu au putut fi reproduse, se găsesc în arhiva Inspectoratului.

- Fig. 1.* Biblioteca Universității și a Muzeului Național al Transilvaniei, Cluj.
- » 2.* Depozitul de cărți al Bibliotecii universitare și al Muzeului Național.
 - » 3. Colecția preistorică M. N. T. C.
 - » 4. Colecția etnografică Orosz. M. N. T.
 - » 5. Din colecția romană. M. N. T. C.
 - » 6.* Venus din Turda. M. N. T. C.
 - » 7.* Venus din Turda (profil). M. N. T. C.
 - » 8.* Tezaurul din Apahida. M. N. T. C.
 - » 9.* » » » M. N. T. C.
 - » 10.* Colecția medievală-modernă (aranjam.vechiu) M. N. T. C.
 - » 11.* » » » » M. N. T. C.
 - » 12. Bunavestirea altarului din Jimbar. M. N. T. C. (V. Roth : Siebenbürgische Altäre)
 - » 13.* Canaletto : Podul Rialto. M. N. T. C.
 - » 14.* Din colecția de plante a secției botanice. M. N. T. C.
 - » 15. Sală în secția zoologică a M. N. T. C.
 - » 16. Sală în secția mineralogică-geologică a M. N. T. C.
 - » 17.* Palatul Muzeului Baron Brukenthal în Sibiu.
 - » 18.* Sală în galeria de tablouri a M. B. B. S.
 - » 19.* Jan van Eyck : Portretul unui necunoscut. M. B. B. S.

- Fig. 20.* Hans Memling : Bărbat citind. M. B. B. S.
- » 21.* David Teniers J. : Ioan Botezătorul. M. B. B. S.
- » 22. Martin Stock : Horia. M. B. B. S. (Fischer, Sibiiu).
- » 23.* Secțiunea arheologică. M. B. B. S.
- » 24.* Cabinetul numismatic și tezaurul. M. B. B. S.
- » 25. Sebastian Hann : Cană. M. B. B. S. (V. Roth : Mitteilungen).
- » 26. Agrafă săsească din sec. XVI-lea. M. B. B. S. (V. Roth : Mitteilungen)
- » 27.* Muzeul Asociațiunii, Sibiiu.
- » 28.* Interior în secția etnografică M. A. S.
- » 29.* Covoare și porturi naționale. M. A. S.
- » 30.* Furci de tors. M. A. S.
- » 31.* Olăria. M. A. S.
- » 32.* Secția armatei. M. A. S.
- » 33.* Secția de istorie naturală. M. A. S.
- » 34. Muzeul Bănățean, Timișoara.
- » 35*. Din colecția preistorică a M. B. T.
- » 36.* Statuete și obiecte mărunte romane. M. B. T.
- » 37.* Secția arheologică. M. B. T.
- » 38.* Colecția de arme. M. B. T.
- » 39. Nic. Popescu : Portret. M. B. T. (Fot. Szenetra, Timișoara)
- » 40.* Muzeul Național Săcuiesc în Sft. Gheorghe.
- » 41. Vas preistoric pictat dela Ariușd. M. N. S. S. (László : Stations, etc.).
- » 42. Vas preistoric pictat dela Ariușd. M. N. S. S. (László : Stations, etc.).
- » 43.* Colecția de capitele romane, două reliefuri cu Mithras. Muzeul din Alba-Iulia-oraș.
- » 44. Afrodita din Apulum. M. A. I. (Cserny : Mellövet felkötő Aphrodite, etc.).
- » 45. Statueta unui satir. M. A. I. (Cserny : Szatir szobrocska Apulumból).
- » 46. Statuia unui ofițer roman. M. A. J. (Hekler : Arheologiai Jegyzetek, etc.).
- » 47.* Capul lui Apollo de Belvedere. M. A. I.
- » 48. Muzeul din Oradea-Mare. (Karácsonyi : Emlékkönyv)
- » 49.* Interior. M. O. M.
- » 50. Crucifix italian din sec. XV, în colecția Ipolyi. M. O. M. (Radisics : Képes Kalauz, etc.).
- » 51. Țiitor de ostie din sec. XV, în colecția Ipolyi. M. O. M. (Radisics : Képes Kalauz, etc.).
- » 52.* Biblioteca M. O. M.
- » 53. Palatul Cultural din Arad.

- Fig. 54.* Sală în Pinacoteca. P. C. A.
- » 55. Colecția de relicvii din 1848. P. C. A.
 - » 56. «Battyaneum» în Alba-Iulia-cetate (Varjú : A gyulafehértvári Battyány Könyvtár).
 - » 57. Biblioteca «Battyaneum» (Fot. Sternád).
 - » 58. «Codex Aureus» (sec. IX) B. A. I. (Sternád).
 - » 59. «Majestas Domini» în Codex Aureus. B. A. I. (Sternád).
 - » 60. Din Evangelia Sf. Luca. B. A. I. (Szentiványi în «Battyaneum», II).
 - » 61. Lectionarium din sec. XI. B. A. I. (Varjú : op, cit.).
 - » 62.* Muzeul eclesiastic în B. A. I.
 - » 63. Ciboriu (sec. XV). B. A. I. (Gyárfás : «Battyaneum»).
 - » 64. Monile » » » » » » »
 - » 65.* Muzeul Județean, Deva.
 - » 66.* Secția de antichități M. J. D.
 - » 67.* Ares. M. J. D.
 - » 68.* Mithras Petrogenitus. M. J. D.
 - » 69.* Vedere din secția etnografică. M. J. D.
 - » 70.* Casa regelui Matei Corvin (Muzeul Carpaților). Cluj.
 - » 71.* «Agricultura». M. C. C.
 - » 72.* Ocupațiunile primitive. M. C. C.
 - » 73.* Țesutul și torsul. M. C. C.
 - » 74.* Interior din Călățele. M. C. C.
 - » 75.* Lucrări în fier. Muzeul Săsesc din Țara-Bârsei, Brașov.
 - » 76.* Sală reprezentând istoria orașului. M. S. Ț. B.
 - » 77.* Antichități românești. M. S. Ț. B.
 - » 78.* Diplomele orașului și județului. Muzeul orașului Baia-Mare.
 - » 79.* Secția etnografică. M. B. M.
 - » 80.* Secția etnografică. M. B. M.
 - » 81. Muzeul Soc. de Șt. Naturale, Sibiu (Fot. Fischer, Sibiu).
 - » 82. Colecția mineralogică-geologică. M. S. Ș. N. S. (Fot. Fischer, Sibiu).
 - » 83.* Trei odăi țărănești la Muzeul Societ. Carpaților, Sibiu.
 - » 84. Turnul vechiu din Sighișoara. (Muzeul Orașului).
 - » 85.* Pateră votivă în colecția preistorică. M. O. S.
 - » 86.* Capelă în M. O. S.
 - » 87. Muzeul armenesc, Gherla (Szalay : Tájékoztató, etc.).
 - » 88. Palatul Cultural din Sighet.
 - » 89.* Palatul Cultural din Târgu-Mureș.
 - » 90.* Din interiorul P. C. T. M.
 - » 91.* Pinacoteca. P. C. T. M.
 - » 92.* Lotz : Portret. P. C. T. M.
 - » 93. Muzeul de arme al orașului Sibiu (V. Roth : Geschichte des deutschen Kunstgewerbes).

Fig. 94. Coif și platoșă. M. A. O. S. (op. cit.).

- » 95. Casa Culturală din Turda.
- » 96. Muzeul de Arte și Meserii, Cluj.
- » 97. Colecția de ceramică modernă. M. A. M. C.
- » 98.* Muzeul Industrial din Târgu-Mureș.
- » 99. Muzeul de relievi maghiare, Cluj.
- » 100.* Turnul vechiu din Salonta.
- » 101.* Colecția arheologică-numismatică a liceului greco-cat. din Blaj.